

brown
book

**THE BOOK WAS
DRENCHED**

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204133

UNIVERSAL
LIBRARY

OUP—391—29-4-72—10,000.

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Il No. **T84** Accession No. **6 T199**

Author **P89S**

Author **ప్రభాకరశాస్త్రి, వేదూరి**

Title **సింహవలూకనామ. ౧౯౫౫**

This book should be returned on or before the date last marked below.

శ్రీ ప్రభాకరపరిశోధకమండలి

ప్రచురణము సంఖ్య 7

సింహావలోకనము

[సాహిత్యవ్యాసముల సంపుటి]

Post Graduate Student
College of Arts and Sciences

కర్త

శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

ప్రకాశకులు

మేనేజరు, మణిమంజరి
ముక్త్యుల

1955]

[వెల. య. 2-8-0

మన్మథ
శ్రావణము

ద్వితీయ ముద్రణము

వేయి ప్రతులు

విజ్ఞప్తి

ఇటీవల ముక్త్యాలలో కవిసమ్రాట్లు శ్రీ విశ్వనాథ సత్య నారాయణగారి యాధ్యక్ష్యమున శ్రీ ప్రభాకరపరిశోధకమండలి ప్రథమవార్షిక సమావేశములు జరిగినపుడు గావింపబడిన తీర్మానానుసారము శ్రీ శాస్త్రిగారి రచనములఁ గొన్నింటి నిప్పుడు 'సింహావలోకనము'గాఁ బ్రకటించుచుంటిమి.

ఏతద్ గ్రంథముద్రణమున కగు నాథ్వికసహాయమును గావించి దోడ్పడిన మిత్రులు శ్రీ కనుపర్తి లక్ష్మీనారాయణరావుగారిని శ్రీ ప్రభాకరపరిశోధకమండలి కృతజ్ఞతతో స్మరించుచున్నది.

అచిర కాలమున నిది యిట్లు వెలయు ముచ్చటగా ముద్రించి యిచ్చిన 'వెల్లనుపెస్సు' వారిని, సరసనుండి శ్రమించిన శ్రీ తిమ్మావజ్ఞుల కోదండరామయ్యగారిని సంభావింపకుండ నుండఁజాలము.

శ్రీ శాస్త్రిగారి యితర రచనములను, వారు సంపాదించిన సంస్కరించిన ప్రాచీనాంధ్రగ్రంథములను గ్రమముగాఁ బ్రకటింపఁజేయఁ దోడ్పడుదురుగా కని యాంధ్రమహాజనుల నర్థించుచున్నాము.

ద్వితీయ ముద్రణము

విజ్ఞప్తి

ప్రథమ ముద్రణపు ప్రతులు అచిర కాలముననే అయిపోవుట చేత ఈ ద్వితీయ ముద్రణమును ప్రకటించితిమి.

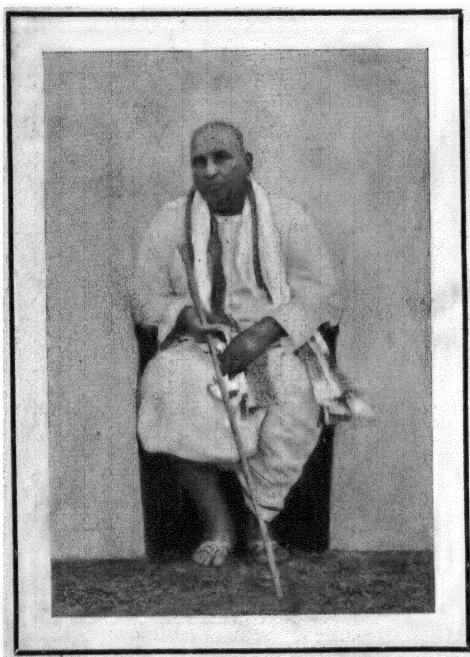
మేము కోరిన వెంటనే చక్కగా ఈ పుస్తకమును త్వరలో ముద్రించియిచ్చిన భారతముద్రణాలయమువారిని సంభావించుచున్నాము.

—| పకాళికులు.

వి ష య సూ చి క

	పుట.
౧. నన్నియకుఁ బూర్వపు ఛందస్సు	1
౨. రంగనాథరామాయణము	14
3. తెలుఁగుకవితలోని దేశితనము	31
౪. రెడ్డిరాజులు - ఆంధ్రభాషాసేవ	53
౫. అన్నమయ్య	83
౬. వచనరచన - తాళ్ళపాకవారు	90
౭. హరవిలాసము	115
౮. మనుచరిత్రము	148
౯. శతావధాని వెంకటకావ్య	190

నన్నియకుఁ బూర్వపు ఛందస్సు

మృదువై, మధురమై, అచ్చమీఁగడఁ దలపించు నుచ్చారణము గలిగి, భానప్లుతము లగుపలుకబట్లు కలిగి, వీచులకు విందుగూర్చు ఛందస్సందర్భము గలిగి, భావుకుల డొదములను పరిశోష డోలికలతో నూగించుచున్న మన మాంధ్రభాషలోఁ బ్రబంధరచన మేకవీశ్వరుఁడు సాగించి నాఁడు? ఆ కవీశ్వరు నాదరించినరా జెప్పుడు? వారిదేశ కాలములెన్ని? యని యెఱింగించి చూచినప్పు డాంధ్ర భారతరచయిత యగు నన్నియభట్టారకుఁడును, చాళుక్య రాజగు రాజరాజనరేంద్రుఁడును, రాజమహేంద్ర పురమును నిప్పటికిఁ దొమ్మిన్ను రేండ్ల క్రిందటి ప్రాంత కాలమును దలపునకు వచ్చుచున్నది. ఏమి! నన్నియకుఁ బూర్వ మాంధ్రప్రబంధరచనము లేదా? అని సందేహము పొడమివప్పుడు తడవు ల్లాడుచుంటిమే గాని తత్సూర్యపుగ్రంథములనెఱుఁగఁ జాలకున్నాము. ఆ గ్రంథముల యునికిని బెలుపుసాధనములనేని గట్టివానిని గనిపట్టఁజాలకున్నాము. నన్నియకుఁ బూర్వపు గ్రంథముల ముఖావ మెట్టిదో సరిగా నెఱుఁగరాదు. రాజమహేంద్ర పురమున నింక నీయభావచర్చ సాగించుటయు బాగుగా చుండదు. శ్రీనాథుని పరిహాసమునకుఁ బాలగుదుము.

బ్రహ్మశ్రీ జయతి రామయ్యపంతులుగారు పరిశోధించిన యుద్ధమల్లశాసన మొక్కటి మధ్యాహ్నంరలది నన్నియకుఁ బూర్వకాలమునాఁటిది. బ్రహ్మశ్రీ గిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారు ప్రకటించిన దీర్ఘాసి సీసపద్యశాసనము నన్నియనాఁటి దున్నది బ్రహ్మశ్రీ లక్ష్మణరావు పంతులుగారు సరిగా నన్నియనాఁటిదే యగు మఱియొక సీసపద్య శాసనమును ద్రాక్షారామమునందలి దానిని గ్రోత్తగా నెత్తినారు. ఇట్టి వింకను దొరకనచ్చును. నేను కవిత యనుపదమును బర్యాప్తలక్షణ మయిన యుత్తమ గ్రంథరచనమునుద్దేశించి చెప్పినాఁడను. పాటలు, పదములు, కొన్ని తెఱఁగుల పద్యములు మొదలగుపాండిత్య నిరపేక్షము లగు రచనములును, వానిని బంధించు ఛందోవ్యాకరణ విధులును కొన్ని యంతకు ముందును గల వనుట నిశ్చయము. అన్నియు నన్నియయే కల్పించినాఁడని చెప్పజూచువా రాంధ్రభాషాన్యవహారమునే నన్నియ సృష్టించె ననువా రగుదురు. పాల్కురికి సోమనాథుని గ్రంథములో నప్పటి పదములు కొన్ని పేర్కొనఁబడినవి. తుమ్మెదపదములు, ప్రభాత పదములు, పర్వతపదములు, ఆనందపదములు, గొబ్బిపదములు, వెన్నెలపదములు మొదలగునవి. మఱియు నాలిఁడు బసవపురాణము నందుఁ బ్రాచీన శివభక్తుల చరిత్రములను, బురాతనములయిన గీతములనుబట్టి రచించితి నని చెప్పుకొన్నాడు. పండితారాధ్యచరిత్ర కృత్యనతరణికలో—

“...అనియతగజై” రనియును ‘ప్రాసోవా’
 యనియు ‘యతిర్వా’ యనియుఁ జెప్పు ఛందోవినిహితోక్తి
 గాన ప్రాస మైనను యతిపై నడి యైన...” అని ద్విప
 దలలో ‘అనియతగజైః’, ‘ప్రాసోవా’, ‘యతిర్వా’ యని
 సంస్కృత్యోక్తులను మూఁడింటి నుదాహరించినాఁడు. ఇవి
 ఛందస్సుత్రము లగు నని నేను దలంచుచున్నాఁడను.
 గణములు నియతముగా నుండ నక్కఱలే దనియు,
 ప్రాసము గాని యతిగాని యుండఁదగు ననియు పైవాని
 యర్థము. ఇవి తెలుఁగుభాషకు సంబంధించిన ఛందస్సు
 లోని వగును. యతిప్రాసములగూర్చియు మాత్రాగణ
 ముల గూర్చియుఁ జెప్పునప్పు డవి తప్పక తెలుచకే సంబం
 ధించిన వగును గదా! సోమనాథుఁడు తిక్కనకు తర్వాతి
 వాఁడు కాఁడనుట స్పష్టము. ఇంనుక పూర్వుఁడగు నని
 తలంచుచున్నాము. ఈతఁ డుదాహరించిన సంస్కృత
 చ్ఛందోగ్రంథము నన్నియ కంతగా నర్వాచీనము
 కాఁగూడదు. ప్రాచీన మేమో! మఱియు ద్రావిడ
 భాషలో ‘యాప్పిరంగలమ్’ అను ఛందోగ్రంథము పదు
 నొకొండవ శతాబ్దిది గలదు. అందు సంస్కృత కర్ణా
 టాంధ్రఛందస్సుల ప్రస్తావ మున్నది. “వాంచియార్
 శేయిద నడఘుఛందవ్రం” అని యుం దున్నది. అనఁగా
 “వాంచియ రచించిన తెనుగుఛందము”ను జూచి తా
 నా గ్రంథమును రచించినట్లు గ్రంథకర్త చెప్పుకొను
 టలోఁ గలదు. ద్రావిడనిఘంటు కార్యాలయమున

విద్వాంసులుగా నున్న శ్రీ మూ. రాఘవయ్యంగారిది గుర్తించిరి. శ్రీ రంగస్వామిసరస్వతిగారివలన నిది విని శ్రీ రాఘవయ్యంగారిని గలిసికొని సరిగా విచారించితిని. వాంచియ యనునాంధ్రచ్చండఃప్రణేత మనకుఁ దెలియ రాకున్నాఁడు. ప్రాచీనప్రతుల లిపిరీతిని బరిశీలించువారు వాంచియర్ అనుపదము రేచియర్ గా నుండఁదగు ననిరి. కొన్ని సంస్కృతశబ్దములు గూడ నం దిట్లే వికృతిఁ బొరసియున్నవి. రేచియార్ అని యగు నేని యా గ్రంథము రేచియ (రేచన) రచించినకవిజనాశ్రయ మగును. ఆ ద్రవిడగ్రంథకర్త జైనుడు. ఈ రేచియ యును జైనుఁడే. ఇది యొక పొందిక యగును. ఇట్లగునేని కవిజనాశ్రయము కాకున్నచో మఱి యేదో వాంచియ రచించిన ఛందోగ్రంథ మొకటి యాకాలమున నుండె నని యా ద్రావిడఛందోగ్రంథము చెప్పుచున్నది. ఆ ద్రావిడగ్రంథరచనాకాలము నన్నియకుఁ బూర్వమో, పరమో నాకుఁ దెలియరాలేదు. అతఁడు నన్నియకంటె ప్రాచీనుఁ డగునేమో!

మఱియుఁ దెలుఁగుయతులలో 'ము' విభక్తికయతి యని యొక యతి గలదు. తెల్గుఛందస్సులలో పు, పు, బు, భు లకు విభక్తిముకారమునకు యతి చెలు ననియు, నది పయియతి యనియుఁ జెప్పఁబడినది. నన్నియాదు లీయతిని వాడిరి. పు, పు, బు, భులకు విభక్తిముకారము నకు మాత్రమే యతి చెల్లుటయు, తక్కినపదమధ్యము

కారాదులకుఁ జెల్లకుండుటయు మన కిప్పుడు వింతగా నుండును. 'పుణ్యుండు రాఘవుండు' వనముం' గనియెన్' అనఁదగును గాని 'పుణ్యుండు రాఘవుండు మునిముఖ్యులతో' ననరాదు. దీనికి సరి యయిన కారణ మున్నది. తెచ్చుఁగనం దిప్పుడు విభక్తిముకార మనఁబడుచున్న "ము" నకు "ంబు" "మ్ము" అను రూపాంతరము లున్నవి కదా! ప్రాచీనకాలమున నివి గాక 'బు' అనురూపము కూడ నుండెడిది. ప్రాచీనశాసనము లీయర్థమున సాక్షి మిచ్చుచున్నవి. ద్రావిడభాషాశబ్దము లిందుకుఁ దోడు పలుకుచున్నవి. మీఁదఁ జెప్పఁబడిన "ము" విభక్తికయతి 'వనబు' అనురూప మున్న కాలమున నేర్పడిన దగును. 'వనబు' అనురూపము పోయినతర్వాత ఛందోగ్రంథ కర్తలు దానికి మునిభక్తికయతి యని పేరిడిరి. నన్నియ నాటికి 'వనబు' అన్నరూపము పోయినది. భారతమునఁ గానరాదు. ఈసాధనము యతిప్రాసలు, పద్యరచనము నన్నియకుఁ బూర్వమే కల వని స్పష్టపఱుచుచున్నది.

కాని నన్నియ తిక్కనల నడిమికాలపుఁగవులు కొందఱు చేసినకృత్యాదిస్తుతిప్రశంసలం దాంధ్రకవితా భృదయమునకు నన్నియ ముఖ్యుఁ డని స్పష్టముగఁ గాన వచ్చుచున్నది. కేతన మారన మొదలగువారి స్తుతులను జూడఁదగును. ఇది చూడుఁడు. నన్నిచోడఁడు—

'మును మార్గకవిత లోకం

ఋన వెలయఁగ దేశికవితఁబుట్టించి తెనుం

గును నిలిపి రంధ్రవిషయం

ఐనఁ జనఁ జాళుక్యరాజు మొదలుగఁ బలుపుర్.”

‘జనసత్యాశ్రయునిఁదొట్టి చాళుక్యనృపుల్’ అన్న పాఠము పరిగ్రాహ్యము కాదు. *ప్రబంధరత్నానళి పీఠికలో నా విషయమును బ్రపంచించి వ్రాసియున్నాను.

పైపద్యమునఁ జాళుక్యరాజునఁగా నిప్పుడు మనకుఁ బ్రస్తుతుఁడును, నన్నియ యాంధ్రభారతకృతికిఁ గారయి

* నన్నిచోడఁడు — ఈ కవికా నిర్ణయాదికమునుగూర్చి పెక్కురు చర్చించియున్నారు. అన్నిచర్చల పర్యవసానము నింతే. ఈ కాలమువాఁ డనినిర్ధారించుటకుఁ దగిన సాధనములు లేవు. శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రుల చరిత్రమున నిట్లు వ్రాసినారు. “క్రీ 925-40 సం. ప్రాంతమున నున్నయాసత్యాశ్రయుని నన్నె చోడమహాకవి తనకుమారసంభవకావ్యమున నీ క్రిందిపద్యములోఁ బేర్కొని యున్నాఁడు.

‘క. మును మార్గకవిత లోకం

ఐన వెలయఁగ దేశికవితఁ బుట్టించి తెనుం

గు నిలిపి రంధ్రవిషయమునఁ

జన సత్యాశ్రయునిఁదొట్టి చాళుక్యనృపుల్.”

దీనింబట్టి నన్నయభట్టారకునకు నూతేంద్రకుఁ బూర్వమే యాంధ్రకవికాసతి వర్ణిల్లుచున్న దని స్పష్టమగుచున్నది.”

తయునగు రాజరాజనరేంద్రుఁ డగు నని నేను దలంచు
చున్నాఁడను. అతఁడు కాఁ డని చెప్పుట కట్టి ప్రస్తుతికిఁ
దగినవాఁడు నేటొకఁ డగపడవలెను గదా! పై పద్యముం
దాంధ్రకవితఁ బుట్టించి తెనుంగును నిలిపి రని యుండుట
లోఁతుగా నాలోచింపఁదగినది. పైవిషయములనన్ని యిట్టిని

శ్రీ వీరభద్రరావుగారు గాని. మఱియెవరు గాని సన్ని
చోడఁడు సన్నియకంటెఁ బ్రాచీనుఁడని చెప్పజూచుటకును.
గావచ్చు నని లోకము విశ్వసించుటకును నీ పద్యమే ప్రధానాధార
ముగా నున్నది. శ్రీరామకృష్ణకవిగారు ప్రచురించిన కుమారసంభవపు
ముద్రితప్రతిలో నీపద్య మిట్లున్నది. 1908 సం॥ దీనిని ముద్రించి
నారు. అప్పు డీపద్యమునకు వారు పాఠాంతరమును జూపలేదు.
వారి యచ్చనకు మాతృక యెక్కడిదో చెప్పనులేదు. కాని
తంజావూరుపు సరస్వతీ పుస్తకభాండాగారమునఁ దాటియాకులపై
వ్రాయఁబడిన కుమారసంభవపుఁ బ్రతి యున్నది. అక్కడఁ దక్క-
నింతవఱకుఁ బ్రత్యంతర మెక్కడను మనకుఁ గనరాదు. వినరాదు.
ఆ పుస్తకములోఁ బై పద్య మిట్లున్నది.

“క. మును మార్గకవిత లోకం

బున వెలయఁగ దేకికవితఁ బుట్టించి తెనుం

గును నిలిపి రంద్రవిషయం

బునఁ జనఁ జాళుక్యరాజు మొదలుగఁ బలువుల్.”

కవిగారికి “చన సత్యాశ్రయనిఁదొట్టి చాళుక్యనృపుల్”
అన్న పాఠ మెక్కడనుండి వచ్చినదో : వారింక నెక్కడి ప్రతి
సంపాదించినారో : ప్రథమభాగమును ముద్రించు నప్పటికి వా

బర్యాలోచింపఁగా నిట్లు నోచుచున్నది. నన్నియ నాటికి తెనుఁగున నెలకొన్న రచనములు పాటలు, పదాలు, ఏలలు, జోలలు, అర్ధచంద్రికలు మొదలగు గేయరచనములును, అక్షరగణములతోఁ గాక మాత్రాగణములతో నిబద్ధము లగు అక్కరలు, రిగణలు, సీసములు, గీత

రీతంజాపూరుప్రతి నెఱుంగిన యెఱుంగరు గావలయును. ఎఱిగియుండురేనియన్వయమును సీ పాఠమును జూపకుండుట కేమికారణము? తంజాపూరు పుస్తకాలలో నన్నిచోడని కుమారసంభవ మున్నదని యెల్లరు నెఱిగిన తర్వాత క్రీ. 1914-లో వీరు ప్రచురించిన కుమార సంభవపు రెండవభాగమున “చాళుక్యరాజు మొదలుగఁ బలువుర్” అను పాఠాంతర మున్నట్లు తెలిపిరి. కాని యిప్పు డయినను దంజాపూరపుఁ బుస్తకమును వీరు చూచినట్లు వ్రాయలేదు. కావున సీ పాఠము మఱియొక ప్రతిలోఁ జూచినారేమో? అత్యాహు లెందులకు? తంజాపూరు పుస్తకపాఠము మాత్రమే మన కిప్పుడు గ్రాహ్యము. శ్రీ కవిగారి పాఠము గలమాతృక బయల్పడువలయును. అట్టి ప్రత్యంతరము బయల్పడెనా యది పాఠాంతరముగాఁ గూర్చుకొందము. ఇంకఁ “చాళుక్యరాజు మొదలుగ” నన్నప్పుడు రాజరాజనరేంద్రుడే యేల కారాదు? చోడఁడు నన్నియకంటెఁ బ్రాచీనుఁ డనుట కారాదులు తగినవిలేవు. శ్రీ విరేశలింగము పంతులుగారు నన్నిచోడని భాషాప్రయోగములనుగూర్చి చేసిన యాశీషములు నిలువఁజాలనివి. వాని నెల్ల నిర్వచించుట కిక్కడ స్థలము చాలదు. పాఠ్యునికి సోమనాథుఁడు 1180 ప్రాంతముల నున్నవాఁ డను పంతులవారి నిర్ధారము పోలును. నన్నిచోడఁ దంతకు ముందటివాడో వెనుకటివాడో నిర్ధార మేర్పడలేదు

ములు, మంజరి, తరువోజ, ద్విపద మొదలగు పద్యరచన
ములును, వాని ప్రకృతులును, నై యుండును

నన్నియ యిట్టివానిని గొంత సరిపఱిచి, నీస
ములు, గీతులు, అక్కరలు మొదలగువానిఁ జేర్చి కన్నడ
మునఁబోలె చంపకోత్సలాను లగునతరగణబద్ధము లైన

గదా! ఈ యర్చురిలో నొకనపుస్తకము నింకొకఁడు చక్కఁగా
సంగ్రహించుకొన్నాఁడు. ఇది చదివి చూడుము :

ద్వి. నెట్టన నేలకు నింగికి మాత్ర
పట్ట ప్రాంతాళ్ళకు బట్టరలలకు
ముడివెట్టఁ చనునీడి గడివంగఁదాట
వడి నెండమాపుల కదిగిట్ల పట్ట
పాయల రెండుగాఁ బొడిచునీచు
ప్రేయఁ బుట్టున్ను గోరో యని యమ్మ
దానార యొలువఁ జిట్రాతిపైఁ గ్రుంక
నేనుంగుపురు దోమ నిసుముత్రా దేవన
లరిగొన చెనులు రాశములు వాయింపఁ
తెలఁగుచు రోడిటఁ బిగురులు గోయఁ
గలి వెన్న పుచ్చఁ గొండులు దొంకి పేర్చి
నిల మంచుఁ గుంచానఁ గొలువ రేబవలు
నేయ నాకినమునిఁ జిర్రహాసములు
ప్రాయ వాయువుఁ బట్ట వడగళ్ళ గుళ్ళు
గిట్ట వెన్నెల గుంపుగాఁ జేయ వచ్చి
పుట్టినప్పుడె నేర్చుబుద్ధులప్రోత.”

—బసవపురాణము

వృత్తములను గూడఁ గూర్చుకొని కొంత క్రొత్త సంస్కారము గావించి సత్ప్రబుధరచనము సాగించినవాఁ డయి యుండును.

నన్నీయరచనముకంటెఁ బ్రాచీనముగాఁ దెలియుచున్న యుద్ధమల్లశాసన మెల్ల నక్కరలతోనే చెక్కఁబడి

సీ॥ నే యు నింగియుఁ దాలమున్ వాయింప

నెండమావులఁ బట్ట బండతలయు

మ్రోకాలు ముడిపెట్ట రోకటఁ జిగురులు

గోయఁ బట్రాతిపైఁ గ్రుంగ నిటుపు

లేక చిత్రము వ్రాయ నాకాశమునఁ దాన

రము నిక మంచుఁ గుంచములఁ గొలవ

నేనుంగుపురు డోమ దానరఁ గొన గాలి

గంటిక నినుమున గట్టుదాల్చు

గీ॥ సీరినరుము దెంప నేలఁ దెన్నుండి చే

వెల్పుఁ గలియుఁ ద్రచ్చి వెన్న గొనఁగఁ

గడవ నేర్పు గలిగి కండుపు మానెఁడై

కత్తిగంటు లయినయ త్తగంఠు.

కుమా, 8 అ.—135 ప.

యిట్టి యిరువర గ్రంథములనుండియు వలసినన్ని సంవాదములు చూపవచ్చును. సులువుగా ద్విపదలో సోమనాథుఁడు కూర్పఁగా నన్నిచోడఁ దిట్లు సీసపద్యమునఁ జేర్చుకొన్నాఁడేమో : సుసూక్ష్మ

నది గదా ! ఇట్లగునేని ఈ నన్నియ నాడరించినచాళుక్య రాజు (రాజరాజనరేంద్రుడు) నన్నిచోడఁ జన్నులు దేశి కవితఁ బుట్టించి తెనుఁగు నిలిపినవారిలో ముఖ్యుఁడు కాఁగలును. నన్నిచోడనుహకవిచే దేశికవితను బుట్టించి తెనుఁగు నిలిపినవాఁ డని కీర్తింపఁబడిన యీచాళుక్య చక్రవర్తి రాజరాజనరేంద్రుఁడు రాజధాని యగురాజ మహేంద్రనరమున పట్టాభిషిక్తుఁ డయి యిప్పటికి సరిగా తొమ్మన్నూఱే డ్లయినది. అనాటి యారాజ్యస్థితిని, నాపట్టాభిషేకోత్సవసంగ్రంభమును, నా నన్నియామల యునికిని ననధానముతో నొకతూరి స్మరించి చూచి నప్పు డంధ్రభాష సభిమానించువారికిఁ బులకోద్దమము కలుగును.

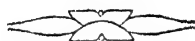
నన్నియ నారాయణభట్టు మొదలగు కవీశ్వరు లా రాజేంద్రుని యాస్థానమున విద్వత్కవులుగా నెలసియుం డిరి. మహావీరాచార్యుని సారసంగ్రహగణితమును దెలిఁ గించిన పావులూరి మల్లన తాత యగుమల్లన కాతఁడు ననఖండవా డనునగ్రహరము నొసఁగెను. నారాయణ భట్టారకున కారాజరాజనరేంద్రుఁ డొసఁగిన నందంపూడి

ముగా నీ యిద్వర కృతులను బరిశీలించినచో నీవిషయమును బయ ల్పఁడఁగలదు భాషావృత్తిలోఁ జోదఁడును, పోమనాథుఁడును గూడ సమధికులే యని యాయా గ్రంథములఁ బక్కం జదివి యెఱిఁగినవారు భావించు రని నానమ్మకము.

దాన శాసనము, సన్నియరచితము, తెలుగున శ్రీజయంతి రామయ్యపంతులుగారిచే బ్రకటితము ప్రఖ్యాతి మేగదా! కోగుమ్మిల్లి శాసనము రెండవది.

ఆంధ్రలోకము విద్యావిజ్ఞానములతో నెలసియుండునంతకాలము రాజరాజనరేంద్రుని యశశ్చంద్రుడు తేజర్జిలుచునే యుండును. మత్స్యసారాధిపాచార్యుఁ డనబడినసన్నియవంటి మహామహుల కాశ్రయమయిన యీ రాజరాజనరేంద్రుని కిటీవలివా రన్యాయముగ నొకయపదూకు నంటగట్టినారు. సారంగధరకథ యందఱకు నెఱుకలో నున్నదే కదా! అన్ని ప్రాచీన గ్రంథములలోను నాకథ మాళవదేశమున మాంథాత పురమున జరిగిన దని యున్నది. రాజమహేంద్రవరమున నున్న వానరాజరాజనరేంద్రునితలకుఁ దగిలించుట యన్యాయము ఈ నడుమనే యొక రల్లు తప్పగా ప్రాచుఁగా నీవిషయమును విపులముగ చర్చించి యాంధ్రప్రతికలోఁ బ్రకటించితిని. అది యెల్ల వఱలఁ జెప్పుట చర్చితచర్చణ మగు నని మానుచున్నాఁడను. పలువు రావాదప్రతివాదములు చూచియుందురు. రాజరాజనరేంద్రుని పయియన్యాయముగాఁ గల్పింపఁబడిన యాయపప్రథ సపాకరించి మన మానరేంద్రుని పుణ్యశ్లోకత్వమును రాధాంత పఱచుదము.

నే నీవ్యాసము వ్రాసినపదప శ్రీ లక్ష్మణగారు
 గారు బబర్వర్తు ముదించిన నెల్లూరు శాసనములలో నీది
 వఱకుఁ బద్యరచనములుగా నూహింపఁబడుచున్నపండు
 రంగని శాసనములు రెండు తొమ్మిదవశతాబ్ది తర్వాత
 సీసములుగా గుర్తించినారు. పద్యరచన తొమ్మిదవశతా
 బ్ది నుండే నని యిది స్పష్టపఱుపఁగలదు. ఆపద్యములు
 మాత్రాగణబద్ధములే యచటయు నాలోచింపఁదగిన
 విషయము.

రంగనాథ రామాయణము

రంగనాథరామాయణమును బరిశీలింపఁగా గ్రంథ
కర్తృకవిషయ మీ క్రిందితీరున నున్నది, గోనకాట
బుద్ధభూపతి. తత్పుత్త్రిఁడు గోనరుద్రభూపతి. తత్పుత్త్రిఁడు
బుద్ధభూపతి. తత్పుత్త్రిఁడు విట్టలభూపతి. తత్పుత్త్రిఁడు
గోనకాట బుద్ధభూపతి. ఈ బుద్ధభూపతియే

|
రుద్ర

|
బుద్ధ

|
విట్టల

|

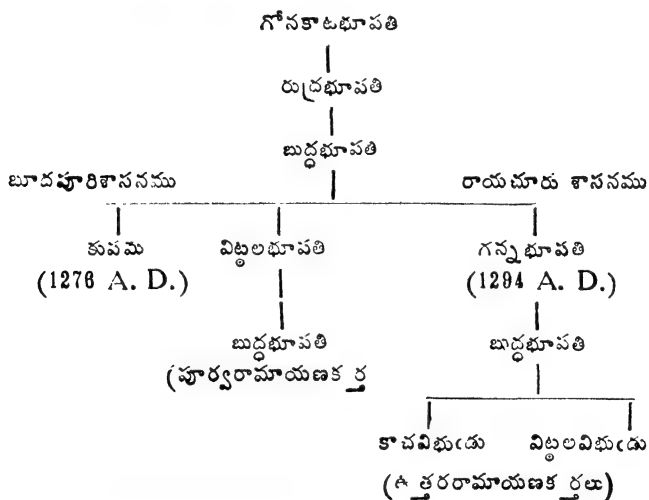
బుద్ధ-(గ్రంథకర్త) లేవియు గ్రంథమున లేవు. అనేక
ప్రతులలో 'గోన' అని, కొన్నింటి 'కోన' అని కాన
నగును. 'కోన' పాఠమునే గ్రహించినచో గ్రంథకర్త
బుద్ధభూపతి—గోదావరీతీరపు కోన రాష్ట్రమును—
నేటి కోనసీమను—పూర్వము పరిపాలించిన కోనా
న్వయు లగుక్షత్రియులలోనివాఁ డగు నేమో యని
యనుమానింపఁగూడును గాని, యింతవఱకు నా కోన
సంశ్యక్షత్రియులలోఁ బయిపేళ్ళవా రెవ్వరును గాన

రామచేతను, బెక్కుప్రతులలో 'గోస' ఉండుట పరిగ్రహ్యతర మగుటచేతను బై యనుమానము పరిత్యజింపఁదగినదే యనవచ్చును ఇక 'గోస' పాఠమునే పరిగ్రహించి చూడఁగాఁ బశ్చిమాంధదేశమున-ననఁగా నేటి నిజాంరాష్ట్రమున గద్వాల వనపర్తి రాజ్యముల ప్రాంతమునఁ గలనర్థమానపురమున (నల్లమాని వారు అని యింటిపేరు ఈ యూరినిబట్టి వచ్చినదే) కాకతీయసామంతులుగా రాజ్య మేలినవారు ఏతత్కృతి కర్తృ సంశయపురుషనామసమంచితులు క్రీ॥ శ॥ 12, 13 శతాబ్దులలోఁ గొందఱు శాసనములందు గుర్తింపనగుచున్నారు. గోస బుద్ధయకుమార్త 'శ్రీ గోసవంశ జనిశేఖర బుద్ధియాఖ్యపుత్రీపవిత్రచరితా' యగు కుపమ శక 1198 ధాత్యసంవత్సరమున ('వసునందశంకరమితే శ్రీ ధాత్యసంవత్సరే') బూదపూరిలో లింగప్రతిష్ఠ చేసి భూదానము చేసిన ట్లాక శాసన మున్నది. మఱియు శక వర్షములు 1216 అగు జయవత్సరమున 'శ్రీమతు మీసియూరగండ్ గోనగన్నయరడ్డివారు వర్ధమానపురమందు సుఖసంకథావినోదంబు (న) ప్రిథువిరాజ్యము నేయుచుండగాను తద్రాజ్యరక్షామణి యయిన 'విఠాల నాథభూనాథుండు' రాచూరిపట్టణ ప్రవేశాభిముఖుండై ...దుర్గము రచించి' న ట్లాక శాసన మున్నది.

ఈ రెండుశాసనములలో తొలిశాసనము క్రీ॥ శ॥ 1276 సంవత్సరమునాటిది. రెండవ శాసనము క్రీ॥ శ॥

1294 సంవత్సరమునాటిది. రెండ్డింటికిని బదునెనిమిది
 వత్సరముల యంతరమున్నది. ఇందుఁ దొలిశాసనమునఁ
 బ్రస్తుతుఁ డయిన 'గోన బుద్ధయ'— మన రామాయణ
 కృతికర్తయగు గోనబుద్ధయకాని, యాతనితాతబుద్ధయ
 కాని కాండగును. ఒక్క-బుద్ధయయే కాని రాయచూరి శాస
 నమునఁ గాననగుగోన గన్నయరెడ్డివారీరంగనాథరామా
 యణమునఁ గానరాదు. కాని రంగనాథోత్తరరామాయణ
 మని నరిగా నీ రంగనాథరామాయణముఁ బోలినద్యిపద
 రచనావిధానము గలది, పట్కండాత్మక మయిన యీ
 రామాయణమునకుఁ బరిశిష్ట మనఁదగిన ఉత్తరకాండ
 కథారచనము, గోన కోటగన్నభూపాలుని కుమారుడగు
 బుద్ధభూపతికిఁ బుత్తులగుకాచనిభు పినట్టల భూపతులు
 తమతండ్రిపేరర చించినదిమఱొక గ్రంథముకలదు. అందుఁ
 గాననచ్చుగోన కోటగన్నభూపతి రాయచూరి శాసనపు
 గోన గన్నయరెడ్డివారు కాండగుదురు. రాయచూరి
 (కోట)దుర్గనిర్మాణాదికము జగపిందులచే గన్నయరెడ్డి
 వారికి 'కోట' గన్నయ యని పే రేగ్వడియుండ
 వచ్చును. ఇట్లే యభయగ్రంథకర్త సంశముల నిట్లు
 సమన్వయింపవలెను మన రంగనాథరామాయణకర్త
 తాత యగుబుద్ధభూపతికి బూదపూరి శాసనప్రస్తుత
 'కుపమ' కుమార్త. ఆబుద్ధభూపతికి నిట్లు కోటగన్న
 భూపతు లిర్వరును కొడుకులు. ఈ కొడుకు లిద్దఱును
 దమతండ్రి బుద్ధభూపతిపేరే తమ కొడుకు లిద్దఱును బెట్టిరి.

విట్టలుని కొడుకు బుద్ధభూపతి పూర్వరామాయణకర్త యయ్యెను. ఆతనికి వ్రేలు విడిచినసోదరుఁ (పితృన్య పుత్రుఁ) డగు బుద్ధభూపతి కొడుకులు కాచ విట్టల భూపతు లుత్తరరామాయణకర్త లయిరి. పూర్వోత్తరరామాయణములకు సహోదరుల కొడుకు, మను మలు కర్త లగుట తేలినవిషయము. ఇది యిట్లేయేని నంశవృక్ష మీ తీరున నుండును.

ఉభయరామాయణములందును కృత్రికర్తల కుల మేదో తెలియరాకున్నను శాసనములబట్టి 'గోన వంశమువారు శూద్రులు, 'రద్లు' అని యేర్పడుచున్నది. కాన రంగనాథోభయరామాయణకర్తలను మనము

రెడ్డిజాతివా రని నిర్ణయింపవచ్చును. మీఁది సందర్భము లన్నింటినిబట్టియు సీరెడ్లు నాటి పశ్చిమాంధ్రరాష్ట్ర మందలి ఎర్రమానపురమున కధీశ్వరు లని నిర్ణయింపఁ దగియున్నది. మఱియు గ్రంథస్థ మగు సీ క్రింది ద్విపదయు కూడ రంగనాథరామాయణకర్త నేటి నిజాంరాష్ట్ర ప్రాంతపునాఁ డనుటకు సాధక మగు నని నా తలఁపు.

‘వేదాద్రిగుహలలో విహరించువాఁడు.

.....’

ఈ వేదాద్రి నిజాంరాష్ట్రమున ప్రసిద్ధ మైనరాచ కొండప్రాంతపు వేదాద్రి యని నానమ్మకము. ఆకాల మున నా వేదాద్రి చాలఁ బ్రసిద్ధి గన్నది. తద్దేశవాస్తవ్యులు కాకతీయసామంతులు, తర్వాత స్వతంత్రులు. వెలుగోటివెలమరాజులు వేదగిరి వేదాద్రి నామములఁ దత్పర్వతపూజ్యతా జాపకములుగాఁ దాల్చిరి.

పై పరిశీలనమునుబట్టి రంగనాథోభయరామా యణములును క్రీ. శ. పదమూడవశతాబ్ది తులభాగ మున ననగా క్రీ. శ. 1280-1300 ప్రాంతమున రచిత మైనట్లు తేలును. అది కాకతీయరుద్రాంబ పాలనపుఁ దుదికాలమును, గాకతీయప్రతాపరుద్రుని పాలనపు టారంభకాలమును నగును. ఇది యట్లే యగునేని రంగనాథరామాయణకర్త రంగనాథుఁ డనీ, ఆతఁడు ప్రతాపరుద్రుని నాటివాఁ డనీ, రంగనాథరామాయణ మునకుఁ బ్రతిగా ప్రతాపరుద్రుఁడు భాస్కరునిచే

రామాయణము రచించింపఁ బూనినాఁ డనీ చిరంతనముగా వెలయుచున్నప్రతీతి రక్షిత మగుచున్నది. గోనబుద్ధ కాచ విట్టల ప్రభులకు రంగనాథుఁ డనుకవి యొకఁడు గ్రంథరచనమునఁ దో డయి యుండు ననుట యవిశ్వస్య మనఁజాలను. మఱియు . రంగనాథునివి, రంగనాథ రామాయణేతరములు, రచనములు లక్షణ గ్రంథములందుఁ గలవు గాన యట్టికవి నొకని నంగీకరింపక తప్పదు. మఱియుఁ దొలుత వీరవైష్ణవుడై బహు గ్రంథముల రచించి చక్రపాణిరంగనాథుఁ డన్న పేరుతో వెలసినట్లుచు, పాల్కురికిసోమనాథునితో వాదించి యోషిపోయినట్లును శివద్వేషముచేఁ గన్నులు పోఁగా శ్రీశైలప్రదక్షిణము చేసి శైవుడై నయన రగడను రచించి కన్నులు పడసినట్లును స్థానికచరిత్రలందుఁ గలదు. ఇట్లు ప్రాచీనగ్రంథములందుఁ బ్రస్తుతుఁ డయిన చక్రపాణిరంగనకవియే మనబుద్ధ భూపాలునకు రామాయణరచనలోఁ దోడ్పడిన రంగనాథుఁడు కాఁగూడును. ఆతనిని గర్ణాటశైవకవులును, స్థానికచరిత్రలునే కాక 14వ శతాబ్దినాటి దగు శివయోగసారమును బ్రశంసించుచున్నది. ఆతని గ్రంథము *నయనరగడ ప్రాచ్య లిఖితపుస్తకశాలాగో నున్నది.

* ఇటీవల చాటుపద్యమణిమంజరి ద్వితీయభాగములోఁ జిక్కిరింపఁబడినది.

మన రంగనాథరామాయణమున మూలమునఁ గానరానివి పెక్కుచోట్ల వైష్ణవ మతాభిమానరచనలు ప్రబలముగాఁ గానవచ్చుచున్నవి. అవి ప్రక్షిప్తము లన వీలులేక యనేక ప్రతులలో సమానరీతిగాఁ గానవచ్చు చున్నవి.

మఱియు రంగనాథరామాయణరచనాకాలమునఁ బ్రబలియించుట నక్కడి శాసనము లానాటని పెక్కులు నిరూపించు చున్నవి.

మఱియు రంగనాథరామాయణరచనానంతరము దానిఁ జూచి భాస్కరాదులు భాస్కరరామాయణము రచించి రనుటకుఁ దార్కాణగా రంగనాథరామాయణ రచనా సంవాది రచనలు భాస్కరరామాయణమునఁ బెక్కు లున్నవి. ఇర్వులును వాల్మీకము ననుసరించి వేర్వేలుగానే యట్లు రచించి యుండరాదా యనఁ గుదురదు. వాల్మీకమునఁ గానరాక రంగనాథభాస్కర రామాయణముల మాత్రమే గోచరించు విషయములు భాషారచనాసామ్యము గూడఁ గలవి పెక్కు లున్నవి. హవి కూర్పు తీరులబట్టి పౌర్వాపర్యము రంగనాథ భాస్కరరామాయణములకే క్రిమముగాఁ దోచును. పై వ్రాతకు సారాంశము —

రంగనాథరామాయణకర్త 'గోన ఇంటిపేరి వాడు, ఆతఁడు రెడ్డిరాజు. కాకతీయసామంతుఁడు, వర

మాన పురాధీశ్వరుడు. క్రీ. శ. 1290 ప్రాంతమునాడు. రంగనాథుడనుకవి యాతినికే గృతిరచనమున దోడ్పడి యుండనచ్చును రంగనాథరామాయణము దొల్లటి రచనము. భాస్కరరామాయణము తర్వాతి రచనము. చిరంతనప్రతీతి యట్లే గలదు.

*

*

*

[రంగనాథుఁ డనుకవీశ్వరునిగూర్చి యిటీసల చెలరేగిన వాదదావాగ్నిలోఁ జిక్కునడి నే నొడలు కాల్చుగొనజాలను. ప్రాచీనకావ్య లక్షణ శాస్త్ర కవిచరిత్రాది పరిజ్ఞానము గొల్పుటలో నాకుఁ బ్రాచీన లక్షణగ్రంథకర్తలు పితృతుల్యులు. ఉ హ్వ యువ్వె త్తున వారి పరిజ్ఞానము నుత్తుత్తిదానిఁ గా నే నూఁది వేయజాలను. వాగు భ్రమప్రమాదములు లేనివారనఁ గాదు. ప్రబల ప్రమాణములచే నట్టి వట్టిసరకును నిరూపించి కొట్టివేయుట లగు. రంగనాథునిగూర్చి యుపలభాంశముల నెత్తి చూపుటకే నా యీయుపక్రమము. ఇందు ప్రామాణ్యప్రామాణ్యచర్చను ప్రాజ్ఞులు కావింపగలరు గాక !]

కర్ణాటకకవి యగు తొంటెదార్యకవి ‘పాల్కురికి సోమేశ్వరపురాణము’న రంగనాథుని విషయము నిట్లు చెప్పినాడు. “చక్రపాణి రంగనాథుఁ డనువైష్ణవునితో సోమనాథునకు మతవిషయమునఁ దగవు వాటిల్లెను. ఆ శైవుని దర్శింపఁడు గాన సోమనాథుఁడు తెర

చాటున నుండి వాదము చేయ నంగీకరించెను. కాని యావైష్ణవుని జయించుటకు సోమనాథుని పుత్రుఁ డగు చతుర్ముఖ బసవేశ్వరుఁడే తలపడెను. వారి ర్వరకును గొప్పవాదము జరిగెను. రంగనాథుఁ డోడిపోయెను. పరాజయదుఃఖముతో నా రంగనాథుఁడు శ్రీశైలమార్గ ముననే తిరిగి పోయెను. శ్రీశైల మల్లికార్జునునిఁ జూడక ద్వేషబుద్ధితోనే యరిగెను. ఆ శివద్వేషముచే నాతనికిఁ గన్నులు గ్రుడ్డి నయ్యెను. అహోబలమున కరిగి యాతఁడు నరసింహస్వామిని బ్రార్థించెను. ఆ స్వామివలన స్వప్నమున శివాధిక్యబోధమును బడసి లజ్జితుఁడై తిరిగి శ్రీశైలమునకు వచ్చి మల్లికార్జునుని బహువిధములఁ బ్రస్తుతించెను. ఒక కన్ను వచ్చెను. పద పడి పాలుకురికికి వచ్చి సోమనాథుని దర్శించి యపచారము తమింపఁ బ్రార్థించెను సోమనాథుఁ డనుగ్రహించెను. రెండవ కన్నును వచ్చెను. రంగనాథుఁడు శైవదీక్ష నొసఁగు మని సోమనాథునిఁ బ్రార్థించెను. పుత్రుఁ డగు చతుర్ముఖ బసవేశ్వరునిచేత సోమనాథుఁ డాతని శివదీక్షితునిఁ జేయించెను. రంగనాథుఁ డప్పుడు వీరభద్రవిజయ శరభచరిత్రాదులను రచించి గురు పాదముల కర్పించెను.”

ii

చాల్కురికి సోమనాథపురాణమే కాక కరాటక కృతి యగు గురురాజచరిత్రము గూడ నీ చక్రపాణి

రంగనాథుని చరిత్రము జెప్పుచున్నది. తొంటెచార్య
కవి చెప్పినట్టే యీ గురురాజ చరిత్రకర్త సిద్ధవంజేశ
కవియు రంగనాథుని యోటమిని జెప్పినాడు. 'వీర
భద్ర విజయము' 'శరభలీల' యను గ్రంథములనే
కాక యాతఁడు శ్రీగిరినాథవిక్రమ మని యేనూఱు
సీసపద్యముల తెలుగు గ్రంథమునుగూడ రచించెనట !
దానినే సంస్కృతమునఁ గూడ రచించెనట ! ఆ కవి
యిట్లు చెప్పుచున్నాడు.

'శ్రీశైలభర్తృమను సీసంజు లేనూఱు
లేనన్న పద్యంగ తెంటు సావిరగళం
భాసురద దండకంసాహస్ర తారావళియునాల్కు లయగ్రాహియు
అశతక వృత్తగళు చోధకం సావిరవు
భాసురద తోటకం నూఱు రిగళెగ లేడు
భాషినిద మత్తకోకిల మూఱు సానిరం గీతియం తాఱుమాఱు
సరస మంజెర వెంటు కందంగ శైలనూఱు
విరచినిద కృతియు మూవత్తాఱు గద్యగళు
నిరువ మూవత్తాఱు పుభయశతకం వొప్పుమిగులు వర్వేశనిమగె.'

ఇందు 'శ్రీగిరినాథ విక్రమము' అనుపేర
శ్రీశైలమల్లికార్జునునిపై నైదువందల సీసపద్యములను,
నెనిమిదివేల పద్యములు గల మఱొక గ్రంథమును, వేఱు
సాదములు గల దండకమును, నొక తారావళిని,
నాఱుగు లయగ్రాహులను, నొక వృత్తశతకమును,

వేయి దోదక స్ఫుర్తములను, నూలు తోటకస్ఫుర్తములను, నేడు రగడల్లను, మూడువేల మత్తకోకిలలను, నాటుచందల గీతపద్యములను, నెనిమిది మంజరులను, నైనూలు కందములను, ముప్పదియాలుగద్యములను, ముప్పదియాలు ఉభయశతకములను జెప్పినట్లు ఈ పద్యమునకు దున్నది ఇతని యీ కృతులెల్ల నిప్పుడు మనకు గానరావు.

iii

కాని శివదూషణచే గన్నులుపోగా శివస్తుతిచే గన్నులు తెచ్చికొన్నట్లుగా రంగనకవి రచించినట్లుగా శ్రీగిరి మల్లికార్జునునిమీద రగడ యొకటి యున్నది. 'శివభక్తిదీపిక' యని దానికి బేరు. దానికి 'నయన రగడ' యని నామాంతరము.

iv

నేడు శివమంత్రవర్ణనము అనుపేర మఱియొక రగడ రంగనాథుడు రచించినదిగానే దొరకినది. నమ శ్శివాయరగడ యని దీనికి నామాంతరము. దీని కడపట నీ క్రిందిపద్యమున్నది.

'అని మన ? (మును ?) రంగనాథుడు దయానిధి శ్రీగిరి నాథమీదఁజె

ప్పినశివమంత్రవర్ణనము చిత్తసముద్గతతక్తియుక్తి వ్రా

సినఁ గొనియాడినఁ వినినఁ జెల్వెనలారఁ బఠించినఁ జగ

జ్జనులకుఁ బుణ్యసంపద లసంఖ్యములై సమకూలు నిమ్మహిఁ.

ఈ పద్యమును రంగనాథుడే రచించెనో లేక తిర్వాతికాలమున నితరుడే రచించెనో ! సిద్ధనంజేశ్వరి పద్యములో లెక్కింపఁబడిన రంగనాథుని రగడ లేశింటిలో నిప్పటికి రెండు రగడలు దొరికిన నన నచ్చును. 1. శివభక్తిదీపిక యను నయనరగడ 2. శివ మూర్తివర్ణన మను నమశ్శివామరగడ.

v

శివభక్తిదీపిక వ్రాతప్రతిలో కడపట నిట్లున్నది.

‘నైష్ణన చక్రపాణి రంగనాథుడు శైవదీక్షా ధారణమైన తిర్వాతను చేసిన నయనరగడ’

vi

‘ఏకశిలానగర వృత్తాంతము’ లో రంగనాథుని గూర్చి యిట్లున్నది.

‘రంగనాథుడు ఆదోభిక్తపై నెక్కి చనుదెంచు నప్పుడు త్రిపురాంతకదేవుని గోపురము జూచి ‘అది యేమి?’ యని యడిగిన నావివరాలు త్రిపురాంతక గోపురం బని పలుకుటయు నాశివభవనంబు జూడ నొల్లక మైసప్రజ్ఞు కప్పించుకొనియె. అప్పుడు రంగనాథుని నేత్రంబులు గానరాక జాత్యధుని నలెనే మగిడి శ్రీరంగానకు పోయి యద్దేవుని బ్రసన్నుని జేసికొని నేత్రంబులుపోయె నని మొఱయాడుటయు, నద్దేవుండు కగుణించి త్రిపురాంతకదేవుణ్ణి వేడుకొమ్మనుటయు, రంగనాథుండు మళ్లీ త్రిపురాంతకమున కేతెంచి యద్దే

వునకు నమస్కరించి తన యెత్తుకృతులు సమర్పించు నని ప్రతంబు చేసి భక్తిమయం బగురగడచెప్పిన నద్దేవుండు ప్రసన్నుడై రంగనాథునకు నిరుకన్నుల నొసగుటయు రంగనాథుడు పాలకూర్తికింజని సోమనాథునిచే శివదీక్ష గైకొనియె ఆయయ్యనద శైవరహస్యంబులు తెలిసికొనుచుండె. అంత నిక్కడ ప్రతాపరుద్రుండు రంగనాథుని ప్రభాసంబు విని యాశ్చర్యంబు నొందెను. 'రంగనాథుని గూర్చిన పైకథ నిన్ననో నేడో యెవరో నృప్తించి రని యుజగింప వీలులేనిది.

vii

శ్రీనాథుని సమకాలపువాఁ డగు కొలని గణపతి దేవుండు తన 'శివయోగసారము' న చక్రపాణి రంగనకవి నిట్లు స్తుతించినాఁడు.

‘లసమశివభక్తిరసమా

ననునిం బాబ్బురికి సోమనాథునిఁ గవిరా

జనమున్నతయకు సద్యః

ప్రసాది యగు చక్రపాణి రంగనఁ గొలుతుఁ.

viii

గురురాజకవివద్యమున రంగనాథుండు నూఱు తోటకవృత్తములను గూడ రచించినట్లు కలదు. ఛందోగ్రంథములలో రంగనాథుని తోటకము లివి రెండు కానవచ్చినవి.

బాలబోధ చ్ఛందస్సులో -

తోటకము - ఉపవాసము లెల్లను నుండుట నీ

కృప వచ్చుట కా యది రిత్త సుమీ

యపవిత్రునిఁ బుల్లనియంబలికై

సుపవిత్రునిఁ జేయుట సుద్ది గదే.

హనుమచ్ఛందస్సులో

తోటకము - చెలువార గజాజినచేలముతో

గళనీలిమతో నహికంకణుడై

తలఁ జంద్రకళం గల దైవము మా

కులదైవము దైవతకోటులలోఁ.

వీనినిబట్టి సిద్ధనంజేశకవి చెప్పినతోటకవృత్త
ములను రంగనాథుఁడు రచించుట సమర్థిత మగుచున్నది.

రంగనాథుని యనుకరణము కానచ్చును. కాశీ
ఖండమున శ్రీనాథుఁడుకూడ తోటకవృత్తరచనము
చేసినాఁడు.

ix

బాలబోధచ్ఛందమున రంగనాథునిదిగా నీ క్రింది
కందపద్యము కలదు.

క. ఫాలతలభస్మరేఖలు—

ఇది సమగ్రముగా లేదు. ఇది సిద్ధనంజేశకవి
పేర్కొన్న నూలు కందములలోఁ జేరినదేమో!

x

ప్రయోగరత్నాకరముగో రంగనాథుని మిత్ర
విందాపరిణయముగోనిదిగా నీ క్రిందిపద్యభాగ మున్నది.

“వనమాలి గొలుచు నందుననె యెల్లప్పుడు”

xi

పలువురు శివకవులు కఃస్తుతిగో రంగనాథుని
శివకవినిగా స్తుతించినారు. మచ్చుకు ఒకటి.

భద్రకవి లింగకవి రంగనాథ ప్రశంస.

‘చండితోఁ బండితత్రయముఁ గీర్తించి

సకలవేదపురాణ శాస్త్రీరిహాస

నికర్తార్థములు ప్రమాణించి నద్భక్తి

శ్రీమతి నుద్ధరించిన పాలకుటికి

సోమనాథేశ్వరు సొంపుతోఁ గొలిచి

రంగద్వికాలాంతరంగంబునందు

రంగనాథునిఁ గవిరాజన్యుఁ దలఁచి

యసమానచరితుఁ బ్రత్యగ్రకల్యాణ

బసవేళుఁ బిడుపర్తి బసవేళుఁ గొలిచి’

(సానందోపాఖ్యానము)

xii

వైష్ణవుఁ డైన చక్రపాణి రంగనాథుఁడు శైవుఁడై
రంగనకవి యయినాఁడు. ఇట్లే శైవుఁడైన తెనాలిరామ
లింగకవి వైష్ణవుఁడై రామకృష్ణుఁ డయినాడు.

xiii

రంగనాథుని పద్యములుగా ప్రబంధరత్నా
నఖిలో నీపద్యము లున్నవి. ఇవి కూడ (శ్రీ శైలమల్లి
కార్జున) శిష్యుని పరములే కాన, పయి రంగనాథుని
రచనములే యగుట సుస్పష్ట మయినది.

అవలని తేడు తేరునకు నాదరువై రగువిల్లు వింటికిం
గుడురగువారి నారిపయిఁ గూర్కుశరంబు శరంబు బొడ్డునం
బొదలిన యంత యంతముఖముల్ నిటవానము లైనగుట్టుముల్
చెదరక నీకు నెట్టి పని నేయు నయా : గిరిజాధినాయకా :

టట చేముట్టక యొగ్గానఁ బట్టక
చక్కఁగా దివిఁ బాటుచక్రములును
లాయానఁ గట్టక లలి మేఠ పెట్టక
వర్జహీనం బైన వారువములు
తవన పెట్టక జీవితము కాను ముట్టక
సత్త్వసంపదఁ జూపు సారధియును
కడచీలఁ దట్టక ఘనముగా మెట్టక
గంభీరసంపద గలుగునిరునుఁ

గలిగి తనరారునరదంబుఁ గడఁక నెక్కి
శ్రీపురవిజయంబుఁ జేకొన్న దేవదేవుఁ
డిందుశేఖరుఁ డానందమందిరుండు
మనలఁ గరుణావిధేయుడై మనుచుఁగాతఁ

గోశతపంచవార్థులును గోయగవార్థులు గోత్రవార్థులున్
 గోశరవార్థులున్ విదితగోశర (వార్థులు) పంచవార్థు లా
 కేశవతల్ప పద్మభవ కేశపవాహన దానవేశ దే
 వేకుల కిచ్చునట్టిపరమేశ్వరుఁ డీవుత మా కభీష్టముల్.

xiv

పౌత్ర పి వెంకటరమణకవి రచించినలక్షణశిరో
 మణి యను లక్షణగ్రంథములో 'అచ్చువెల్లి రంగన్న
 గారు' అనుపేర రంగనాథరామాయణద్విపద లుదాహ
 రింపఁబడినవి.

తెలుఁగుకవితలోని దేసితనము

తెల్గుభాష, తెల్గులిపి, తెలుకవిత- వీని పుట్టి పూర్వోత్తరములను బరిశీలింపఁ బూచినప్పుడు సజాతి భాష లగు అరవము, కన్నడములను, మూలభాష లగు సంస్కృతప్రాకృతములను గలయఁజూచుకొను టావశ్యక మగును.

ఆంధ్రవాఙ్మయము గ్రంథరూపముగా నన్నయ నాటనుండియే కానవచ్చినను, అంతకు కింకను నిన్నూ ఖేండకుఁ బూర్వమునుండియు నాంధ్రకవితారచన యుండుట శాసనములఁబట్టి స్పష్టముగా నిటీవల గుర్తింప నయినది. తెలుఁగుకంటె కన్నడమున నింకను ప్రాచీన కాలమునుండి కవితారచన యుండుటను గ్రంథములు, శాసనములు వెల్లడించుచున్నవి. అంతకింకను ప్రాచీన కాలముననుండి యరవమున కవితారచన కల దని ద్రవిడ విద్వాంసులు నిరూపించుచున్నారు. తెల్గునకంటె గన్నడ కవితయు, నంతకంటె అరవకవితయు, నంతకంటె సంస్కృతప్రాకృతకవితయుఁ బ్రాచీనము లగుట సత్యమని యంగీకరింపవలసినదే. దానిఁబట్టి వానికి ప్రాచీనతాగౌరవముకూడ గణింపవచ్చునుగాని, వానికంటె సర్వాచీన మయిన దన్నంతమాత్రాన తెలుఁగునకుఁ

గొఱత రాదు సరికదా మఱొకవిధమయిన గౌరవ విశేషము గానవచ్చుచున్నది. సజాతిభాష లయినద్రవిడ కరాటభాషల కవితాధర్మముల మంచిచెడ్డల నవగతము చేసికొని గుణములఁ బెంపొందించుకొని, మేల్మీమెఱుఁ గులతో వెలసిన దన్న గౌరవము తెల్లన కున్నది. దీనిని నిట దృఢాంతముగాఁ గొనవచ్చును. 1939 సంవత్సరము 'మాడల్ మోట్లారకంబె 1940 సంవత్సరపు మాడల్ కార్లకు యోగ్యత' హెచ్చుకదా.

తెలుఁగునకుఁ గలసాజాత్యము

ప్రాచీనతను మయిన యరవ కవితలోఁ బద్యచరణమునకు 'అడి' అని పేరు. అడి యనఁగా 'అడుగు'—పదము. చరణము. అగవమునఁ బద్యమునకు 'పాట్టు' అని పేరు. ద్రవిడమున నతిప్రాచీన మనఁబడు శిలప్పధికారము వృత్తములతోఁగాఁక యిట్టి పాట్టులతోనే యున్నది. నేడు మన తెలుఁగున గాన వచ్చు లంకాయాగము, కుచ్చెలకథ, ఏలలు, ధనశములు, గొబ్బిపదములు మొదలగుపదములవలె నవి కొంచెముగా సంగీతవాసనతోఁ జదువఁదగినవై యుండును. అవి మాత్రాగణఘటితములు కాబట్టి హ్రస్వదీర్ఘాక్షిగ ప్రస్తారపుఁ బొందికతో, గానానుకూలముగా నుండును. మన లంకాయాగము, కుచ్చెలకథ మొదలగు పదరచనలవలె నవి నందలకొలది 'అడిగల్'—

చరణములు గలవై పొడుగువాటి యుండును. ఆవిధముగాఁ దొలుతి కర్ణాటాంధ్రములలోఁ గూడ 'పాటలు పదాలు' ప్రాథమిక రచనలయి యుండును. అట్లేని నా పదధి మాటి కర్ణాటాంధ్రకావ్యరచనలు ప్రాయీకముగా నాల్గేసిచరణములు గల పదములతోనే యుండఁ గారణ మేమి? అని యోచింతుమేని దానికిఁ గారణము సంస్కృతప్రాకృతరచనాసంస్కార మగుట గుర్తింప నగును. సంస్కృతఛందస్సు వైదిక ఛందస్సునబట్టి పుట్టినది. వేదమున ఋక్కులు నాలుగుపాదములు గలవి. ఋక్కులో సగమునకు అనఁగా రెండుపాదములకు అర్ధముని పేరు. ఋక్కులోని రెండవపాదము మూడవ పాదము విడఁబడి యుండును. దానికి సంధి యుండదు. సంస్కృతప్రాకృతభాషలలోఁగూడ నీ పదధియేయున్నది. సంస్కృతశ్లోకములు నాల్గుపాదములు గలవి. పాదము అనఁగా నాల్గవంత అని కూడ అర్థ మున్నది. దానికే ద్రవిడభాషలలో 'కాలు' అని వ్యవహారము. కాలు అనఁగా నాలుగవవంతే అర్థము. నాల్గవంత అని యర్థము కలదయినను కాలు శరీరావయవమునకుఁ బేరగుట యెట్లనఁగా నది శరీరమున నాల్గవంతగుటచేతనే. మోకాలిదాఁక కాలు, ఇంకొకకాలు తొడభాగము, కలియఁగా నడుము అరభాగము. నడుమునుండి తలదాఁక ఒక అరభాగము. నాలుగుభాగములు గల శరీరము. భాషలో సంస్కృతశబ్దముల సంప్ర

దాయము సధికముగాఁ గైకొన్నట్లు, ఈ సంప్రదాయము ననుసరించి కర్ణాటకులు, నాంధ్రులును సంస్కృతచ్ఛాద స్సంప్రదాయమును గొంత యనుకరించిరి. అనఁగాఁ బద్యములు నాల్గుచరణములు గల వగుటను. ఈ యనుకరణములఁ గూడఁ దొల్లటివారు కర్ణాటకులు. అరణమున 'పాట్లు' అనఁబడుపది కర్ణాటాంధ్రములందు 'పద్య' మైనది. పదములు చరణములఁ (పాదములు కాదు) బట్టి యేర్పడినది గాన అట్లు పేరయ్యెను. అడ్లిగళ్ - పదములు - చరణములు ఎన్నియేని సాగుచుండుట, పదము లెల నొక దానితో నొకటి కలసి యుండుట దేసిసంప్రదాయము. పద్యమునకు నాల్గుపాదము లుండుట, అందు రెండు మూఁడు చరణములు విడఁబడి యుండుట సంస్కృత ప్రాకృత సంప్రదాయము. కర్ణాటాంధ్రులు పద్యమునకు నాల్గుచరణము లుండుట యను సంస్కృతసంప్రదాయము ననుకరించినను సందు రెండు మూఁడు చరణములు విడఁబడియుండుట యనుపదతిఁ బాటించరనియిరి. పాదములు నాల్గింటిని మించి యుండుట, రెండు మూఁడు చరణములు సంధి గలసి యుండుట యను దేసిసంప్రదాయము గూడ నానాఁడు కొంత సంస్కృతరచనలతోఁ జేరిన ట్లున్నది. కొన్ని శాసనములతో శ్లోకము లయిదేసి చరణములు గలవి గలవు. మఱియు మిక్కిలి విలున గలది ప్రశస్తశాసనకావ్యము అని ప్రస్తుతింపఁబడు

విహారాలు పులుకేసి సంస్కృతశాసనమున శ్లోకములు
రెండు మూడు చరణములు సంధి గలవై యున్నవి.

పిష్టం పిష్టపురం యేన జాతం దుర్గ మదుర్గమమ్

చిత్రమయన్య కలే ర్వృత్తం జాతం దుర్గ మదుర్గమమ్

తెల్లుమేల్మి మెలుగులు

ద్రవిడకర్ణాటభాషలలోఁ బ్రాసవియమము తెల్లున
నున్నట్లేయున్నది. కాని యతినీయమము అరవమునఁ
గొన్ని తెలుగుల పద్యములకే యున్నది. కన్నడమున
లేనే లేదు. తెల్లున సన్నిజాతుల పద్యములకు యతి
ప్రాసములు నియతములుగా నున్నవి. ఇది తెల్లురచనకుఁ
గలయొకవిశేషము.

ద్రవిడ కర్ణాటాంధ్ర భాషాత్రయములకు సమాన
మయిన యీ ప్రాసము చరణమున రెండవ హలక్షరము
భక్తకటిగానే యుండుట. సంస్కృతప్రాకృతజన్యము
లయిన యశాత్తరాహభాషలకు నీ దాక్షిణాత్యభాషల
కును ప్రాసవిషయమున గొప్పభేద మున్నది. జౌత్త
రాహభాషలు చరణాంత్యప్రాసము గలవి. దాక్షిణాత్య
భాషలు చరణాది ప్రాసము గలవి.

ప్రాసపద్ధతి శోలుత వెలసిన ద్రవిడభాషలో
క చ ట తి ప వర్గముల ననునాసికముతక్కఁ దక్కినవాని కెల్ల
నొక యక్షరమే యుండును. సంస్కృతశబ్దములు వర్గా
క్షరము లెల్ల భిన్నముగాఁ గలవే యయినను నవి యరవ

మునఁ జేరినపుడు ద్రావిడోచ్చారముచొప్పున భేదము లేనివే యగును. వారికి క ఖ గ ఘ లకు భిన్నోచ్చార ముండదు. కావున నర్గప్రాసము ద్రవిడమున నున్నది. కర్ణాటభాషలో గూడఁ బ్రాచీనతరకాలమున వర్గప్రాస ముండెడిది. మఱియు చ వర్గమునకు 'శ ష స' లకుఁ గూడ నొకటే యుచ్చారము. ఆ యక్షరములకుఁ బ్రాసము చెల్లును. ఆ సంప్రదాయముచొప్పున కర్ణాటమునఁ గూడ 'శాంతప్రాస' మనుపేర 'శ ష స' ల ప్రాసము సమ్మతి మయియే యుండెను.

కర్ణాటభాషాకవిత పుట్టిననాటి లక్షణగ్రంథముగా గుర్తింపఁబడినకవిరాజమార్గమున వర్గప్రాసము పరిగణింపఁబడినది. దాని లక్షణ మిట్లు ;

క. సకలజన వినుతనంశ

మఖ సదృశవికాల వివిధ విభవోదయనం

ప్రగత గుణగణననరిజల

విఘటననం కండనణువ నారాఘవనం.

మఱియు శ ష స ల ప్రాస సమీపప్రాస మనుపేర ాటు చెప్పఁబడినది.

క. శశధర బింబాన నెయం

ఝషకేతన కేతనాభ తనుతననువతం

దినవిసద వర్ణయంకం

దొనదంబన దొళగె జనకతనయశనణువం.

క్రీ. 820 నాటి ప్రాచీనతమలక్షణశాస్త్రకర్త
తత్ప్రచీనపద్యరచనాసంప్రదాయముచొప్పున సిట్లు
చెప్పినను, గర్ణాటకమున నర్వాచీనజైనకవు లీవర్గ
సమీప్ప్రాసముల సంతగాఁ బాటించినవారు గారు. కర్ణా
టకులలో నర్వాచీనజైనకవులు మాత్రమే వీరిని గొంత
పాటించిరి. అట్లే తెల్గునఁ గూడ లక్షణగ్రంథములలో
నీ సర్వప్రాసము పరిగణితమై యున్నది.

క. సుకవీశ్వర వాగ్దేవభరి

సుఖదం బగునిగమశిఖరసూక్తులు మోక్షో

పగమములు దయాధర్మము

లఘు నాశకములన నివి యుదాహరణంబుల్.

—ఆంధ్రవృత్తరత్నాకరము

దీనికి సుమామహేశ్వర మరుగ్రంథమునుండి
లక్ష్యము.

౪. మాకందపరిసంబుల

నాఁ కలి గొని మేము గ్రోల నాకొమ్మలలో

చీకటిలో నపు చొకచిలు

కేగతితో మోవి గఱచెఁ నెఱుగనె చెలియా :

మఱియు శ, స ప్రాసము తెల్గున బహుమహా
కవిప్రయుక్తమై యున్నది.

తెలుగు మెఱుగులు.

ఈవిధముగా నియతిముగా నది ద్రవిడ కర్ణా
టములకంటె సధికముగా యతిప్రాసములఁ గూర్చుకొని

ద్రవిడమునఁ గలపదముల హలంతత్వము తొలఁచికొని సంస్కృతపదపరికరము నధికముగాఁ గైకొని కర్ణాటమునఁ గల శిథిలద్విత్యము నెఱిగి విడనాడి యజంతపదములతో నరసున్నల యుచ్చారముతో నీసము, తరువోడ, ద్విపద మొదలయిన దేశిచ్చదోరచనలతోను, కంద మనుప్రాకృతచ్చదోరచనలతోను, చంపకోత్సలాది సంస్కృతచ్చదోరచనలతోను బెరిసి తన చుట్టుపట్టులభావల సర్వసౌభాగ్యముల నలవరించుకొని, తొందర తొలఁచుకొని, సుందరమై శోభిల్లునట్లు వేయి యేండ్లనాఁడు నన్నయ యాంధ్రకావ్యపథమును దీర్చినాఁడు. అతనికిఁ బూర్వము నీసములు, గీతులు, తరువోజలు, అక్కటలు ననుదేశిన్వృత్తములే యిన్నూ తేండ్లకుఁ బూర్వమునుండి శాసనములందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. నాటి శాసనములందు గానవచ్చు పద్యరచనలెల్ల నిట్టివే. ప్రాకృత కవితలకు గందము ప్రధానపద్యము. వృత్తములు, కందము సంస్కృతప్రాకృతసంబంధమునుబట్టి తెల్లనఁ జేరినవి. కాని యా పురాణవృత్తరూపములు, కందపద్యరూపములు గల తెల్ల శాసనములు నన్నయకుఁ బూర్వపువి కానరావు. కాని యా కాలమున, గన్నడసంప్రదాయముచొప్పునఁ బ్రాస

మాత్రము గల శ్లోకములు, ఆంధ్రసంప్రదాయము
నొప్పున యతిప్రాసములు రెండును గల కందపద్య
ములు, తెల్లునాటి సంస్కృతశాస్త్రములందుఁ గాననగును.

పయిఁ బేర్కొన్న దేనిరచనలలో మధ్యాక్కఱకుఁ,
దరునోజ నీసముల కెక్కున ప్రాముఖ్య మున్నట్లున్నది.
తెల్లుభాషలోఁగలపాటలు, పదాలు చాలమట్టుకు కొంచెపు
మాన్యులతో నీసములు, తర్వోజలు, ద్విపదలు నగును.
నానిలో మధ్యాక్కఱలు మాత్ర మేనో వింతతీరు గల
విగా, సులువుగాఁ జదువరానివిగా నున్నట్లుండును.

దానికిఁ జదువుటలో సుఖగతీ యున్నట్లు కానరాదు.
సంగీతప్రియు లగునాంధ్రు లిట్టివాని నేలపరిగ్రహించిరా
యని, చదువుట యెట్లా యని చాల సందేహించు
చుండువాఁడను. మధ్యాక్కఱ తీ రిట్టిది.

స్వస్తి వృషాంబుశాత్యస్త వర్షిణసత్యత్రి నేత్ర

.....

ఒకనాఁడు మాయింట స్త్రీలేవో పాటలు పాడు
చుండఁగా నం దొకదానినడక నాకు హృద్యముగా
నుండెను. దాని గణనిభాగముచేసి పరిశీలించి చూతును
గదా యది యధ్యాక్కఱగణములు గలదై యుండెను.
ఆ పాటఫణితి చాల సుఖముగాఁ జక్కగా నున్నదిగాన,
ఆ ఫణితిని యధ్యవల్లుని బెజవాడ విలాశాసన మధ్యా

క్కఱను జరువఁగా హృద్యత తోఁచెను. నేను వినిన
పాటమాదిరి యిట్టిది.

అంతట రాములవారు

అంగన సీతను గూడి

సంతస మందుచు లేగ

స్వపురమునకుఁ జనుదెంచి

తమ్ములతోడ గలసి

నెమ్మది రాజ్యము లేలె

ధర్మముతోఁ బ్రజ లెల్ల

తామరతంపర లైరి.

ఇందు రెం డింద్రగణములు నొక సూర్యగణ
మును, మరల రెం డింద్రగణములు నొక సూర్యగణము
ననుక్రమమునఁ బదములు అనఁగా చరణములు ఉన్నవి.
పయిపాటలలో నిట్టిచరణములు బహుకొలఁది నందల
కొలఁదిగా నుండును. సంస్కృతసంప్రదాయము ననుస
రించి పద్యము నాల్గుచరణములు గలదిగా నుండునట్లు
మాచుకొనుటలో నీ పాటఫణితిని రెండుపదములను—
అడుగులను—చరణములను ఒక పాదముగా—నాల్గవభాగ
ముగా—గ్రహించి పాటలోని యెన్నిదిపదములను రెండేసి
రెండేసిగాఁ గలిపి నాల్గుపాదముల పద్యముగాఁ జేసికొని
దానికి మధ్యాక్కర యని పేరిడిరి. మధ్యాక్కర యను

పేరిలోని మధ్యపదము మంచిప్రయోజనము గలది. అది
 యీ పద్యపాదమును జదువునపుడు మధ్యమునకుఁ గత్తి
 రించి చదువవలె ననుటకు జాపకము. ఎనిమిదిచరణముల
 పాట యీ మార్పునలన నాలుగుపాదముల పద్య మగుట
 నాలుప్రాసములతో సరిపోవుట కుదిరినది. పాటలకు,
 నీ పద్యరచనలకుఁ గలసాజాత్యమును గుర్తింపక పోవుటచే
 మధ్యాక్షర మన కిప్పుడు చదునఁ గష్ట మగుచున్నది.
 పయి పాటఫణితి మధ్యాక్షరఁ జదివి చూతము.

స్వస్తిస్య. పాంచక. త్యస్త

వత్సల. సత్యత్రి. నేత్ర

విస్తర. శ్రీయుద్ధ. మల్లఁ

దనవద్య. విఖ్యాత. కీర్తి

ప్రస్తుత. రాజాశ్ర. యుండు

త్రిభువన. భరణుండు. సకల

వస్తున. మేరుండు. రాజ

సల్కిభూ. వల్లభుం. దర్శి.

ఇట్లే మన యిండ్లలోఁ బాడెడుపాట లెన్నెన్నో దేశీ
 రచనలు సంస్కృతసంబంధము లేనివి. అవియే యిప్పటి
 కిని నరవమున గొప్ప కావ్యములలోని ఛందోరచనలు.
 పంపాది కర్ణాటకపులయు, నన్నయభట్టారకాది తెల్గు
 కవులయు సంస్కృతానుకరణ సంస్కరణములమూల
 మున నారచనలు సుకీర్తనలలోఁ బరిగణితములుగాకయొక
 ప్రభేదముగా మాత్రమే వేరుపడిపోయినవి. సంస్కృత

వృత్తాదిరచనలు నన్నయభట్టారకాదులమూలమునఁ బ్రాబల్యమును బొందినవి. ఆ రచనకు విస్తరకవిత లని లాక్షణికులు పేరిడిరి. తెల్లకవిత యాశు, మధుర, చిత్ర విస్తరము లని నాల్గు తెఱఁగులు గల దని లాక్షణికు లనిరి. ఆంధ్రకవితాపితామహుఁ డనఁబడిన పెద్దనామా త్యుఁడు తాను చూర్విధకవితావిశారదుఁడ నని చెప్పు కొన్నాఁడు. అందు మధురకవిత యనఁగా పాటలు మొదలగునవి. * లక్షణదీపికలో నీ విషయ మిట్లు చెప్పఁ బడినది.

దేసి యగునీమధురకవితనుగూర్చి ముచ్చటించుటో నన్నయభట్టారకుని విస్తరకవితా నిర్మాణ విశేషముల నించుక పేర్కొందును. ఈ విస్తరకవితలో

1. పద్యములు నాల్గు చరణములు గలవిగా నున్నవి.

* “మధురకవిత్వం బన్నది నాటకాలంకారంబులు, కళిక్ ల్కళికలు, విభక్త్యధిదేవతోదాహరణములు, సప్తతాళనటనలు, నట్టాట్లు, గీతప్రబంధంబులు, చతుర్భుద్రికాష్టభుద్రికలు, బిరుదావళి, నామావళి, భోగావళి, రంగఘోష, త్యాగఘోష, చతురుత్తర సంఘటనలు, యక్షగానంబున వెలయుపదంబులు, దరువులు, నేలలు, ధవళంబులు, మంగళహారతులు, శోభనంబులు, సుయ్యాల జోలలు, జక్కులరేకుపదంబులు, చందమామసుద్దులు, అష్టకంబులు, ఏకవద ద్విపద త్రిపద చతుష్పదాష్టపదులు నివి యాదిగా గల్గినన్నియు.”

—లక్షణదీపిక.

2. రెండవ మూడవ చరణములు విడబడక కలసియే యున్నవి.

3. దేవరచనాభేదము లెల్లఁ గాక యందునుండి సీస, తర్వోజ, గీత, మధ్యాక్కర, అల్పాక్కరాదులు కొన్నియే గ్రహింపఁబడినవి.

4. సంస్కృతవృత్తము లెల్లఁ జేకొనఁబడినవి.

5. పాటల పదాల సంప్రదాయముచొప్పున ప్రాసయతి కూడ యతిభేదముగా సీసగీత్యాదులతో గ్రహింపఁబడినది. అసలు ప్రాసయతి రెండుచరణముల నొకపాదముగా మార్పుట యన్నసంప్రదాయము చొప్పునఁ బుట్టినదే.

6. సంస్కృతమున సంయుక్తాక్షరమునకుఁ బూర్వాక్షరము గురువు కావలె నన్నపదతి విడనాడఁ బడినది. అనఁగా “తత్ర వ్యాస ఇతి స్థితో ముని రపి త్తోణీశ్వరే సత్కృపా” ఇత్యాదివిధమున వ్యా, స్థి, త్తో అక్షరములకుఁ బూర్వాక్షరములు సంస్కృతమున గురువు లయినవి. పదములు సమస్తములుగా నున్నను, వ్యస్తములుగా నున్నను సంయుక్తాక్షరపూర్వలఘువులు గురువు లగుటే సంస్కృతసంప్రదాయము. ప్రాచీనకర్ణాటకపు లీపదతిని గర్హించిరి. వారు సంస్కృతసమాసము గానప్పుడు, ఏకపదము కానప్పుడు లఘుక్షరము పూర్వమం దుండఁగా బరమందు రేఫేతరసంయుక్తాక్షర

ముందునట్లు సంహితయే కల్పింపరా దనిరి. శబ్దమణిదర్పణమున సంధిదోషప్రకరణముగో నిట్లున్నది.

క. పరపద పూర్వం ద్విత్వా

క్షర మాగిరె పూర్వపదద చరమం హ్రస్వా

క్షర మాగె సంధిచోషం

సరేఫ మిది రాగె శిథిల మిందనుసరిపర్.

అనఁగా— రేఫసంయుక్తాక్షరమునకు మాత్రమీ దోషము లే దనిరి. 'సర్వా స్వపి చ భాషాసురహయుక్తే ఐరేక్షరే, పూర్వలతావేహా' అని సంస్కృతమువారు కూడ రేఫవిషయ మంగీకరించిరి. ఇట్టి సంధియుండరాదు.

క. ఐరసి క్షత్రియరుం కు

శ్లిరిసి ప్రియకుశలవార్తయం నెఱెకేఘ

ప్తిరమిర్లు ప్రభునుడియె

ప్రరూఢముద నాద నాత నెంఱు ద మార్గం.

సన్నయభట్టారకుఁడు కూడ సరిగా నీమార్గమునే తెలుఁగునఁ బాటించెను గాని రేఫేతరసంయుక్తాక్షరమునకుఁ బూర్వము లఘుక్షర ముండున లైక్కడను బద్యమునఁ గూర్పు కూర్చినట్లు కానరాదు.

అనఁగా—

“ఆతఁడు ధ్వస్తకల్మషుఁడు వ్యాససమానుఁడు ధ్యానమగుఁడై” ఇత్యాదివిధమున సన్నయభట్టారక రచనలు కానరావు. “వాఁడాధ్వస్తసమస్తకల్మషుఁడహో

వ్యాసోపమానుండు” ఇత్యాదివిధముల నుండనచ్చును. ఇప్పుడు ముద్రిత మయిన నన్నయ భారతమున నేతద్విరుద్ధ ప్రయోగములు కొన్ని కాననగును. కాని యవి యెల్ల నీ నియమము నెఱుంగక పోవుటచే లేఖకులమూలమునను, బరిష్కర్తలమూలమునను నేర్పడినవి.

ప్రాచీన కర్ణాటకపు గీనియమమును సరిగాఁ బాటించిరి. నన్నయ పాటించెను. నన్నిచోడఁడు పాటించినట్లున్నాఁడు. కాని తర్వాతికవులు మఱికొంత స్వాతంత్ర్యము నహించినారు. తిక్కనాదుల రచనలలో శేషేతరసంయుక్తాక్షరముల పూర్వము లఘువు లుండునట్లు రచన లున్నవి. కాని యీసంయుక్తాక్షరోచ్ఛారము నకు శైథిల్యము కల్పించి పూర్వాక్షరము లఘువుగానే యుండునట్లు చేసిరి. తిక్కన తర్వాతి కవీశ్వరు లీపద్ధతిని బాహుళ్యముగాఁ బాటించిరి.

నన్నయభట్టారకుండు భాషలోను, గవితలోను గ్రాంతపద్ధతులను గొన్నింటి నిట్టిచానిని ప్రవేశపెట్టి కావ్యపథమును దిద్దుటచేతనే యాతఁడు ఆంధ్రకవితాగురుఁ డని, యాదికవి యని, వాగనుశాసనుఁ డని ప్రస్తుతుఁ డయ్యె ననుకొందును.

కొలనిగణపతిదేవుండు - ఈతఁ డెట్లాప్రెగ్గడ
కించుక తర్వాతివాఁ డగును-

వీరి నెల్లను సంస్కృతవిమలబాణు
లని ప్రశంసించి మఱియును సంధ్రకావ్య

పథము దీర్చిననన్నయభట్టుగారి

సుభయకవిమిత్రు నెఱున నభినుతింతు.

అన్నాడు.

నన్నయ ప్రాచీనకర్ణాటకకవులతీరు ననుసరించి
ప్రాయశఃముగా సంస్కృతప్రాయరచననే చేసినవాఁ
డయినను, దేసి తెల్గుపల్కుబడిని గూడఁ బెక్కుపట్టుల
నెక్కిల్పినాడు.

నన్నిచోడఁడు

సంస్కృతప్రాయము, నియమబహుళము నగు
నన్నయభట్టారకుని రచనమును వెన్నాడినను నన్ని
చోడఁడు తన కుమారసంభవకావ్యమున దేసిభాషను,
దేసితలఁపులను, దేసివర్ణనలను, దేసికవితాపరికరములను
జాలఁగా సంగ్రహించినాడు. కుమారసంభవమున నాటవిక
వర్ణనలు, యుద్ధవర్ణనము మొదలగు పట్టులు చాల
దేసితీరులతో నున్నవి.

జీతీకకల్లు ద్రావి మదసింధు

రగామిను లన్ని కేఱియర్

వాఱుచు గొడుగీతములు

వాడుచుఁ బొల్పుగఁ గ్రాలియాడుచుఁ

గోఱడ మాడుచుం బరులకుఁ

వశవర్తలు గాక మేరకుఁ

మీఱుచు వన్యకాంతలు

రమింతురు తద్విపినాంతరంబునన్.

మఱొక్క పద్యము—

ఉదుటఁ దెమల్చి మ్రింగు సరసోదకబిందుల మౌక్తికంబు లం
గదఁ గబళించుఁ బీల్చు వడగండ్లకునుం దను వోసరించుఁ డో
యచము లదల్చి తూరు నచిరాంశులతాగ్రము లెక్కు పెల్లునం
జదలకు నుప్పరం బెగయుఁ జాతకపోతకముల్ నెలర్చుచుఁ.

రుమా—౬—౯౯.

పాల్కురికి సోమన

ఈతని కృతులలో భాష, కథావస్తువు, ఛందస్సు-
మూడును దేశీయములే. నన్నయభట్టారకాదుల
తెలుగు వేటు. ఈతని తెలుగు వేటు. ఈతడు తన
కృతులలో దేశీరచనలఁ బెక్కింటిఁ బేర్కొనెను.
అవి యివి.

‘భామలు శుభవేశఁ బాడెనునట్టి
తామరవిరులు నీతామరల్ గావె.

*

*

*

అరుదొంద నందులో నాంధ్రదేశంబు
వరస బంతులు గట్టి పాడు పెట్లనిన
నల్లవో ! నల్లవో ! నగరాజరాజ !
మల్లయా ! మల్లయా ! మహానీయతేజ !
పరమపాతక కోట్లు భస్మమై తూలు
నిరిగిరిమల్లన్న శరణన్నఁ జాలు’

ఇట్టి దేదో పాట !

మది నుద్బి సంసారమాయా స్తవంబు
పదములు తుమ్మెదపదముల్ ప్రభాత
పదములు పర్వతపదము లానంద
పదములు శంకరపదముల్ నివాళి
పదములు వారేళుపదములు గొద్ది
పదములు వెన్నెలపదములు నెఱ్ఱ
వర్ణన మఱి గణవర్ణనపదము
లర్చన ఘోషణ ఘూర్ణిలుచుండిఁ
దాచుచు నాచుచుఁ బరమ హర్షమున.

మీఁదఁ బేర్కొన్న పదములలోఁ దుమ్మెదపద
ములు మొదలగు కొన్ని జాతుల పదరచనలను నే నిప్పటి
కిర్వదియైదేండ్లకుముందుఁ గొన్నింటి సేకరించి కృష్ణా
పత్రికలోఁ బ్రకటించితిని. ఇటీవల భారతిలోఁ గొన్నింటిఁ
ప్రకటించితిని. బాలకుల పదములను, స్త్రీల పాటలను,
పామరుల పాటలను, వృద్ధుల పాటలను— బాలభాష,
స్త్రీభాష, పామరభాష, వృద్ధభాష యనుపేర్కాగము
లతో సేకరించి ప్రకటింపవలె నని నే నప్పు డనుకొం
టిని. శ్రీనందిరాజు చలపతిరావుగారు స్త్రీలపాట
లను బెక్కింటి సేకరించి ప్రకటించి గొప్పయుపకృతి
చేల్చినారు. ఇట్టి దేసివాఙ్మయ మింక నెంతయో యుద్ధ
రంపనలసియున్నది. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు తెలుఁ
గున దేసిరచనలఁ బెంపొందింపఁ బ్రయత్నించిన

ట్లున్నాడు గాని, యాపూర్వి కాకాలమున సంతగాఁ బరిపోషము దొరకలేదు. ఆ కాలముననే కర్ణాటదేశమున శివకవులు తెగబడి రగడలు, పట్టుదులు మొదలగు దేసి చ్ఛదోరచనలతోఁ, జాల భాషాస్వాతంత్ర్యముతోఁ గావ్యరచనలు సాగింప నారంభించిరి. ఆ కర్ణాటదేశమునఁ బ్రాచీన నృత్యరచనలకుఁ దద్భాషకు హళగన్నడ మనీ, శివ కవులు వెలయించిన దేసిరచనలకుఁ దద్భాషకు హళగన్నడ మనీ పేరు. రెండు తెలుగుల కావ్యరచనలకు భాషలో, ఛందోనియమములలోఁ జాల భేదము లున్నవి. కర్ణాటకు లైదాటునందలయొండలకుఁ బూర్వము సాగించిన కవితాపరిణామమును నేడు తెలుగువారు సాగింపఁ జూచుచున్నాడు. ఈ ప్రయత్నము శుభోదర్శక మగుగాక !

తిక్కన సోమయాజి

తిక్కన నన్నయ సంప్రదాయమువాడే కాని, భాషలో, భాషములలో నత్యధికముగా దేవతనమున జొప్పించినాడు. నన్నయరచనలలోని ప్రసాదగుణ నిూతని రచనలకు లేదు పలుకు పలుకు ప్రయోజనము గల దగునట్లు, కూర్పున మర్మ ముండునట్లు, లోతు లోతుగా యోచించినఁ గాని యర్థము కాన్పట్టు, కల్పనాచమత్కృతితో నీతఁడు పద్యరచన చేయును. పెక్కుచోట్ల సమాస మన్నమాట యుండదు. రెండు మాఁడపిఠాల తేటపలుకు లుండును. తేలికగాఁ బద్య

ముందును. అన్వయము పలుదెలుగులఁ గుదుఁదగినదై
యుండును. అరనిర యమునకు గజబిజపడఁచలసినదే.
అని
గెండు పద్యములఁ జూపుదును.

పగి యడగించు పెంఱయు శుభం బివి తెన్న యడంగునే పగం
బగి పగగొన్న మార్కొను పల్కర యుండిగవచ్చునే పడుం
దెగ మొదలెత్త బోవఁ బగ దీర్పకి యుండినఁ గ్రౌర్యమొందు నే
మిగతఁ దలంచినం బగను మేలిమి లేడు ద్రువంబు లేహః

ఉచ్ఛ్రోగపర్వము—ద్వితీయాశ్వాసము.

ఁనుగొని కౌశవేగమునఁ గన్నుల నిప్పులు రాల నంగముల్
గనలఁగ సాంధ్రఘర్మశలిలంబులు గ్రమ్మ నితాంతదంత పీ
డినరట దాస్యరంగ విరట భ్రుకుటీచటుల ప్రవృత్తన
త్తనఘటనా ప్రకారభయది స్ఫురణాపరిణామూర్తియై.

విరాటపర్వము—ద్వితీయాశ్వాసము.

ఎఱ్ఱాపైగడ

ఈ మహాకివి హరిహరములోని కృష్ణబాలక్రీడా
నరనాఘట్ట మెల్ల దేసికవితాచమత్కాగమయము.
ఆంధ్రవాఙ్మయమున నది యసాధారణరచనము. ఎఱ్ఱా
పైగడ దేసికరన విందుక చూపుదును.

సీ॥ పొయిపారఁగా బోరగిలి.....

ఈతఁడు తాటిపల్లను, తాటిపండ్లను జమ
త్కారముగా నర్పించినాఁడు. ఆంధ్రులకుఁ దాటిచెట్టు
కల్పనృషిము. ఆంధ్రుల చెవులఁ బెట్టికొనుతాటి

యాకులే సంస్కృతిమున 'తాటంకము' లయినవి. మంగళసూత్రమునఁ జూటి కట్టుకొన్న తాటియాకుకే 'తాటబొట్టు' అని పేరు. ఆంధ్రుల లిపి లేఖనములకుఁ దాటి యాకే ముఖ్యము. కాన దానికి 'కమ్మ', యని పేరు.

శ్రీనాథుఁడు

శ్రీనాథుఁడును దాటిపంటి నుపమానముగాఁ గొని మంచిపద్యము చెప్పినాఁడు.

గీ॥ సంజకెంపును దీమిర వుంజంపు నలుపు
గమియ బ్రహ్మాండభాండంబు గిరము మెఱనెఁ
బరమ పరిసాదంబు వృంధబంధ మెడలి
సంస మగు త్రాటిపంటితోఁ బ్రతిఘటించి

శ్రీనాథుని పల్నాటిపీఠచరిత్ర, 'కాటమరాజు కథలు' దేసికపితామయములు. ఆతఁడు సన్నయ మార్గానుసారియై సంస్కృతస్రాయ రచనలు సాగించిన వాఁడే యయినను దేసిరచనలు నాతని కృతులలో ననే కము లున్నవి. ఒకటి రెండు చాటువులఁ జూపుదును.

చిన్న చిన్న రాష్ట్ర చిల్లర దేవస్థు
నాగులేటిసీఘ్ర నాపరాష్ట్ర
సజ్జటొన్నగూఢు సర్పంబులును దేస్థు
పల్లెనాటిసీమ పల్లెటూఢు.
మందరాద్రీసములు మానవు లందఱు
చందమామకూన లిండుముఖులు
కందు లేని మౌక్తికంబులు జొన్నలు
కుదనంపు బెడ్డ కుందుగడ్డ.

శ్రీనాథునినాటికి దేసికవితామయము లగు
యక్షగానములు ప్రబలియున్నవి. 'కీర్తింతు రెవ్వని
కీర్తి గంధర్వులు-గాంధర్వమున యక్షగాన సంగి' నని
శ్రీనాథుడు భీమఖండమున యక్షగానముల బేర్కొ-
న్నాడు. యక్షగానములలో గాన సగు దేసికవితా
రచనల గొన్నింటి బేర్కొనుచున్నాను.

కూనలమ్మపదాలు (కూనరాగాలు)

కవితారసపుజల్లు ఖడ్గాలగలుగల్లు

కరణాలకే చెల్లు ఓకూనలమ్మ !

కాపువాడే రిడ్డి గరికపోచే రిడ్డి

కానకుంటే గుడ్డి ఓకూనలమ్మ !

ఆంధ్రప్రజల నాలుకల నాట్యమాడుచున్నవి.
ప్రజాసామాన్యమునకు సులువుగా దెలియదగినవి.
సంగీతవాసనతో జక్కగా జదువదగినవి. యాంధ్ర
భాషకు సహజ మయినవి యగుపై దేసిరచనాప్రభేదము
లను, మఱియు కుచ్చెలకిథ, లంకాయాగము, బొబ్బిలి
కథ, లంకాసారథి మొదలగు వందలకొలదిపదములు గల
గొప్ప పదరచనలను సర్వాంధ్రదేశముననుండి సేకరించి,
మేలేర్చి, యందుండి పరిగ్రాహ్యము గ్రహించి భావి
వాఙ్మయవికాసమునకు యువకవులు ప్రయత్నింతురు
గాక యని కోరుచున్నాను. ఆంధ్రవాఙ్మయ మంతటను
సంస్కృతపరిసర్తనమే, సంస్కృతానుకరణమే యని
తేలఁబలుకువారు కొందఱున్నారు. ఆ నింద యక్రమ
మయినది.

రెడ్డిరాజులు-ఆంధ్రభాషా సేవ

మ. మహానీయంబుగ నంద్రభూవలయముం బాలించుచుం బ్రాజ్ఞులై
బహుకావ్యంబులు చెప్పుచున్ మఱియుఁ జెప్పజేయు దాముష్మిక
స్పృహతో దర్శము లాచరించుచు జగజ్జేగీయమానంబుగా
నహముల్ పుచ్చినరెడ్డిరాజుల సముద్యత్కీర్తిఁ గీర్తించెదన్.

ఆదికాలమునుండియు నంద్రవాఙ్మయ భాగ్య
భాండాగారమున రెడ్డితేగడ్లు గొప్ప భాగస్వాము లయి
ప్రఖ్యాతి గాంచుచున్నారు. వారి మహానీయతను బదిం
బదిగా నేను ప్రశంసించుచునేయున్నాను.

ఇప్పటికి ముప్పదియైదేండ్లకు ముందు నే నిర్విది
యేండ్ల ప్రాయమునాడనయి యుండఁగా చెన్నపురి కరి
గితిని. నాఁడు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో గ్రంథసామ
గ్రిని బరిశీలించఁ జొచ్చినప్పు డందు 'మెకంజీ లోకల్
రికార్డు' అనుపేర మున్నూటిదాఁకఁ గల దేశచరిత్ర
సంపుటములలో నెక్కడఁ బడినను రెడ్డిరాజుల దానధర్మ
ములయు, శాసనములయు ప్రశంసలు పుష్కలముగాఁ
గానవచ్చెను. మధ్యాంధ్రదేశము-అనఁగా నేటిగోదావరి
కృష్ణ, గుంటూరు, నెల్లూరు, కర్నూలు, కడప మండల
ములు-అనఁడు వేదవేదాంగాది విద్యలు నేర్చిన
బ్రాహ్మణులతో నిండియుండుటకును; సం దనేకు

లగ్రహారికులై సంపన్నులై లగుటకును; దుర్గములు,
చెఱువులు, కాలునలు, ధ్మవనములు, పాడిపంటలు
గలిగి దేశము సుభిక్ష మగుటకును; దేవాలయములు
నిర్వోత్సనములతోఁ దేజరిల్లుటకును వేయేల ! నేటి
తెలుఁగునాటివారి తెలివితేటలకు, నాగరికతనుగూడఁ
బదునాలుగు పదునైదు శతాబ్దులలో నూటయేబది
యేడేయియినను బెంపొందియున్న రెడ్డిమహారాజ్య
మొక ప్రధానకారణ మన్న చరిత్రాంశ మా చరిత్రాం
శపు సంపుటములలోఁ గరతలానులకముగా గోచరించెను.
నేడు మధ్యాంధ్రదేశమున బ్రాహ్మణులు అన్నవస్త్ర
ములు గలిగి, విద్యావిభవములు గలిగి పలువు రున్నా
రనఁగా దీనికి గొప్పకారణ మానాఁడు రెడ్డిరాజులు వీరి
పూర్వుల విద్యావిశేషముల నాదరించి చేసినయగ్రహ
రాదిసత్కారము లగు ననుట యధార్థకథనము ! కొండ
వీటిరెడ్డిరాజులయు, రాజమహేంద్రవర రెడ్డిరాజులయు
శాసనములఁ గొన్నింటినేనిఁ జూచినను నీ విషయము
వెల్లడి కాఁగలదు. శ్రీనాథుఁ డిట్లు చెప్పినాఁడు.

సీ. ధరియింప నేర్పిరి దర్భవెత్తెడు వ్రేళ్ళు

లీల మాణిక్యాంగుళీయకములు

కల్పింప నేర్పిరి గంగమట్టియమీదఁ

గస్తూరికాపుండ్రకములు నొసల

సవరింప నేర్పిరి జన్నిదంబుల మ్రోలఁ

దారహారములు ముత్యాలసరులు

చెఱువంగ నేర్పిరి శిఖరి నెన్నడుములఁ

గమ్మనికొత్త చెంగల్వవిరులు

గీ. ధామముల వెండియును బైకిఁ దడబడంగ

బ్రాహ్మణోత్తము లగ్రహారములలోన

వేమభూపాలుఁ డనుజన్మువీరభద్రు

ధాత్రి యేలింప గొతమీరటమునందు.

—భీమపండము

శ్రీశైలము, అహోబలము, పంచారామములు మొదలగు పుణ్యస్థలముల వైభవమును రెడ్డిరాజు తానో పెంపొందించెరి. మధ్యాంధ్రదేశమున నేద, శ్రౌతి, స్మార్తోభయమిమాంసా, తర్క, వ్యాకరణ, సంగీత, నాహిత్య, నైద్య, జ్యోతిషాదిశాస్త్రములకు వారు చాల నభ్యుదయముఁ గూర్చెరి. వారు పట్నాలశివపూజాధురంధరు లగు యాముష్మికపరాయణు లగు వెలసిరి. నేడును రెడ్డికులము కరిలోఁ బలువురు భాగ్యభరితులు, శీలశోభితులు, త్యాగులు, భోగులు, ప్రతిభాశాలులు, విద్వాంసులు, కవులు వెలయుచున్నారనఁగా దానికి నానాటి రెడ్డిరాజేంద్రుల నంశసారంవర్యు సంస్కారమే ప్రధాన కారణము. మహాత్మ యసంగితియు గాదు ముప్పదియేండ్ల నుండెను. కీ రెడ్డిరాజ్య వైభవానుస్మరణమున నభిమానుడు. ఇట్టి యభిమానము నానాఁడే 'శ్రీ' త్త' రచనా సందర్భమునఁ గొంత దీర్ఘుకొండ

ఇప్పుడిక్కడ రెడ్డిరాజుల విద్యావిలాసములగూర్చి మాత్రమే కొంత వివరింతును.

గోనబుద్ధారెడ్డిగారు-తత్పుత్రులు

చాల్కురికి సోమనాథునిమూలమునఁ దెలుఁగున ద్విపదరచనకు వినిన హెచ్చెను ద్విపదరామాయణమునఁ దత్కర్తృలు బుద్ధయ, తత్పుత్రులు కాచయ విఠలు అనియే కలదు. కాని వారి కుల మేదో యందుఁ దెలియరాదు. వారియింటిపేరు మాత్రము 'గోన' యని యనేక ప్రతుల లోను, 'కోన' యని కొలఁది ప్రతులలోను గలదు. వారు రాజ్యము నేలిన యేలిక లగుట గ్రంథమున స్పష్టముగా నున్నది. పశ్చిమాంధ్రదేశమున 13, 14 శతాబ్దులలో రాచూరుదుర్గ నిర్మాతలై రాజ్య మేలినవారు 'గోన' సంశమువారు రెడ్లు సుస్థాతులు. వారి యింటిపేరు 'కోన' యనుట సరికాదు. ఆ నాటిశాసనములం దెల్ల వారి యింటిపేరు 'గోన' యనియే కలదు. అనాఁడు 'కోన' యింటి పేరువారు క్షత్రియులు కోనసీమ (గోదావరీమండలము) పాలకులు వేఱుగా నున్నారు. గోనపదసంగతి, బుద్ధ కాట విఠనామసంగతి *రాచూరుదుర్గనిర్మాత లగు

* రాచూరుదుర్గనిర్మాణము రెడ్డిరాజులు కావించినదనుట శాసనములబట్టియే కాక వింతగా "గోన కాటారెడ్డిగారికథ" యన్న పదకవితారచనవల్లను తెలియనగును. ఆ కథను రేడియో ప్రసంగమున నేను పేల్లడించితని.

రెడ్డిరాజులకే కలదు. కావున రంగనాథ రామాయణ ప్రసక్తులు రెడ్డే కాని ఊత్రియులు గారని నిశ్చయింప నలెను. ఐతిహ్యమును, నాప్తవాక్యమును బ్రమాణముగాఁ గొనకున్నచోఁ బ్రాచీన చరిత్రనిర్మాణము చుష్కర మగును. రంగనాథుఁ డనుకవియే లేడని, యతడు కల్పిత పురుషుఁ డని నే ననజాలను. బుద్ధారెడ్డిగాను, దత్తు త్రులును నాల్మీకిరామాయణమును జేయఁగల ద్విపద రచనలో నెలయించి రచిచి. గ్రంథమున గ్రంథకర్తలు బుద్ధభూవిభుఁడును, దత్తుత్రులును ననియే కలదు. కాని దాచిని రంగనాథుఁ డనుకవి రచించినట్లు ప్రతీతి. తదను గుణగాథలు ప్రాచీనము లగువెలుగోటివారివంశచరిత్రైక శిలానిగర చరిత్రానులలోఁగూడ నున్నవి. రంగనాథుఁడు కల్పితఁడు కాకున్నను నాతనితోఁజ్పాటు గ్రంథరచనము నందున్నను గ్రంథోత్పత్తికిఁ బై ప్రభువులు కారణమగుట స్పష్టముగదా! పూర్వోత్తరరామాయణములు వేర్వేలు పురుషుల రచనములుగా నాకుఁ దోచును. తెలుఁగుననీరెడ్డి రాజులు నెలయించిన ద్విపదరామాయణము ప్రాథకవితా రసికులకేగాక పామరజనులకుఁ గూడ సాహిత్యానందము సమకూర్చుచు సత్యధికప్రచారము కలదిగా నున్నది. ఆంధ్రరామాయణములలో రసపారవశ్యమును గలిగించు రచన మిట్టిది వేటొకటి లేదు. ప్రాచీనలాక్షణిక కవు లందఱును నీ రామాయణప్రయోగములను బరమ ప్రమాణముగాఁ బరిగ్రహించిరి. ఆంధ్రప్రజాసామాన్య

మును రామాయణకథామాధురిని నాస్వాదింపజేసిన
రామాయణ మిదియే.

ప్రోలయ వేమారెడ్డిగారు

వీరు కృష్ణ, గోదావరి, పినాకిని అను నదీత్రయ
ముచే రక్షిత నాయినమద్యాంధ్రదేశము నేలిన రెడ్డిరాజ
వంశమునకు మూలపురుషులు కవిత్రయములోని యెత్తా
ప్రెగ్గడకవీశ్వరుని నాస్థానకవిగా గాదరించి పోషించిన
మహానీయులు, కవిత్రయములోని యెత్తాప్రెగ్గడ భారతా
రణ్యపర్వశేషమునఁ గొన్ని పట్టుల నన్నయరచనకు
మెఱుఁగుఁ గూర్చియు, హరివంశమునఁ గొన్ని పట్టులఁ
దిక్కనరచనకుఁ జక్కనఁ గూర్చియు నిర్వహించి
నాఁడు ఆరణ్యపర్వశేషపూరణమున పస్తాశ్వాస
మున సెంధవావమాస ఘట్టమును, హరివంశ
మున శ్రీ కృష్ణ బాల్యవిలాసఘట్టమును నా
కభిమాన గ్రంథభాగములు. అనాగరికు లయిన వ్రేపల్లె
గొల్లవారియిండ్లలో జగన్మోహనమూర్తి శ్రీకృష్ణ
మూర్తి యనతిరించి బాలకీడలును, దివ్యానుభూతులును
వెలయించుట, యక్కడి పామరజనుల కంకుచేఁ గలిగిన
యానదాశ్చర్య సంగంభములు ఎత్తాప్రెగ్గడవారు చాలఁ
జక్కనితీరున దేసిజెఁగుమఱుగులు వెలయఁగా
వ్రేపల్లెయిండ్లలో శ్రీకృష్ణుఁ డారిగిరిచివెన్నామీఁగడ
రామలఁ దలపించుమీచురచనతో వెలయించినారు.

అంధ్రప్రభ ధవాజ్మయమున నిట్టి రసనద్రుమ్మము మఱి
యస్యత్ర కానరాదని నానమ్మకము. ప్రోలయ వేమా
రెడ్డిగారు రామాయణమును సత్యాదరముతో నాలకించు
వారట !

క. రామాయణహరివంశ

శ్రీ మన్మధురప్రబంధసేవ : చిరయశః

స్వామర్థ్య : సత్యనిపుణ :

శ్రీమల్లసమూహరేణ్యసేవితహృదయా :

ఇందుఁ బేర్కొనఁబడినరామాయణహరివంశములు
ఎఱ్ఱప్రెగ్గవనారు రచించిన యాంధ్రప్రబంధములే
కావచ్చును.

హరివంశరచనకుఁ బూర్వము ప్రోలయవేమారెడ్డి
గారి కే యంకితిముగా మన ప్రబంధపరిమేళవుండు రచి
యించిన రామాయణమహాప్రబంధ మీనాండు గాన
రాకుండుట శోచనీయవిషయము.

ప్రోలయ వేమారెడ్డిగారు సాహిత్యముననే గాక
సంగీతమునను జాల రసికులు. హరివంశమున నిట్లున్నది.

క. కేళాదిరాయ వితరణ

కేళీనిరపాయ నృత్యగీతరథాలీ

లాలితోత్సవ నిరతిశ

యాలంఘితభాగ్య సుస్థిరాయుర్భాగ్య :

వారి యాస్థానమున లొల్లమహాదేవకవి యని యొక విద్వాంసుఁ డుండెను. ఆయననుగూర్చి యావంశమున నేడన తరమువాఁడు లొల్లలక్ష్మీధరుఁ డిట్లు చెప్పెను.

‘యః క్షిప్రాటవసుంధరాధిపమహాస్థానే సువర్ణాయరో’

యో విద్వన్నిష్ఠాపాయతో నృపగృహే వేమాఖ్యపృథ్వీశః

శ్రీమల్లోల్ల బభట్టశిష్య ఇతి యో లొల్లాఖ్యాయా శ్రూయతే

శ్రీశేషాన్వయశేఖర స్స హి మహాదేవో వివిశ్వి నృహః॥’

ఈ మహాదేవకనికి లొల్లనా రని యింటిపేరు భరత మహాముని రచించిన నాట్యశాస్త్రమునకు వ్యాఖ్యానము రచించిన లొల్లబభట్టునకు శిష్యుఁడగుటచే నచ్చినదట ! ఇది నిజమేని నాట్యశాస్త్రవ్యాఖ్యాతలొల్లబభట్టుఆంధ్రు ఁడగుట, ఆతఁడు గూడ రెడ్డిగారి ప్రాపు గలవాఁ డగుట యనుమానింపఁదగిన దగును. ఈ లొల్లమహాదేవకవివంశ మునఁ దర్వాతివా రెల్లరుఁ గూడ మహావిద్వాంసులు. వీరు క్రమముగా రెడ్డిరాజుల యాస్థానమున విద్వాంసు లుగా నుండి, తర్వాతి నచ్చిన గజపతుల యాస్థానము నను విద్వాంసులుగా నుండి, వారితర్వాత వచ్చిన కృష్ణ దేవరాయలవారి యాస్థానమునను విద్వాంసులుగా నుండిరి. ఈ గజపతులయు కృష్ణరాయలయు నా స్థాన మున నున్న లొల్ల లక్ష్మీధరపండితునకును, మహాదేవ కవికిని నడుమ నున్న విద్వాంసులు మహాదేవా చార్యుఁడు, లక్ష్మీధరార్యుఁడు, విరించిమిశ్రుఁడు, పురుషో త్తమమహోపాధ్యాయుఁడు, లక్ష్మణార్యుఁడు, విశ్వనాథ

భట్టానువారు రెడ్డిరాజుల యాస్థానముననే యున్నవారగుదురు వారు సంగీతసాహిత్య పూర్వోత్తర మీమాంసాదిశాస్త్రములందు గొప్పగ్రంథములు రచించిరి. వాని పేర్లువి : భట్టలొల్లటగ్రంథవివరణము, సాహిత్యపారిజాతము, స్మృతికల్పతరువు, భరత్కర్ణవపోతము, సాహిత్యమీమాంస, మీమాంసాజీవాతువు, ప్రాభాకరామృతవాహిని, ప్రాభావళీఖండనము, నయవివేకదీపిక యనునవి. ఈనంశముచూ రిప్పటికిని సంపన్నహితులై కొల్లూర నెలయుచున్నారు.

హరినంశమున నీప్రళయవేమారెడ్డిగారిని ఎత్తాఁజెప్పెగడ యిట్లు ప్రస్తుతించినాఁడు.

నీ. అగ్రహారములు విద్యాతపోవృద్ధ వి
 పుల కిచ్చి యజ్ఞకర్తలుగ మనిచెఁ
 గొమరారఁ జెఱుపులు గుఱు ప్రతిష్ఠించి
 లోకసంభావ్యంబులుగ నొనర్చె
 నిధులు నల్లిండ్లును నిలిపెఁ దోటలు సత్ర
 ములు చల్వపండిదుల్ వెలయఁబెట్టె
 హేమాద్రిపరికిర్తి తామిత వ్రతదాన
 నివహంబు లన్నియు నిర్వహించెఁ
 జేసెఁ జేయుచు నున్నాఁడు సేయ నున్న
 వాఁడు పునరుక్తకృతి శుభావయల నెల్ల
 ననఁగ శ్రీ వేమవిభున కయ్యలరు పేర్చి
 వశమె వర్తింపఁ దద్భాగ్యవైభవంబు

సీ. కేయూరకంకణాకృతిఁ బరాక్రమవిర

రణములు బహుభూషణర నొంప

ససుకూలగృహిణిచాచ్చిన నృపశ్రీ యొద్దఁ

గదలక నిల సౌఖ్యముల నొసగ

నమృత నేవనముచందమునను నద్భర్య

రాత్పర్య మధిక మోదంబుఁ బెనుపఁ

గరతలామలక విభ్యాతి నాతరనీతి

గరిమంబు నిజవివేకమున వెలయ

జాహ్నుప్రీతవాహముభంగిఁ బరిత మదిం

భువనపావనపరిపూర్తిఁ దొలుపు మిగులఁ

బరఁగు వేమక్షమానాథుపాటిస్సపులు

గలరె యెవ్వారు దాచుచోరమునందు.

ఎఱ్ఱాప్రగడగారి దిట యీ క్రిందిపద్యము. చాక్షువు
కాఁబోలును.

ఉ. వీవున మోనెఁ గిచ్చపము, వెంటి భుజింగమరాజు మస్తక
స్తాపితఁ జేసె, నీవు వసుధారమణిన్ బెదకోమటింధ్ర! బా
హోపరిరంభగుంభనముచంచితఁ జేసితి వింత యొప్పు నే
మోపరు లే పెఱుంగుదురు ముగ్ధులతోడివిహారసౌఖ్యమున్.

ఈయన కాలమున మోటుపల్లి యను ప్రాక్సముద్రతీరగ్రా
మము శేవునట్లణముగా నుండెడిది. అక్కడి సముద్రపు
టవలియొడ్డుననుండి తనాయి (నేడు తనాయియే) తరుణా
నీరి (నేడు తెన్నాసిరమ్) మొదలగు ద్వీపాంతగ్రదేశ
ములనుండి యోడవ్యాపారములు చాల జరుగుచుండెడివి.
ఎఱ్ఱాప్రగడ యిట్లు చెప్పినాడు.

కా. “దాహాదర్పమునన్ బ్రతీపధరదీపాలావలిం దోలి యు
 ర్వాహోదగ్రుఁడు మోటుపల్లి గొని నెట్లవ్వినపవ్వపునం
 దోహంబున్ దనకిచ్చు నెచ్చెరినముగ్రుం ప్రేర గావించుచున్
 మాహాత్మ్యంబు వహించె ముల్లరధననాథుండు గాదోష్టవిన్.”

ఈ ప్రోలయచేనూకెడ్డిగారు బంధుసముద్రులు.
 ఎనుబదినాలుగు స్థలములలో దుర్గములను నిర్మించి తన
 బంధువుల నా యూదుర్గములందు సౌకొల్పిరి. ముప్పదియూ
 ఆగ్రహారదానముల దానము చేసిరి. శ్రీశైలమునకు
 సహోదలమునకు మట్లు నిర్మించిరి.

అన్నపోతారెడ్డిగారు

ఈయన తెల్లకొలమున రాజధానిగా నున్నయద్దంకిని
 విడిచి కొండవీటిని రాజధానిగా జేసికొని దానిని బాలఁ
 పెంపొందించినాఁడు.

‘కొండవీటుం రాజధానం సవిచిత్ర మంబుయన్
 చుప్తావ్ త్వచ్చాపి వైచిత్ర్య మహా చక్రస్యా స్స విస్మయః’

* * *

‘నోఁన్నపోత స్మృత స్సేవన నిర్మితాయాం పురి స్థితః
 కుర్వన్ హేమాద్రిదానాని చిరం భవ మపాలయన్.’

ఎఱ్ఱాపెగ్గడ హరిసంగమును రచించుకాలమున ననపోతా
 రెడ్డిగారు యువరాజుగా నుండిరి. ఈయన రాజ్యమునకు
 నమ్మనాటి కెఱ్ఱాపెగ్గడ పుణ్యశోకముల కరిగియుండును.
 బాలసరస్వతి యనుకవీశ్వరుఁ డీయన యాస్థానమున

విద్యాధికారిగా నుండెను. “అన్న పోతనరేంద్రస్వ విద్వాన్ బాలసరస్వతిః” అని యాతఁడు శాసనకృతులందుఁ జెప్పి కొనెను. వెన్నెలకంటి యింటిపేరు గలకవీశ్వరు లీయన్న పోతభూపతిపేర నేవో గ్రంథములు రచించిరట. అవి యేవో దొరకలేదు. “వేమయ యన్న పోతభూజానికి సత్ప్రబంధము లొసంగిన వెన్నెలకంటివారిలోన్” అని విష్ణుపురాణకర్త వెన్నెలకంటి సూర్యకవియు, “వెన్నెల కంటి సూర్యుడు వివేకగుణాధ్యుడు వేదశాస్త్రసంపన్నుడు రెడ్డివేమనరపాలకుచేత మహాగ్రహరముల్ గొన్న కవీంద్రకుంజరుడు” అని జక్కనయు నీవిషయమును బ్రశంసించిరి. ఈ మహారాజు రెడ్డిరాజు మన జాలఁ బెంపొందించినవాడు; చాల యుద్ధములు జరిపి జయము లందినవాడు.

అనవేమారెడ్డిగారు

అనపోతారెడ్డిగారి యనంతర మీయన రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈయన చాల ధర్మాత్ముడు. ఈశ్వరభక్తుడు. పట్కాలశివపూజాధురంధరుడు.

‘అరుణోదయ తపనోదయ

సంగవ మధ్యాహ్న సాయ మర్థనిశాః

శివపూజా సమయా వ్లట్

ప్రతిదిన మన వేమపార్థి వేంద్రస్వ”

అని శరణు గలను. ఈయనయ్యాసానమునఁ గొన్నాళ్లు బాలసరస్వతికివయో విద్యాధికారిగా నుండెను. పిదప త్రిలోచనాశ్వుడును నుద్దండకవి విద్యాధికారిగానుండెను.

“మహాసటపటాచ్చటాసటపమందమందాకినీ
కలత్వతీతరంబిణవ్రజవిజృంభి వాగుంకనః
రవిః కవిరూపవో భువనభవ్యదిద్యోదయ
శివాగమవిశారదో జయం శారదావల్లభః”

ఈ త్రిలోచనాశ్వుడు గొప్ప కవియగుటే కాక శైవాగమవి శారదాఁడు నట! ‘ప్రకాశభారతియోగి’ యని పేరు గలనాఁడు ఆంధ్రకిషీశ్వరుఁ డింకొక్కఁడు గూడ నీయనయాసానమున నుండెను. దామోదరాను భీమేశ్వరాలయమున ననవేమభూపాలుఁడు కట్టించిన గొప్పకట్టడములఁగూర్చి యీ ప్రకాశభారతియోగి మంచి నీసపద్యములతో శాసనకావ్యము రచించినాఁడు. ఈయన కైలాసవాసి కాఁగాఁ నొకవిద్వాంసుఁ డిట్లు నిలపించినాఁడు.

‘భువిస యనవేమధూపతీంద్రే విదుషాం జీవన మేవ జీవనమ్
దివిస యనవేమ భూపతీంద్రే విదుషాం జీవన మేవ జీవనమ్.’

కొమరగిరిరెడ్డిగారు

అనవేమారెడ్డిగారికిఁ బిదప నాయన యన్న కుమారుఁడు కొమరగిరిరెడ్డి రాజయ్యెను. ఈయన చాల సద్బుద్ధులగువాఁడు. ఏలనఁగా, ఈయనకు మనుతుల్యుఁ డని పొగడ్త గాంచిన ప్రాజుఁడు కాటయ నేమారెడ్డి మృతిగా నుండెను.

“అనీ దమాత్యరత్నం కాటయవేమప్రభు స్తస్య
అతిసురగురుభార్గవమతి రతిభార్గవవిజయవిజయవిభావః”

“సింహాసనే నిధా యాసౌ యమాగిరిభూవరమ్
అతేజయ స్మహాతేజా శ్రీకృష్ణ ఇవ ధర్మజమ్.”

—౮౦ తరమూడి శాసనము.

శ్రీకృష్ణదేవుఁడు ధర్మరాజునుబోలె కాటయ
నేమారెడ్డి కొమరగిరిరెడ్డిని సింహాసనమునఁ గూర్చుండఁ
బెట్టి సర్వాభ్యుదయములను సమకూర్చుచుండువాఁడు.
రాజ్యపరిపాలనాతంత్ర మెల్ల కాటయవేమారెడ్డిగారు
నిర్వర్తించుచుండఁగా భోగభాగ్యపరాయణులై కొమార
గిరిరెడ్డిగారు నసంతోషములతోను, వారాంగనాభి
నయములతోను గాలము గడపుచుండువారు. వీరికాల
మునఁ గొండవీటి రెడ్డిరాజ్యము గొప్పదశలోనుండెను.

“భాగ్యం నామసమగ్ర మీదృశ మతిన్నేహౌకపాత్రం మహా
వీరం కాటయవేమ ముద్ధరిపుధ్వంసే నియుజ్య స్వయమ్
నిత్యం నందతి సర్వై రభినవైః కాంతై ర్వసంతోత్సవైః
సంతానాభ్యుదయైః యమాగిరిభూపాలో స్మహాలోత్తమః”

ఇచట ‘సంతానాభ్యుదయైః’ అనుటకు సప్తసంతానముల
యభ్యుదయము అని యర్థము చెప్పుకొనవలెను.

కొమరగిరిరెడ్డిగారికి ధర్మపత్నీనిర్విశేషురాలు
‘అకుమాదేవి’ యను ప్రియు రాలుండెడిది. ఆమె కొమర
గిరిరెడ్డిగారి కొల్వున వేలతెఱఁగుల నవనవాభినయ
ములు వెలయించుచుండెడిది. అర్థవ్రజమును వేలకొలఁ

దిగా ధన మొసంగి యాదరించుచుండెడిది. ఈ లకుమా
దేసి వేశ్య కాబోలును.

“జయతి మహిమా లోకాతీతః కుమారగిరిప్రభో
స్వదసి లకుమాదేవీ యస్య ప్రియాసచ్చశీ ప్రియా
నవ మఖినయా నాట్కార్థానాం చింత సహస్రదా
వితరతి బహూ నర్థా స్థి ప్రజాయ సహస్రశః.”

కొమరగిరిరెడ్డిగారి కాలముననే కొండవీట
'గృహరాజసాధ' మనుగొప్పప్రాసాదము నిర్మింపబడెను.
ఇంతదాక నీ సాధము పెనకోవటివేమారెడ్డికాలమున
వెలయింపబడినట్లు తలపఁబడుచుండెను. ఈ నడుమఁ
గ్రొత్తగా దొరకిన తామ్రశాసనము (ఇవి శ్రీ భాన
రాజు వెంకటకృష్ణరావుగారిచే ఆంధ్రహిస్టారికల్ రీసర్చ్
సొసైటీ జర్నల్‌లో బ్రుకటింపబడినవి.) నీ సాధమును
కుమారగిరిరెడ్డిగారే కట్టించి రని తెలుపుచున్నవి.
మఱియుఁ గుమారగిరిరెడ్డిగారు 'వసంతరాజీయ' మను
పేర నాట్యశాస్త్ర గ్రంథము నొకదానిని రచించి రఁట!
అది యిప్పుడు కాసరాదు.

“మునీనాం భరతాదీనాం భోజాదీనాం చ భూభుజామ్
శాస్త్రాణి సమ్య గాలోచ్య నాట్యవేదార్థ వేదినామ్
ప్రోక్షం వసంతరాజేన కుమారగిరిభూభుజా
నమ్నా వసంతరాజీయం నాట్యశాస్త్రం య దుత్తమమ్.”

శ్రీనాథుని హరవిలాసమును గృతి నందిన యవచితిప్పయ
శెట్టి తన చిన్ననాట నీకుమారగిరిరెడ్డిగారి ప్రతివర వసం
తోత్సవములకు తరుణాసీరి, తనాయి, గోవ, రమణ,

పంజార, జలనోగి, హురుమంజి, యాంప, బోట ఇత్యాది ద్వీపాంతరిములనుండి తెప్పించిన సుగంధద్రవ్యములను గొండవీటికిఁ గొనివచ్చి సుగంధద్రవ్య భాండారము నెల కొల్పి యమ్మి పోవుచుండెడివాఁడు.

కాటయవేమారెడ్డిగారు

ఈయన కుమారగిరిరెడ్డిగారి సోదరికి భర్త. కాళిదాసీయ మయిననాటకప్రియమునకుఁ గుమార గిరియములు అను వ్యాఖ్యానములు రచించినవాఁడు. ఈ వ్యాఖ్యానములు చాలఁ బ్రసిద్ధము లయినవి.

‘కుమారగిరిభూనాథో యస్మై విక్రమతోషితః

ప్రాదా త్ప్రాచీం భవం రాజమహేంద్రనగరీముదామ్.’

రాజమహేంద్రవర రాజ్యమును కాటయవేమారెడ్డియు, కుమారగిరిరెడ్డికుమారుఁడు అనపోతారెడ్డియు, కాటయ వేమారెడ్డియల్లుఁడు వీరభద్రారెడ్డియు, నాయన యన్న దమ్ములగు వేమారెడ్డి, దొడ్డారెడ్డి, అన్నారెడ్డి యనువారును గలసి చీకటి చిల్కనముద్రముదాక న్యాపింపజేసి పాలించిరి. కొమరగిరిరెడ్డిగారి తుదికాలమునకే కొండ వీటిరెడ్డిరాజ్యము, రాజమహేంద్రవరరెడ్డిరాజ్యము వేలు పడెను. కొండవీటిరెడ్డిరాజ్యమునకుఁ బెదకోమటి వేమారెడ్డి రాజయ్యెను.

పెదకోమటివేమారెడ్డిగారు

ఈ రెడ్డిరాజ్యమునకుఁ దొలిపురుషుఁడగు కాటయ వేమారెడ్డిగా రెట్టి జగదేయకీర్తులొ యిం చుమించుగా

కొండవీటిరెడ్డి రాజ్యమునకుఁ గుదివాఁ డనఁదగిన యీ పెదకోమటివేమారెడ్డిగారు కూడ నట్టివారు. ఇంచు మించుగా క్రీ. 1404నుండి 1420 దాక నీ మహనీయుఁడు కొండవీటిరెడ్డిరాజ్యము నేలెను. ఈయనకు రాజమహేంద్రవరరెడ్డిరాజ్యము ప్రబలవిరోధిగా నుండెను. కాటయనేమారెడ్డిగారివలె నీయన స్వయము గొప్ప సిద్ధాంతి. కవిసార్వభౌముడయిన శ్రీనాథుని నాస్థానమున సిద్ధాధికారినిగాఁ జేసికొని పోషించిన మహాభాగ్యశాలి. ప్రబంధపరమేశ్వరుని, గవిసార్వభౌముని నాస్థానకవులగా నాదరించి పోషించుమహాభాగ్యము ప్రోలయ వేమారెడ్డిగారికిని, నీపెదకోమటివేమారెడ్డిగారికిని జీరకాలము లభించినది. ఈ వేమారెడ్డిగారికి 'సర్వజ్ఞచక్రవర్తి' యని బిరుదు.

“చూరామణి ర్నైపాణం దుర్మపపరిపంథిః పరిపంథిః

సర్వజ్ఞ చక్రవర్తి పెదకోమటి వేమభూపతి ర్జయతి”

ఈ శ్లోకిము శ్రీనాథుని శాసనకృతులందే కాక వామన భట్టబాణుని వేమభూపాలచరితమునఁ గూడఁ గలదు. రాచకొండ దేవరకొండలు రాజధానులుగాఁ బట్టిమాండ్ర దేశము నేలిన రేచర్ల వెలమరాజులకును, గొండవీడు, రాజమహేంద్రవరము రాజధానులుగా రాజ్య మేలిన పంటదేవటి రెడ్డిరాజులకును ప్రబలవిరోధము. వారొండొరుల మీటి కీర్తి ప్రతాపయశస్సుల నార్జింపయత్నించిరి. రేచర్ల సింగభూపాలుఁడు సర్వజ్ఞబిరుద

మండగం గొంట్పేటిరెడ్డిగజు మనపెదకోపాటివేమా
 రెడ్డి సర్వజ్ఞచక్రవర్తి బిరుద ముండెను. అక్కడ నొకసింగ
 భూపాలుడు సంగితరత్నాకర వ్యాఖ్యానమును, రసార్ణ
 వసుధాకరమును, రత్నపాంచాలికను రచింపగా మన
 రెడ్డిగారు సంగీతచింతామణిని, నాహిత్యచింతామణిని,
 అమరువ్యాఖ్యను, సస్తతీసారవ్యాఖ్యను, నింకఁ గొన్ని
 నాటకకృతులను రచించిరి. విశ్వేశ్వరకవిచంద్రా
 దులు వెలమరాజులయాస్థానమునఁ గవులుగా మండగం
 వామసభటబాణాదు లిక్కడ నుండిరి. మహనీయుఁడు
 బమ్మెరపోతన వారియాస్థానమున నుండెను గాసి
 యానిస్పృహుఁడు సరస్తుతివిముఖుడై వారిగౌరవాదగ
 ముల నవేక్షింపఁడయ్యెను. మన రెడ్డిగారి యాస్థానమునఁ
 బోతరాజుగారికిఁ దీసిపోని విఖ్యాతకవిశ్వగుఁడు శ్రీనాథుఁడు
 విద్యాధికారిపదమున వెలుగొందెను. ఇక్కడ నించుక
శాఖాచంద్రకమణము. వెలుగోటివారివంశమున సింగ
 భూపాలురు పలువురున్నారు. అందుఁ గవితాప్రసక్తులు
 పనునాల్గవశతాబ్ది తుదను, బదునైదవశతాబ్ది మొద
 లను నర్జునవా రిరువురు సింగభూపాలురు. అందుఁ
 దొలిసింగభూపాలుఁడు రసార్ణవసుధాకరము, రత్న
 పాంచాలిక మొదలగు గ్రంథములకుఁ గర్త. చమత్కార
 చంద్రికాకారుఁ డగు విశ్వేశ్వరకవిచంద్రు నాస్థానకవిగా
 నాదరించినవాఁడు.

ఈశని మనుమడు వేటొకసింగభూపాలుఁ
డున్నాడు. ఈతనికి సర్వజ్ఞుఁ డని బిరుదు. శ్రీనాథకవి
సార్వభౌముఁడు, బమ్మెరపోతరాజు నీసర్వజ్ఞసింగభూపా
లునితో సంబంధము గలవాడు. ఈతని తల్లిదండ్రులు
పోచమాన్న పోతభూపాలకులు. వసంతాననీనాథుఁ డీతని
తమ్ముడు. బమ్మెర పోతరాజు భోగినీదండకము నీశని
పేరనే రచించెను. శ్రీనాథుఁడీతనినే దర్శించెను. ఈతఁడు
ఎదునైదవశతాబ్ది మొదటి కాలమునాఁడు.

ఈశని తాత సింగభూపాలుఁడే రసారవసుధా
కరాది గ్రంథకర్త. ఆతనికి శ్రీనాథపోతనలతో సంబం
ధము గల దనుట యస్మామాణికము ఆతఁ డన్న
మాంబాపోతభూపాలుల కొడుకు. ఆతని సోదరుల పేర్లు
చేలు. ఇంత విస్మయచరిత్రవిషయము నెందుకో కొంద
టిప్పడు తార్కాణు చేయుచున్నారు.

పెదకోమటినేమారెడ్డిగారి మంత్రీయు, శ్రీనాథుని
శృంగారనైషధకృతిపతియు నగు నూమిడి సింగనమంత్రీ
సోమసిద్ధాంత మనుజ్యోతిషగ్రంథమునకు వ్యాఖ్య రచి
ంచెను. పెదకోమటినేమారెడ్డిగారనేకులకు, జ్యోతిష
విద్వాంసులకు, గొప్పవైద్యవిద్వాంసులకు యజ్ఞములు
చేసిన శ్రోత్రులకు, శైవాచార్యులకు ననేకాగ్రహార
ములు దానము చేసెను. ఆదానముల కన్నింటికిని
శ్రీనాథకవిశ్వరుఁడు శాసనకావ్యకర్త. వారి నైదు
ష్యములను శ్రీనాథుఁడే పరిక్షించువాఁడు.

నీ. వినిపించినాడవు వేమభూపాలున

విధిలపురాణవిద్యాగమములు

భాషించినాడవు బహుదేబుధులలో

విద్యాపరీక్షణవేశలందు

వెదజల్లినాడవు విశదక్రిస్పూర్తి

కర్పూరములు దిశాంగణములందు

గల్పించినాడవు గాఢపాఠం దైన

హర్ష నైషధకావ్య మాంధ్రభాష.

ఇని యెల్లఁ పెదకోమటివేమారెడ్డిగారి యూసానిలో శ్రీనాథుఁడు జరపినవిద్యాధికారికృత్యములు. 'విద్యాధికారి శ్రీనాథో వీరశ్రీవేమభూపతేః' అని శాసనకృతులలో నాఁడు చెప్పకొన్నాఁడు.

పెదకోమటి వేమారెడ్డిగారి కృతులు :

- (1) శృంగారదీపిక — ఇది యమరుశతకమునకు వ్యాఖ్యానము. అమరుశతక వ్యాఖ్యలన్నింటికంటె దీనికే గౌరవము పొచ్చు. రసభావాలంకార నాయికానాయక లక్షణాది విషయవిచారముతో నీ వ్యాఖ్యానము చాల విస్తృతముగా నున్నది. ఇది ముద్రిత మయి యున్నది.
- (2) సప్తశతీసారటీక :— రెండు వేలేళ్ళకుముందు హుంఁదను నాంధ్రీశాలివాహనచక్రవర్తి సంభావించిన 'గాఢాసప్తశతీ' యను నేర్పూరు ప్రాకృతిగాధలనండి నారతరము లగునూలుగాధలను పెదకోమటి వేమారెడ్డిగారు సంగ్రహించి వానికి వ్యాఖ్య రచించిరి. ఈ గ్రంథ

మీరిని నువ్వు తిను కాలేదు. దీని కొక్క-ప్రతిమాత్రమే
 గొరికినది. అది ఓరియల్ బల్ లెటరీ (ప్రాచ్యలిఖిత
 చిహ్న శాస్త్ర) లో గలదు. నూనూగుమీనాల నూనై
 యశావసునిని శ్రీనాథుని పీఠాధిపతి పుత్రుని దేవగిరి
 నాడు. శ్రీనాథుని యా బొల్ గ్రంథ మిప్పుడు గానకాదు.
 అది న సరెడ్డి కారి కరిత మయి యుండున.
 (3) నాహిల్యచిత్రామణి: - ఇది యలకా శాస్త్రగ్రంథ
 ములలో బేర్కొనబడిన యుక్తప్రగ్రంథము కావ్య
 ప్రకాశమున ఉంది. ప్రతిపాదించిన యాఖ్యాతి సమూహ
 న్యామిహామపీఠ దీని నుదాహరించినాడు. నాహిల్య భట్ట
 స్వ కవితేము చది ఖండించును. ధ్వనికారుని మతియును
 బరిపోషించును. ఇది దినేగ్రంథములలోని పోషియు
 లుదాహరించబడినవి “యథా మమైవ భావే”
 యనియు, “యథా మమైవ కాన్యే వీరినారాధయణ
 చరితే” యనియు చెప్పి స్తోత్రము నుదాహరించబడినది.
 కోనక వేనూరెడ్డిగారి స్తోత్రము లిగునాగ్రంథము లిప్పుడు
 పోయినావు. (4) సంగీతచిత్రామణి: - ఈ గ్రంథము
 తరుననంతపురము నున్నది కపిలేంద్ర లీలర్వజ్ఞచక్ర
 వర్తనము పొగడిరి :

“జ్ఞాతా మది స హి దాతా చాతాచేత్క-స ఘవి స చ జ్ఞాతా
 జ్ఞాతా దాతా చాభూః పెనకోమటి వేమభూపతే చిత్రిమ్.”
 “అర్పణనచింతితార్థా, చింతితం చేరి స్త్రోతసి రే వాదే
 అస్యా అపి దిశరీకరః పెనకోమటి వేమభూపతే చిత్రిమ్.”

“శ్రీతపోషణ రిపుశోషణ బుధతోషణ సత్యధాషణాదిగుణాన్

ధత్తే దశరథరామః ప్రాగద్య కలౌతు కోమటివిభువేమః”

వామనభట్టబాణుడును విపీశ్వరుడును పెదకోమటి వేమారెడ్డిగారి చరిత్రమునే ‘వేమభూపాలచరిత్ర’ మనుపేర సంస్కృతమున గద్యకావ్యముగా రచించిరి. శ్రీనాథుఁడేవాఁబోలును పెదకోమటివేమారెడ్డిగారి మీఁద రచించిన చాటుధారలు పెక్కులు చాటుపద్యమణిమంజరిలోఁ జూడఁదగును.

ఈ కాలముననే కందుకూరు రాజధానిగా రాజ్య మేలుచున్న పిన్నకోమటిరెడ్డిగారి కుమారుడు శివలింగ భూపతి హరదత్తాచార్యుడు “చతుర్వేదతాత్పర్య సంగ్రహ” మనుపేర రచించిన ప్రౌఢ సంస్కృతగ్రంథ మునకు వ్యాఖ్య రచించెను. ఆయన యాసాసమున నీశ్వరభట్ట అనుగొప్పనిద్వాంసుఁ డుండెను. ఆయన తోడ్పాటుతో రెడ్డిగారి గ్రంథము రచించిరి.

పెదకోమటి వేమారెడ్డిగారి తర్వాతఁ దత్పుత్రుఁడు రాచవేమన మూఁడేడ్లమాత్రమే రాజ్యమేలెను. అంతటితోఁ గొండవీటిరెడ్డిరాజ్య మంత మందెను. కాని పెదకోమటి వేమారెడ్డిగారు తాము జీవించియుండఁ గానే తమ్ముఁ డగు మాచారెడ్డిగారికిఁ గొండపల్లెమర్గము రాజధానిగాఁ ద్రత్పాంతదేశమును గొంత రాజ్యమేలు కొనఁ బంచి యిచ్చి పంపిరి.

“పెదకోమటిమాచేంద్రో వేదసా నిర్మిరో స్వపః
ఇరరే య నృపా స్వర్వే విశ్వామిత్రేణ నిర్మితాః”

అని యీయన పొగడ్తుఁ గనెను. ఈ రెడ్డిగాను క్రీ. 1414
సం॥ రమునను, దత్తుత్తుడు తిప్పయరెడ్డిగారు
క్రీ. 1415 సం॥ రమునను జేసిన ఆంగ్రహార దానశాసనము
లున్నవి.

పెదకోమటి మాచారెడ్డిగారు కొండపల్లిలో
రాజ్య మేలుచు

“అకలంక సంలభాశాకవిరామూర్తాభిషిక్తాయ
వివ్వన్నిరూపరాజాస్థానసుధాందోదిపూర్ణపంప్రమసే”
“గుప్తశ్రీ బాణర వేః పద్మేసి తదైవ కాళిదాసకవేః

.....

ఉజ్జ్వలతరాష్టరాశాకవిరాసామ్రాజ్యపట్టబంధస్య
పుత్రా యాన్నయసుకవేః శ్రీభారద్వాజగోత్రాయ”

“అనుజేస పాణిబరంబుపాణిని పణిమాగ్గణ
ప్రపురారి సుకవిమణినా సంస్మరయిత్రే స లక్ష్మణం రామమ్”

“పాల్లమి శ్రీరంగురొః పంచాక్షరమంత్రపానకుక్తస్య
శిష్యయ.....”

బలేపల్లిగ్రామము నగ్రహారముగా నొసఁగెను. తర్వాత
నల్లూరమున మాచారెడ్డిగారి కుమారుఁడు తిప్పయ్య
రెడ్డిగారు గుడివాడతాలూకాలో, బామయ్యదగ్గఁ గల
యేకమూరు గ్రామమును ప్రతాపగుద్రదేవుని భాండా
గారాధిపుఁ డగు మల్లనకు మర్పఁ డగు బంకమల్లయ

యనుబ్రాహ్మణునికి దానము చేసెను. తగ్గడికొడుకు
శ్రీదత్తవర్మను నరహరి యనువిద్వాంసుఁ డాస్థానకవిగా
నుండెను.

గొండ్లపీటిరెడ్డిరాజ్యముతోవా టీకొండపల్లి రాజ్య
విభాగమును జెడిపోయినది. నెలగోటివెలమరాజులు
కొంతభాగమును, విజయనగరరాజ్యము కొంతభాగమును,
వేమవీరభద్రారెడ్లు కొంతభాగమును గొనియుండును.

వేమవీరభద్రారెడ్లు

క్రీ. 1425 నా. ప్రాంతములఁ గొండ్లపీటిరెడ్డి
రాజ్యము కూలిపోగా శ్రీనాథుఁ డటుపయి సమధికాభ్యు
దయముతో నున్న రాజమహేంద్రవరరెడ్డిరాజ్యమునకుఁ
జేరినాఁడు. అతడాత శ్రీనాథుని కాశ్రయ మయిన
పెదకోమటివేమారెడ్డిగారికిఁ బ్రబలశత్రువునై రాజ
మహేంద్రవర రాజ్యమును బెంపొందించినవారు--కుమార
గిరిరెడ్డిగారి కుమారుఁడు అనపోతారెడ్డి, వేమవీరభద్రా
రెడ్డితండ్రి అల్లాడరెడ్డి, కాటయవేమారెడ్డి, తిత్తు
త్తుడు కుమారగిరిరెడ్డి-వీ రెల్లఁడు రాజమహేంద్రవర
మున క్రీ. 1390-1420 సంవత్సరముల నడిమికాలమునఁ
జనిపోయిరి. రాజమహేంద్రవర రాజ్యము కాటయ
వేమారెడ్డిగారి కుమారై యగునని తల్లిమూలమునఁ
దద్భర్త యగు వీరభద్రారెడ్డిగారికి సమక్రమించెను. వీర
భద్రారెడ్డియగు యగు బెండపూడి యన్న మంత్రి శ్రీనా
థునకు బంధువు. తొల్త శ్రీనాథు డాతని ప్రాప్తుఁ బడ

సెను. అతని కింకితముగా శ్రీ. 1430 కిం దరునాత భీమ
ఖండము రచించెను. అకృత్యమువలనరణికు వేనవీర
భద్రారెడ్డిను నర్పించెను. క్రమముగా 1430 తర్వాత
శ్రీనాథుడు 'రాజమహేంద్రవరపు' 'వీరభద్రారెడ్డి
విద్యాను' డయ్యెను

ఈ కాలమున శ్రీనాథునితోచాలు రాజమహేంద్ర
వరమున సిశ్యుని కొమ్మనామాత్యుడని వాఱుక
ముంధ్రీకిని యుడెను. అతడు వీరభద్రారెడ్డితమ్ము
డు దొడ్డారెడ్డి కింకితముగా శివలీలావిలాస మని పౌష్ఠ
ప్రబంధము రచించెను.

వీరభద్రారెడ్డిగారి కింకితముగా శ్రీనాథుడు కాశీ
ఖండము రచించెను. శ్రీనాథుడు షాంధ్రీకవిశ్వరులలో వింత
తిరువాడు. అతడు తత్పుర్వాంధ్రీకపులుచే యుగరాజం
ధ్రీకింకితము జాల నూర్పు కల్పించినాడు. కాశీఖండ
భీమఖండపురాణములను దెలిగించినను వానిని స్వతంత్ర
ప్రబంధములువోలె దెలిగించినాడు. భీమఖండము
గోదానరీతి దే దివ్యవైభవవర్ణన మనదగినది. కాశీ
ఖండము గొప్పపురాణగ్రంథ మయినను నీతడు దాన
దనయిచ్చ నచ్చివతీరున గొన్ని కొత్తవిషయముల
జేర్చి కొన్ని మాన్చి మూలముతో నంతగా సంబంధము
లేనితీరున సరిపాక్ష మయిన ప్రబంధశయ్యతో స్వతంత్ర
కృతి యనదగినట్లు రచించినాడు. తెలుగు కాశీ
ఖండము నెవరుగాని కాశీమాహాత్మ్యాని పురాణకథా

పరిజ్ఞానమున కయి చదునరు. అది ప్రాథమికవిజ్ఞాపక
జ్ఞానమున కయి చదువడగిన ప్రబంధమే. ఇట్లే తివరాత్మి
మహాత్మ్యమని మఱియొక గ్రంథమును శ్రీనాథుడు రచిం
చినాడు. ఈ శానసంహితలో దానిమూలము నూలు
శ్లోకములు గలది. తెలుగుగ్రంథము విచ్ఛలనిడిగా వర
నలతో, శృంగారప్రసక్తులతో బెరిగినది పురాణాంధ్రీ
కగణ మని పేరే గాని శ్రీనాథుని తెలిగింపు లాయన
యిష్టప్రకారము సాగినవే. శ్రీనాథునకు బ్రాథమికవిజ్ఞా
పకముమీఁదఁ బ్రీతి. తదనుగుణముగా నాతఁడు గ్రంథ
గ్రంథిమయ మయిన శ్రీ హర్షనైషధమును దెలిగించి
నాడు. ఆయనడెందము మెచ్చిన కవితాసందర్భ మిట్టిది.

“హరచూడాహరిణాంకవక్రతయుఁ గా

లాంతస్ఫురచ్ఛండికా

పరుషోద్గాధపయోధరస్ఫుటతటీ

వర్ణంత కాతన్యమున్

సరసత్వంబును సంభవించె ననఁగా

సత్కావ్యముల్ దిక్కులన్

జిరకాలంబు నటించుచుండుఁ గవిరా

జీగేహరంగంబులన్.”

ఈయన గ్రంథములలో నెల్లఁ గాశీఖండము పండఁ
బాటిన కవితారచనాశౌండీర్యము గలది. ఇట్టికవితా
వైభవమునకుఁ గారణములను శ్రీనాథుఁ డిట్లు చెప్పు
కొన్నాడు.

నీ ఆంధ్రక్షమామండలాఖండిలుం దైన
 వేమభూపతి కృపావీక్షణంబు
 ఘోరాయాంక సద్గురూయధీమేశ్వ
 రస్వామిపదసమారాధనంబు
 కమలాద్రినిలయమార్కంచేయశివమౌళి
 చంద్రాంకునవసుధాసారధార
 వేదాద్రినరసింహవిపులవక్షస్థలీ
 కల్లారమాలికాగంధలహరి
 కారణంబులు నుద్యోగకములు గాఁగ
 సంభవించినసాహిత్యసౌష్ఠవమున
 వీరభద్రేశ్వరుఁ బ్రబంధవిభునిఁ జేసి
 కాశికాఖండముఁ దెనుంగుగా నొనర్చు

ఈ సాహిత్య సౌష్ఠవకారణములెల్ల శ్రీనాథునకు రాజ
 మహేంద్రవరమున సమకూరినవే.

ఇట్టి కవితా వైభవముల వెలయుఁజేయుచు, సర్వ
 సౌఖ్యముల సనుభవించుచు నించుమించుగా క్రీ. 1450
 సం॥ దాక శ్రీనాథుఁడు రాజమహేంద్రవరమున నర్తిల్లి
 నాఁడు. అంతలో రాజమహేంద్రవరమున వేమవీర
 భద్రారెడ్డ రాజ్యమును నంతరించినది.

రఘునంశమున దశరథుఁడు రాజ్యపట్టాభిషిక్తుఁ
 డగునాటనుండి మహామంత్రిగా నుండి దశరథమహా
 రాజమరణము మొదలుగాఁ దద్వంశక్షేపముల నెల్ల
 సనుభవించుచు సుమంత్రుఁడు చిరకాలము జీవించినట్లు,
 మన శ్రీనాథుఁడును బెదకోమటివేమారెడ్డిగారి రాజ్య

లాభమునాటినుండి శదాస్థానమున విద్యాధికారులను
తోద్యోగము వహించి, కొండవీటిరెడ్డిరాజ్యవైభవ
ములు పిదప రాజును హేంద్రచరరెడ్డి రాజ్యవైభవములు
సమసిపోయినపిదప గూడ జేయించి దీరజీవితమును
బరువును మోపినట్లు మోపనలసినవాడయ్యె. దాని
నిజ స్మరింపను.

మహావైభవ వాసుభవించిన రెడ్డిరాజ్య మిట్లుతె
రించినచు చాచు చిరిగి చదరలయినట్లు తద్రాజ్యము
చెదరులుగాఁ గొన్నిచోట్ల నేటికిని నట్లుచూస్తది.
ఆంధ్రాభ్యుదయమునకు వారెంతో తోడ్పడుచున్నారు
గద్వాల, ననవరతి, ఆత్మకూరు, దోమకొండ, ముంగల,
ఇంకను గుంటూరునుగడలమున రావులు రాజధానిగా
విజయనగరరాజులకింద రాజ్య మేలినవాడూ, బసయ
రాఘవరెడ్డి వెన్నెలకంటి సూర్యనారాయణచే బదునాటన
శతాబ్ది యారంభమున విష్ణుపురాణమును నాంధ్రీకరి
పించెను. ఈ విష్ణుపురాణము శ్రీనాథుని పురాణాంధీకరణ
ప్రౌఢిని దలపించుచు మూలానుసారముగాఁ జాల హృద్య
ముగా నున్నది.

గోదావరీతీరమున బిక్కవోలు రాజధానిగా
రాజ్య మేలినకామినేనివారు కృతికర్తలై కృతిపత్రులై
యొండ్రభాషకుఁ జాల సభ్యుదయముఁ గూర్చిరి. పట్ట
మెట్టసోమనాథకవి కామినేనికామిరెడ్డిగారి కవీశ్వరుడై
సూతనంఘాతాదిగ్రంథముల రచించినాఁడు ఈమహాకవి

గజనము చాల మేలయినది. కామినేని మల్లారెడ్డిగారు పట్టుకొన ర్తిచిత్ర మని ప్రశస్తపబంధము రచించిరి. వీరియాస్థానిలోఁ బెక్కు-గ్రంథములు వెలసినవి. వదునే డనెతాబ్దో సద్గతిసేమోని మూగచిత్రపత్తెలోఁ బుట్టి సర్వోద్ధ్రవవిడదేశసంచారియై వేలకొలది యాటవెలదులను విజ్ఞు జిహ్వరంగములపై నాట్య మాడిచినదొడ్లకని వేనాపద్యకర్త వేమారెడ్డిగారు రెడ్డిజాతి జగజ్జ్యోతి ! సహజకవితాధారల యూటగడ్డ !

గద్వాల, వనపర్తి, ఆత్మకూరు, దోమకొండ, మునగాలసంస్థానములు పేర్వేలసిన కాలముననుండియు సంధ్రవాఙ్మయాభ్యుదయమున కెంతేని నోడ్పడుచున్నవి. గద్వాలలో ముప్పైవలె సోమభూపాలుని కాలమున కాణాద పదసోమయాజి మహాకవియై యధ్యాత్మ గామాయణ ముకుందనిలానాది గ్రంథములఁ బెక్కింటిని రచియించినాడు. సోమభూపాలుడును సంగీత సాహిత్యచతురుడై స్వయము కవియై జయదేవగీత నోనిదము పద్యగేయాశ్మకముగాఁ జాలఁజక్కగాఁ జెలిఁ గొచినాడు. గద్వాలసంస్థానమునలెకే ఆత్మకూరు, వనపర్తి, దోమకొండసంస్థానములును గవిపోషణమున, వాఙ్మయరక్షణమున గాఢికి, నేటికిఁ బేర్వేలయుచున్నవి. నేడును నైజాంరాష్ట్రమున, రామలసీమలో, మధ్యాంధ్ర దేశమున సుగుణగణ్యు లగురెడ్డిగృహస్థు లెందఱో గలరు. అందుఁ గవు లెందఱో కలరు. ఆంధ్రభ్యుదయము

నకు నాఁడు నేఁడునుగూడ రెడ్డిసంఘము గొప్పయాలం
బమై వెలసినది, వెలయుచున్నది. నేటికిని నాంధ్రసార
స్వతభాగ్యభాండాగారములో రెడ్డికులమునా రొకగొప్ప
భాగస్వాము లనియు; రేపటి యాంధ్రాభ్యుదయమున
వా రొకముఖ్యనిర్వాహకులై నిజావఁగల రనియు నారి
యెడ నాకుఁ గలపరితోషమును మరలఁ బ్రశంసించు
చున్నాను.

అన్నమయ్య

ప్రజలలో హృదయపరిపాకము చాలగా నేర్పడి నప్పుడే కవిత్వము, సంగీతము, శిల్పము మొదలయిన సుకుమారకళల సారస్యమును గుర్తించుట జరుగును. క్రూరహృదయులు సుకుమారకళల గుర్తింపలేరు. వానిని రక్షింపను లేరు. జాతిద్వేషము మతద్వేషము మొదలయినవి చెలరేగినపుడు వీనికి వినాశము తప్ప నభ్యుదయ ముండదు. పయికారణములవలన క్రీ. ౧౫౬౫ నాఁడు ఆంధ్రదేశమున సంగీతకళ విధ్వస్త ప్రాయ మయినను సంతకు నూత్రేండ్లకుఁ బూర్వ మా కళకుఁ బ్రాణము పోసినమహనీయులనుగూర్చి యించుక ముచ్చటించెము.

అది యాంధ్రదేశమున శ్రీనాథుడు, పోత రాజు భవ్యకవిలలు నెలయించిన బంగారుకాలము. ఆకాలమున ననగా క్రీ. ౧౫ శతాబ్ది ప్రథమపాదమున తాళ్ళపాక అన్నమయ్య యనుభక్తశిఖామణి కడప మండలము తాళ్ళపాక గ్రామములో నందవరీకస్మార్త బ్రాహ్మణకుటుంబమున ననతిరించినాఁడు. అతనికిఁ బదు నాఱవయేట శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి ప్రత్యక్షమై వర కవితావైభవముఁ బ్రసాదించినాఁడట! ఆనాటినుండియు

నాతఁడు దినమున కొక్క-సంకీర్తనకుఁ దక్కు-వ కానట్లు
జెబ్బది తొమ్మిదేండ్లదాక సంకీర్తనములు గావించు
చుండెను.

తాను జన్మచే న్మార్తబ్రాహ్మణుడైనను విశిష్టా
ద్వైతమతసామర్థ్యమునకు, నర్చనతారవైభవమునకు,
శరణాగతిమాధుర్యమునకు, శ్రీ వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్య
మునకు లోపడి యహోబలమహాధీశ్వరుడయిన ఆదివన్
శరకోపయతిశిష్యుడై వైష్ణవమతమును స్వీకరించినాఁడు
పరాంకుశయతిప్రభృతులు ద్రవిడ వేదాంతమును వెల
యించినట్లుగానాళ్వార్ల సంప్రదాయమును జక్క-గా నను
వర్తించి యుపనిషదర్థప్రతిపాదనములతో, స్వానుభవ
నివేదనములతో, సవరసిభాషతో, సరససంగీతకలాపలాస
ములతో సర్వసులభముగా సంకీర్తనాత్మకముగా సంప్ర
వేదాంతము నవతరింపఁజేసినాఁడు. ఇప్పుడవి యన్నియు
దొరకుట లేదుగాని యాతఁడు ముప్పదిరెండు వేలసంకీర్తన
ములు గావించినాఁడట. స్వామి నొక సంకీర్తనలో

“నే నొకండ లేకుండితే నీ కృపకు పాత్ర మేది

ఘాని నావల్ల నే కీర్తి పొందేవు నీవు”

అని హెచ్చరించినాఁడు. ఈతని శృంగారసంకీర్త
నాంశ మిన్నూరేండ్లతర్వాత జ్యేత్రయగాను, అధ్యాత్మ
సంకీర్తనాంశ మటుతర్వాత నూతేండ్లకు త్యాగయ్య
గాను నవతరించె ననఁ జెల్లును.

అన్నమయ్య బాల్యమున విద్యానగరసామ్రాజ్యమును సాశ్వతరసింగరాయఁ డాక్రమించుకొను ప్రయత్నమున నుండినాఁడు. అన్నమయ సహాయము గొని వేంకటేశ్వరస్వామిదయతోఁ గొన్నియేండ్ల ప్రయత్నముమీఁద నాతఁడు కృతార్థుఁ డైనాఁడు. అన్నమయ్య నుదిలా లెక్కించి యసాధారణనైభవము ననుభవింపఁ జేసినాఁడు. రాయఁ డొకనాఁ డన్నమాచార్యుని స్వామిమీఁద శృంగార సంకీర్తనములు పాడఁగోరెను. అన్నమయ సాడెను.

నాద నామ క్రియ

పల్లవి

ఏమొకో చిగురుటధరమున యెడినెడి గస్తురి నించెను
భామిని విడువకు వ్రాసినపత్రిక కాదు గదా
శిలికి చకోరాక్షికిఁ గడకన్నులు గెంపై తోచినఁ
చెలువం బిప్పు డిదేమో చింతంపరె చెలులు
నలుపునఁ బ్రాణేశ్వరుపై నాటినయాకొనచూపులు
నిలుపునఁ బెరుకఁగ నంటిన నెత్తురు కాదుగదా॥ ఏమొ॥

అన్నమాచార్య చరిత్ర పీఠిక ౫౧ పుట

ఇట్టి కీర్తనలు తనపైఁ గూడఁ జెప్పఁగోరెను. అన్నమయ యసహ్యపడెను. కోపించి రాయఁ డన్నమయకు సంకెళ్లు వేయించెను. పాటలు పాడి యన్నమయ సంకెళ్లు విడఁగొట్టుకొనెను. రాయఁ డన్నమయ మహాత్మ్యమున కచ్చెరుపడి శరణాగతుఁ డయ్యెను. అన్నమయ

క్రీ. ౧౫౦౭ దుందుభి ఘాల్గునబహుళ ద్వాదశినాడు
దివ్యధామ మందినాడు. ఆనాడు తండ్రినిగూర్చి పెదతిరు
మలాచార్యుడు చెప్పిన సంకీర్తనము.

శ్రీరాగము

హరియవతార మీతఁడు అన్నమయ్య

అరయ మాగురుం డితం డన్నమయ్య ॥ పల్లవి ॥

వైకుంఠనాథునివద్ద వడిఁ బాడుచున్నవాఁడు

అకరమై రాళ్ళపాక అన్నమయ్య

అరసపు విష్ణు పాదమందు నిర్భయమై పున్నవాఁడు

అకడీకడఁ దాళ్ళపాక అన్నమయ్య ॥ హరి ॥

క్షీరాబ్ధిఁగాయి నిద్దై నేవింపుచున్నవాఁడు

అరితేరి రాళ్ళపాక అన్నమయ్య

ధీరుడై సూర్యమండలలేఱమువద్ద నున్నవాఁడు

ఆ రీతులఁ దాళ్ళపాక అన్నమయ్య ॥ హరి ॥

ఈవల సంసారలీల నిందిరేకుతో నున్నవాఁడు

ఆవటించి తాళ్ళపాక అన్నమయ్య

భావింప శ్రీ వేంకటేశు పాదములందె పున్నవాఁడు

హావభావమై తాళ్ళపాక అన్నమయ్య ॥ హరి ॥

అన్నమాచార్య చరిత్ర పీఠిక ౭౫ పుట

మఱి తర్వాతవత్సరములలో నాతని తీర్థదినమునాడు
చెప్పిన సంకీర్తనము.

శ్రీరాగము

దినము ద్వాదశి నేడు తీర్థదివసము నీరు
 జనకుండ : అన్నమాచార్య : విచ్చేయవే ॥ పల్లవి ॥
 అనంతగరుడిముఖ్యులయిన నూరిజనులతో
 ఘన నారనాది భాగవతులలో
 దనుజమర్దనుఁ దైన దైవశిఖామణితోడ
 నెనుకొని యారగించ విచ్చేయవే ॥ దిన ॥
 వైకుంఠాననుండి యాశుచారలలోపలనుండి
 లోకపున్యముట్టలలోన నుండి
 శ్రీకాంతలోడ నున్న శ్రీవేంకటేశుఁ గూడి
 ఈడి నారగించ నింటికి విచ్చేయవే ॥ దిన ॥
 సంకీర్తనము తోడ ననకాదు లెల్లఁ బాడ
 పాంకపు శ్రీ వెంకటాద్రిభూమి నుండి
 లంతె శ్రీ వెంకటగిరి లక్ష్మీవిభుఁడ నీవు
 అంతెల మాయించ విందు లారగించవే ॥ దిన ॥

అన్నమాచార్యచరిత్ర పీఠిక ౧౩౦ పుట

అన్నమయసంకీర్తనములు రాగిరేకులపైఁ జెక్కి
 దేవస్థానమున దాచినారు. క్రీ. ౧౫౬౫ లో విద్యానగర
 వివాళముచేఁ దిగుపతి దేవస్థానవైభవము తీకమకలై
 తాళ్ల సాకనారి ప్రాభవము తార్కారై వారిసంకీర్తన
 ప్రఖ్యాతి సమసిపోయినది. కొంతకాలము చెల్లిపోగా
 మల్లరాజులు మరల స్వామివైభవము సంరక్షింపఁగా
 క్రీ. ౧౭౦౦ ప్రాంతములయందు మరల రేకెత్తఁబడినది.
 అది యిప్పుడిప్పుడే గొప్పగా గుర్తింపసగుచున్నది. అన్న

మాచార్యులయు, తత్త్వతుండగు పెదతిగుమలాచార్యులయు
విగ్రహములు రాగిలో, రాళ్లలో వాలచినవి దొరకినవి.
అన్నమాచార్యచరిత్ర పాని యన్నమయ మనుమండే
రచించినగ్రంథము దొరకినది. సంకీర్తనముల ముద్ర
ణము సాగుచున్నది. అన్నమయసంకీర్తనముల ప్రఖ్యా
తికిఁ దాళ్లపాకవారి వంశకవితాగౌరవములకుఁ దగినట్లు
అన్నమాచార్యోత్సవమును దేవస్థానమువారు గొప్ప
యత్సహముతో సాగించుచున్నారు. గొప్పసూర్య
గాయకు లందుఁ బాల్గొనుచున్నారు. త్యాగరాజసంకీర్త
నలకంటె సన్నాతేంద్ర పూర్వకాలమునాటివి యగు
సన్నమాచార్యసంకీర్తనముల నాంధ్రులే జగత్ప్రఖ్యాతికిఁ
దేవలసియున్నారు.

పల్లవి, అనుపల్లవి, చరణములు ననువిభాగము
లతో నేఁడు వ్యసహగ్రింపబడుసంకీర్తనముల కన్నమాచా
ర్యుడే సృష్టికర్తయట! యతిప్రాసలు గలిగి సమము,
అర్థసమము, విషమము సనిము తైఱఁగులపాదములు గలిగి,
ప్రతిపదముతుదను నన్ని పదములకు నేకివాక్యత కల్పించు
పల్లవి యనుపేరు గలతొలిపదము గలిగి, యాభోగ
మనుపేరు గలతుదిముద్రాపదము గలిగి, యుద్దాహరణ
పకధ్రువాక్యలగుసడ్డిమిపదములు గలిగి యొప్పురుగేను
మునకు నిబంధమనుపే రవి యన్నమాచార్యుఁడు పేర్కొ
న్నాఁడు. రెండుచరణములున్నచోదొలిపదముపేరు పల్లవి
యనియు, నది యొక్కచరణమే కలదైనచో శిఖాపద

మనియు. బల్లవియున్నచో ఖిపద మక్క-అలేదనియు,
 ఖిపద మున్నచో బల్లవి యక్క-అ లేదనియు నన్న
 నును చెప్పినాడు. అతినిస్సర్తీ రసము లనేక రాగములలో
 నున్నవి. పోక్కుతీగననే యున్నను గొన్ని రాగముల
 లో గాములు చాల మారినవట ! అన్నమయ పేర్కొన్న
 రాగములు గొన్ని యిప్పుడు వాడుకలోనే లేవట !
 ఆయా రాగములను సరిగా గుర్తించి యా సర్తీ రసములను
 బాడుటకును రాగములను శక్య మయినంతవఱకు సంప్ర
 దాయ సకారము సరిక్షించుటకును నాంధ్రగాయక
 వ్యు లభిలషుతురు కాక !

వచనరచన-తాత్పర్యపాకవారు

ఆంధ్రవాఙ్మయమునఁ బ్రాచీనకాలమున వచన
కావ్యరచన మంతగాఁ గానరాదు. భారతాదికృతు
లలోఁ బద్యరచనములనడుమ నెడనెడఁ గానవచ్చు వచన
రచనలే కాని వచనైకరచనలు చాలఁదక్కువ. పద్యైక
రచన లంత కింకను జాలఁ దక్కువ. తిక్కన నిర్వచనో
త్తరరామాయణ మొక్కటే యట్టిది పేర్కొనఁ
దగినది. సంస్కృతమునఁ బద్యైకరచనలే యెక్కువ.
చంపూరచన లంతకుఁ దక్కువ. గద్యైకరచనలును
దక్కువే. దక్షిణ దేశభాషలలోఁ గర్ణాటకమున
నొకతీరు గద్యరచనలు చాలఁ గలవు. అవి ప్రాయశః
ముగా వీరశైవులు భగవత్స్మృతినాతత్త్వార్థ నిరూపణ
పరములుగా రచించినవి. అట్టిరచనలఁ బెక్కింటిని జేర్చి
కర్నాటకులు 'వచనశాస్త్రము' అనుపేరఁ బేర్కొనిరి.
కొన్ని సంపుటములుగా నిటీవల వానినిఁ బ్రకటించిరి.
కన్నడమున నాయూరచనము ల్లిచ్చుమించుగాఁ బంజెం
డవశతాబ్దముండి యారంభ మయిన వనవచ్చును.
ద్రవిడమునఁ బ్రాచీనకాలమున వచనైకరచనలు లేనే

లేవట ! వ్యాఖ్యానరూపనచనరచనము లుండు గాక
యవి పచనకావ్యరచన లనఁదగినవి.

సంస్కృతమున పచనరచన ముత్తైఱఁగు లని
వామనుఁడు కావ్యాలంకారసూత్రమున నిట్లు చెప్పి
నాఁడు.

“కావ్యం గద్యం పద్యం చ. గద్యం వృత్తనిగన్ధి
చూర్ణ ముత్కలికాశ్రాయం చ. పద్యభాగం ద్వైత
గన్ధి. అనావిదలలితపదం చూర్ణమ్. విపరీత ముత్కలికా
శ్రాయమ్” అని.

పద్యపాదభాగముల కలయికతో వృత్తముల
వాసన దోషించు నుండుపచనరచనము వృత్తగన్ధి. దీర్ఘ
సమాసముల గడబిడలు లేక శేలికపలుకులతో నుండు
పొడిపొడిపచనరచనము చూర్ణము. దీర్ఘ సమాసముల
గడబిడలు గలిగి, యుద్ధతోక్తులతో నుండురచన ముత్క
లికాశ్రాయము నని.

వామనునికిఁ దర్వాతివాఁ డగువిశ్వనాథకవిరాజు
పచనము నాల్గుదేఱఁగుల విభాగించెను. “వృత్తశేష
విహీన మయినగద్యము ముక్తకము వృత్తగంధి ఉత్క

లికాప్రాయము చూరకము నని నాలుగు విధములు. తొలిది సమాసరహితము, రెండవది వృత్తభాగము లతోఁ గూడుకొన్నట్టిది, మూడవది దీర్ఘసమాసా ఘ్యము. నాల్గవది యల్పసమాసకము.''

పయి రచనాప్రభేదములలో రెండింటికి మాత్రము తెలుఁగున భారతాదికృతులలోని నచనభాగములనుండి లక్ష్యము లెఱి చూపవచ్చును. ప్రాయశఃముగాఁ గవిత్ర యమువారి రచనలలోని నచనరచనములు చూరకము లనఁదగినవి. నాచనసోమన, పోతన ప్రభృతుల రచనలు గొన్ని యుత్కలికాప్రాయము లనవచ్చును. వృత్తగంధి రచనలు తెనుఁగునఁ బ్రాచీనకాలమున సంతగా లేవు. ప్రబంధరాజవేంకటేశ్వరవిలాసమున వృత్తగంధి నచన రచన లున్నవి. నేటికాలమున శ్రీ గిడుగు రామ మూర్తిపంతులుగారు రచించిన *ప్రాచీనతెనుఁగుగమ్మ* వృత్తగంధియే. మచ్చుతునుక :—

‘సిరిఁ దాల్చుతేఁ డొగిఁజిన్ని చూడ్కులఁ నాచు తెనుఁగుఁ జనువులరచ్చ తీర్చరులార ! క్రిందను గైవ్రాలు సేసిన నే నయా ! యాగున’ మెఱయుచు నాయోపు కొలఁదిఁ దెనుఁగుఁజనువులగుఱిచి జాను మివులంగఁ వొలితెనుఁగునుడు లనఁ దేటతెల్ల గను విన్నప మొక్కఁడు వినిపింతు మిమ్ము మోడ్చియు నిరుచేయి మ్రోఁకరిలఁబడియు నెఱఁగియుఁ గైవార మొనరంగఁ

శేసి తదయు వేడుగు నాలింపుఁ డయ్య మీరపోలెను
నేను బ్రాబౌత్తుములు నాలఁ జనునలేన'

క రాటకమునఁ గూడ పృత్తిగఁగి రచనము
లున్నవి. రామాశ్వమేధాదులందు లక్ష్యములు చూడ
సిగును.

సాస్కృతిమున నామచుడు చేక్కొన్నముత్తెఱఁ
గులరచనములు నున్నవి. కాదంబరీ, వసనమారచరిత్ర,
యశస్తిలకచాపూర్ణభృతిలుగదాను, శ్రీ భగవద్రామా
నజాచార్యులవారి గద్యద్రవ్యముఁ గుదు, బెల్లూరికి
సోమనాథుని గద్య గ్రంథమునందును వీనికి లక్ష్య
ము లున్నవి. శ్రీభగవద్రామానజాచార్యులవారి గద్య
త్రిపుముననుండి ముత్తెఱగుల రచనలకు మచ్చుతును
కలఁ నూపుదున్నాడను. చూరమునకు-

అపారికగుణామ్బుజే, అనాంబితచిశేషా విశేష
లోకశక్త్యా, ప్రణతార్థహరి, ఆత్మితవాత్సల్యైక
మహోదధే, అననాతివిడితఃఖిలభూతజాతయూథాత్మ్యై
సత్యకామ, సత్యసజ్జల్ప, ఆహ్వాని, కాకులేశ,
శ్రీమన్నారాయణ, పురుషోత్తమ, శ్రీరఙ్గనాథ, మమ
నాథ సమోఽస్తుతే (శ్రీరఙ్గగద్యమ్)
ఉత్కలికాప్రాయమునకు-

స్వచ్ఛనానునర్తి స్వరూపసిహస్రవర్తిభేదాశేష
శేషతైకరతిరూపనిత్య నిరసద్య నిరతిశయజ్ఞానక్రియ
శ్వర్వాద్యనష్టకల్పాణగుణగణ శేషాసన గరుడప్రమాఖ

నానావిధాన స్తపరిజన పరిచారికా పరిచితచరణయుగల
 పరమయోగివాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావ స్వాభి
 మతివివిధవిచిత్రానస్త భోగ్యభోగోపకరణ భోగసాన
 సమృద్ధానంతాశ్చర్యానస్తమహావిభవానస్త పరిమాణ
 నిత్యనిరతిశయ శ్రీనైకుణ్ణనాథ-

(శరణాగతిగద్యమ్)

వృత్తగంధికీ-

ప్రత్యగ్రోన్మీలిత సరసిజనదృశ నయనయుగలం-
 స్వచ్ఛనీలజీమూతసజ్జాశమ్ - అత్యుజ్జ్వల వీత
 వాసనం - స్వయంప్రభయా అతినిర్మలయా అతిశీత
 లయా స్వచ్ఛయా మాణిక్యభయా - కృత్స్నం జగ
 ద్భాసయ స్తమ్ - అచిప్తదివ్యాద్భుత నిత్యయానన
 స్వభావ లానణ్యమయామృత సాగరమ్ - అతిసౌఖ
 మార్యా దీపత్ప్రసిష్ఠవ ద్రదాలక్ష్మీమాణలలాటఫలక
 దివ్యాలకావలీవిరాజితం - ప్రబుధముగ్రాంబుజచారు
 లోచనం - సవిభ్రమభూలతమ్ - ఉజ్జ్వలాధరమ్ -
 శుచిస్మితం - కోమలగణ్డమ్ - ఉర్షసమ్ - ఉదగ్రపీ
 నాంసవిలమ్బికణ్డాలకావలీబనురక మ్భుకస్థరం - ప్రియా
 వతం - సోత్పలకర్ణభూషణశ్లథాలకా విమర్దశంసిభి
 శ్చతుర్భి రాజానువిలమ్బిభి ర్భుజై ర్విరాజితం - అతి
 కోమలదిన్యరేఖాలక్ష్మతాతామకరతలం, దివ్యాజులీ
 యకవిరాజితమ్, అతికోమలసఖావలీవిరాజితం, అను

రక్తాంజులీభి రలంకృతమ్, తత్తజోన్మిలితపుష్కరికసదృశ
చరణయుగళమ్.

(శ్రీకృష్ణగద్యమ్)

'తెలుఁగునఁ లక్షణగ్రంథకర్తలు నచనరచనల
నిల్లు పేర్కొనిరి.

“క॥ కనుఁగొనఁ దాదరహితమై

పనుపడి హరిగద్దెనోలె బహుముఖ రచనం

బున మెఱయు గద్య మవిదాఁ

చెనుఁగుప్రపంచ వచన ముఁగి వీరమఁ గన్ప.

గద్యము - స్వస్తి సమస్తభువనరత్నాదత్తు
శ్రీపుండరీకాక్ష భుజగతిసింహాసనారూఢ సూరికరమ
కులతలఘటితసుగుచిరమణిగణప్రభావిభాసితపాదపీఠ వేద
నినాదానుకారగౌరవలలితనూపురాలశృతి చరణసరసిజ
యుగళ నన్యదాంగుష్ఠసఖమయూఖలేఖామితసుర
సరిత్ప్రసాహ పీఠాంబరధర నూత్నమేఖలాకలితకటి
తలప్రదేశ చతురాసనజనక నాళీకళోభితనాభిసరోవర
యఖండబ్రహ్మాండకలాపగోపననిర్మలక్షోదర క్షీరసాగర
తనయామనోజ్ఞ గోపీకృతపుష్పకృష్ణశృంగార కనత్కనక
కలక కేయూర ప్రముఖపూషణభూషితచతుర్భుజ శంఖ
పంకజసుదర్శనగదాధర కరీటకండలాభిరామ యనవరత
ప్రసన్ననదర కౌండిన్యవరద శ్రీయనంతపద్మనాభ సమస్తే
సమస్తే నమః:-” (అనంతచందము)

* ఇందు అశవందాల్ల ప్రోతరర్చనామాల తమిళ అన్నవి.

‘ఇక నందు గద్యల టేణ-మఱియు నందు గద్యయు నైదుభేదంబుల విహరించు-నయ్యవి యేనం టేచు-గద్యయు, బిరుదగద్యయు, చూర్ణికయు, నచ నంబును, విన్నపంబులు నన గద్య భేదంబు లైదును ప్రమాదంబును వివిధములై వినోదించు నందు గద్య క్రింది బెలువలె నంటే ౧ గద్య - అనుకరణ శబ్దయు క్రిందై యున్ననందు ౨ బిరుదగద్య - సంబోధనాంత పదబంధురంబు నై వ క్రింది నందు ౩ చూర్ణిక - ద్వినిచన బహువచన సందర్భము లగు విభక్త్యానుశాసన సమాసాది సమాసాదిత క్షానానల్పజల్పితంబై వెలయు నందు ౪ నచనంబులు - బహుప్రకాశరచనానిచయప్రాయస్యములై సంచరించు నందు ౫ విన్నపంబు - తెన్నవిన్ననై ఋజుమార్గముల ననుగమించి మించు నీపగచవిధ ములు మితివిరహితములై స్వేచ్ఛాకల్పనాగౌరవ మ్ముల కొలందుల విలసిల్లు”

(లక్షణశిరోమణి)

మీది లక్షణగంధకర్తలలో ననంత్రుడు పదు నైదవ శతాబ్దివాడు. అతడు చెప్పినగద్యలక్షణమున కినుగుణముగానే కర్ణాటాంధ్రభాషలలోని ప్రాచీనవచ నైకరిచన యున్నవి. లక్షణశిరోమణికారుడు సాత్తపి వెంకటరమణకవి పదునేడవశతాబ్దివాడు గాబోలును. అతడు నచనరచనల నైగువిధముల విభజించినాడు! అతడు పేర్కొన్న ‘విన్నపములే’ యనంతమాత్యుడు

చెప్పింగద్యము లగును ఇట్టి రచనము లొకటి రెండు విమిషములకు మించనికాలమునఁ జదువఁదగినవై స్తుత్య దేవతాసంబోధక పదాంతములై యుండును. వీనినే తాళ్ళరాకవారు వచనగీతిము లని, తాళ్ళగంధిచూర్ణము లని కూడఁ బేర్కొనిరి. ఈ విషయ మిఁక ముందు విన రింతును. అంతామాత్యుని నాటికిఁ దెలుఁగున భారతభాగవతాది గ్రంథముల వచనైకరచనలు లేవు గాఁబోలును ! అట్టివాని నాతఁడు పేర్కొనలేదు. పదు నాఱవ శతాబ్దినుండియే భారతభాగవతాదుల వచనైక రచనలు తెలుఁగున వెలసినట్లున్నవి. లక్ష్మణశిరోమణి కారుఁ డట్టి నానిని దాను పిఠజించిన పంచవిధవిభాగ ములలో నొకనిగానభేద మగు 'వచనముగా' నిర్వచించినాఁడు. ఈతని నాటికిఁ జూర్తిక 'పొడిపొడి పలుకుల ప్రసన్నరచన గాక' సంస్కృతపుటుత్కలికాప్రాయ రచనగా నూతినది. ప్రబంధరాజనిజయ వేంకటేశ్వర విలాసాదులం దిఁకను సర్వలఘువచనములు, అంత్యాను ప్రాసచతుర్దశచూర్ణికలు మొదలగు వచనచిత్రరచనా ప్రభేదములు చూడఁదగును. మఱియు సంధ్రమున నన్న యాదికవుల కృతులలోని యీశ్వోసాంత వచనరచన లను 'ఆశ్వోసాంత గద్యము' లని పేర్కొనుట కలదు. అవి లక్ష్మణశిరోమణికారుఁడు చెప్పిన 'బిరుద గద్యము' లగు ననుకొనవచ్చును. అట్టి బిరుదగద్యములు సంబోధనాంతములుగా నండవలె నని యాతఁడు చెప్పినాఁడు.

అట్లే ప్రాచీనరాజుల బిరుదగద్యములు నున్నవి గాని
యూగద్యముల కెల్ల సంబోధనాంతత నియతముగా
నొండు సన్ననిర్ణయము నిలువదేమో ! ఆశ్వాసాంత
బిరుదగద్యములు సంబోధనాంతములుగా నుండవు గదా !

అనంతమాత్యుఁడు (వచన) గద్య మనియు,
లక్షణశ్రోమణికారుఁడు విన్నప మనియుఁ బేర్కొన్న
తీరురచనము లవి సంస్కృతమున శ్రీ భగవద్రామా
నుజాచార్యులవారు రచించిన గద్యత్రయమును బొల్కు
రికి సోమనాథుఁడు రచించిన పంచప్రకారగద్యానులను
బురస్కరించుకొని కర్ణాటాంధ్రములలో వైష్ణవ శైవ
భక్తులు సాగించిన రచనము లయి యుండు సని నే నను
మానించుచున్నాఁడను. తెలుఁగున నాకుఁ గానవచ్చిన
యిట్టి రచనలలోఁ బ్రాచీన మనఁదగినవి ‘సింహాగిరి వచ
నములు.’ వీనికిఁ గృష్ణమాచార్య సంకీర్తనము లని
నామాంతరము.*

మచ్చున కాతనివచన మొకటి :-

“దేవా ! పసికోట్ల యజ్ఞాదిక్రతువులు నడవంగా
నేమి, తొమ్మిదికోట్ల తులాభారంబులు తూగంగా
నేమి, యెనిమిదికోట్ల సునర్ణదానంబులు, నేడుకోట్ల
గోదానంబులు, నాఱుకోట్ల భూదానంబులు, నయిదు

* ఆ వచనములు రచియించిన కృష్ణమాచార్యుఁడు కాకతీయ
ప్రతాపరుద్రుని నాటివాఁ డని యేకశిలానగర చరిత్రాదులవలనఁ
దెలియనగును.

కోట్ల కన్యాదానంబులు నాలుగుకోట్ల వస్త్రదానంబులు
 నేయంగానేమి, మూడుకోట్ల సత్యాద్రినతంబులు నలు
 పంగా నేమి, రెండుకోట్ల చున్నదానంబులు గానింపగా
 నేమి, కోటిన్నానంబులు నేయంగా నేమి మీ నామో
 చ్చారణంబు నేయక ! పదివేల యజ్ఞాన్తక్రతువులు నడ
 పిన దేవేంద్రుండు నిలు నెల్ల యోను లయ్యెను.
 తొమ్మిదికోట్ల తులాభాగంబులు తూగిన దుర్యోధనుండు
 యమపురి కేగెను. ఎనిమిదికోట్ల సురర్ణదానంబులు నేసిన
 కర్ణుండు పసిండికొండమీది యన్నంబుల కపేక్షించెను.
 ఏడుకోట్ల గోదానంబులు చేసిన కార్తవీర్యార్జునుండు
 గోహత్యా బ్రహ్మహత్యా పాతకంబుల బొందెను.
 ఆరుకోట్ల భూదానంబులు చేసినబలి విష్ణు పాదంబున
 శాతాశంబు కేగెను. అయిదుకోట్ల కన్యాదానంబులు
 చేసినధ్రువుండు కాశీక్షేత్రంబున బగడె డువేల యేండ్లు
 భీషం బెత్తెను. నాలుగుకోట్ల వస్త్రదానంబులు చేసిన
 మార్కండేయుండు మతిహీనుం డాయెను రెండుకో
 ట్లన్నదానంబులు చేసిన ధర్మజుండు యమపురి తొంగి
 చూచెను. కోటిన్నానంబులు చేసిన కుమారస్వామి కోరిక
 సిద్ధించ దాయెను దేవా ! మీ నామోచ్చారణంబు చేసి
 ప్రహ్లాద నారద పుండరీక వ్యాస శుక శౌనక భీష్మ
 దాల్భ్యురుక్మాగ దార్జున బలి విభీషణ భృగుగాంగేయా
 క్రూర విదురాదులగు బరమభాగవతోత్తములు కృతార్థు
 లైరి. కావున యతిరామానుజ మనిషరందాతారు (?)

అనాథపతియైన స్వామీ సింహాగిరి చూహరీ నమోః మో
దయానిధి.”

(సింహాగిరి నరహరి వచనములు) * కృష్ణమాచార్య సంకీర్తనములు

* సీ. కటకేంద్రహారీ కౌగిటిలో చక్కెర

జెళ్లపిళ్లస్వామి చేతఁ గాదు

కృష్ణమాచార్య సంకీర్తనములఁ జొక్కె

సింహాద్రి యప్పుయి చేతఁ గాదు

కవ్వంపుఁగొండ సంబుద్ధిబోధుఁ జొక్కె

శ్రీ కూర్మనాథుని చేతఁ గాదు

శాక్యులొండని చాలబడి తెంచయును బ్రుక్కె.

జెన్నమల్లేకుని చేతఁ గాదు

పవనజవననిరాఘాటయవసాహుని

హరణజయధాటి మీచేత నాన మేటి

వారు వాకనన్నఁ జూతుమేలా సరాని

శత్రుసంహార ! వేంకటాచలవిహార !

సీ॥ తాళ్లపాక చినన్న దండెమీటులు గావు

గోమాంసభగ్గనుష్కణరవంబు

బం బొసంగిసంకమంటి పుప్పులు గావు

యవనాదముల చిలుకంపగములు

సాముడిగ్గియసీటి చల్లులాటలు గావు

పాశ్చాత్యభటుల రుసాకిగుండ్లు

సంపెంగబాటలు జరగించుటలు గావు

రిపులపాపములు దర్శించుసగలు

ఇంకను నిట్టిని శంకరవచనము లని, శతకోప
విన్నపములని, కాలజానపచనము లని, కాళికానచనము
లని, భవానీమనోహరవచనము లని, శివరాజయోగ
నచనము లని, లక్ష్మీనల్లభనచనము లని, శేషగిరినాథ
నచనము లని మఱియుఁ గొన్ని పేర్లతో నచనరచనలు
ప్రచీనములు గాననచ్చుచున్నవి. అప యెల్ల సుచు
మించుగాఁ బదునామగనశతాబ్దికిఁ దరువాతినే కాఁదగు
ననుకొందును. ఇప్పటికి నా యెఱుక కందినంతతోఁ గాల

బంటుపంతము తెగ దంచుఁ బంటకాపుఁ
దనము గైకొంటి విడి మంచిగుణమె దినము
జనము దెచ్చిన ధనములప్పనము లిచ్చి
శత్రుసంహార ! వేంకటాచలవిహార !

సీ॥ పాఠేక్షగఁగఁ బట్టి బోదినన్నాసుల

ఘోయని తాఁకు లాడించునొకఁడు

గోమయాజుల బ్రహ్మసూత్రముల్ ద్రించి సిం

గాణివిండ్లకు నెల్లె గట్టు నొండు

ఘాటుఘోదా యంచు గుడిపలు గుఱ్ఱము

నెక్కి ఘోయని తరబెత్తు నొకఁడు

పైకాలు గొమ్మని బల్మిఁ గోమటివారి

చెలువపై. బడి బూరు నేయు నొండు

యవనసమృద్ధ దుర్గినం బైన దిగువ

లరుపతిని జూచి మిటువంటిచీని నిదుర

పోవుచున్నాఁడు మీయన్న లేవలేక

శత్రుసంహార ! వేంకటాచలవిహార !

నిర యముఁ జెప్పదగినప్రాచీనచరచలంఁగఁ గృష్ణ
మాచార్యసంకీర్తనముల తర్వాత 'వేంకటేశ్వరచర
ములే' పేర్కొనదగినవి ఈరైతిలోఁ దొలిన పదు
మూడనశతాబ్ది తొలిది. రెండవది పదునైదన శతాబ్ది
తుదిది. ఇక్కడఁ బ్రసక్తములు శ్రీ వేంకటేశ్వరచర
ములు.

తాళగంది చూర్ణకములు

ఇవి తిరుపతిశ్లోకమున శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి
వారి దివ్యాస్థానమున సంకీర్తనాచార్యులుగ సుప్రఖ్యాతు
లయిన తాళ్ళపాకవాగు రచించినవానిలోనివి. పతత్కర్త
తాళ్ళపాక పెదతిరుమలాచార్యుడు పదునైదన శతాబ్ది
చతురపాదమున జనించి పదునాఱనశతాబ్ది పూర్వార్థ
మున వర్తిల్లినవాఁడు. * ఈ పెదతిరుమలాచార్యులవారికిఁ

* ఆతని కాలముననే యీ పదనములు రాగిరేపలమీఁదఁ
జెక్కింపఁబడి తిరుపతి దేవస్థానమున భద్రపఱుపఁబడినవి. ఈ
పదనములేకాక తాళ్ళపాకవారి పద్యగద్యగేయ రచనము లనేక
ములు రాగిరేపలపైఁ జెక్కిబడి భద్రపఱుపఁబడినవి. అందుఁ
గొన్నితేకులు అహోబిలమునకు శ్రీరంగమునకును గూడఁ జేర్చఁ
బడినవఁట; ఇటీవల నహోబిలములోని రాగిరేపలు కొన్ని రాగి
పాత్రలకై యమ్మ బడినవనియు, నట్లమ్మబడినవి నాలుగయిదు
వందల చూపాయల విలువగల రాగిరేకు లనియు, వింటిని.
తిరుపతి తేకులమీఁది సంకీర్తనాదులు శ్రీ తిరుపతి దేవస్థానమువా
రిప్పటికిఁ గొన్నింటి ముద్రించిరి.

గుమారుఁ డయిన చినతిరుమలాచార్యుఁడు తనతండ్రి
పెనతిరుమలాచార్యులు వ్యాఖ్యానించినతీరు ననుసరించి
తనతాత తాళ్లపాక యన్నమాచార్యుఁడు సంస్కృత
మున రచించిన 'సంకీర్తనలక్షణమును' దెలుఁగునకుఁ
బరిచి ర్తనము చేసెను అం దీవదనుచునల నిర్వచన
మీర్చున్నది.

‘మఱియుఁ జూర్ణాఖ్యసదిం బెట్టి చందేని—

౨॥ ధరఁ గృష్ణాచార్యాదిక

పరికల్పితపదము తాఁబంధద్వందో

విరహితమై చూర్ణాఖ్యం

బరఁగు నది నిరుత్త నామథాసిం మగుచున్.

మఱియుఁ ఏచూర్ణవిధం బెట్టిందనిన—

౩॥ ఛందోగణముల నియం

దొందిక తాఁప్రమాణమునఁ గనుఁ జెరువై

కొందఱిచేఁ ఏచూర్ణం

బందముగాఁ తాఁగిండ్రి యనఁ దొగదొందున్.’

పూర్వోదాహృత మైసంకీర్తనలక్షణ గ్రంథ
నిర్వచనముచొప్పునఁ దాళగంధిచూర్ణము లనఁ దగిన
యీ వచనములను రచించి శ్రీ న్యాయమివారి సన్నిధిని శ్రీ
తాళ్లపాక పెదతిరుమలాచార్యుఁడు రాగతాళములతో
నాలాపించువాఁడు కాఁబోలును! రాగిరేకులనుండి యెత్తి
శ్రీ తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమువా రింతకు ముందు
ముద్రదీపించినవచనములు నలువదేడింటికి రాగ తాళ

ముఖ నిర్ణీతము లయి యున్నవి. మఱియు సం దీపచన
ములు 'నైరాగ్యవచనమాలికాగీతము' లనుపేర
బేర్కొనఁబడినవి. అనఁగా నివి వచనములే యయినను
గీతములుగాఁ బాడఁదగిన వన్నమాట ! అందుచేతనే
యివి సంకీర్తనలక్షణమున 'తాళగంధిచూర కపదము'
లని పేర్కొనఁబడినవి. సంస్కృతమున వామనుఁడు
స్మృతగంధి, ఉత్కలికావ్రాచయము, చూర్ణము నని
ముత్యైఱుగు గలనచనరచన చెప్పఁగా నితఁ డా చూర
మును వచనవిభాగముననే తాళగంధి యని పదరచనా
విభాగముగాఁ గల్పించినాఁడు. ఈ తెఱఱుగు వచనరచన
లకుఁ జూర మనుపేరు పొడిపలుకులతో నుండుటచే
నేర్పడిన దగుట నీతఁడు సూచించినాఁడు. మనయీ
వేంకటేశ్వరవచనములు పొడిపొడిపలుకులకూర్చే కాని,
యిం దుద్ధతోక్తులు, ప్రౌఢసమాసములు లేవు. ఇట్టిపద
రచనములకుఁ గృష్ణాచార్యముఖ పరికల్పకు లని యీ
సంకీర్తనలక్షణపద్యమున నున్నది. ఇంతకుముందు నే
నుదాహరించినకృష్ణాచార్యసంకీర్తనములకర్త కృష్ణా
చార్యుడే స కీర్తనలక్షణకాగుఁడు పేర్కొన్న కృష్ణా
చార్యుఁడు కాఁగలఁడు. ఇట్టిరచనములకుఁ గృష్ణమా
చార్య సంకీర్తనము అనఁబడుసింహాగిరినరహరి వచన
ములే ప్రప్రథమరచనము లని యీ సంకీర్తనలక్షణ
గ్రంథోక్తివిబట్టి గుర్తింపవచ్చును. దీనిని లక్ష్యీకరించు
కొనియే యనంతామాత్యుఁడు గద్యనిర్వచనము నట్లు

చేసియుండును. తర్వాతి కాలమున నిట్టివచనములు
'విన్నపము' లనియు బేర్కొనబడినవి.

చేంకటేశ్వర పచనములు - వానియోగ్యత

ఈ వచనములకు రచనములో నానుపూర్వి
యోదియుఁ గానరాదు. సత్తునిన్యాసమునఁ గూడఁ గ్రమ
పద్ధతి యేదియుఁ దోచదు. కవి యష్టాశ్చర్యము తనకుఁ
దోచిన తత్త్వనిషయముల నీశ్వరస్తుతిపరములు గావించి
విడిచిడిగనే వచనములుగా రచించినాఁడు గాబోలును !
ఇందు విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతవిషయములు సర్వత్ర కరడు
గట్టియున్నవి. గ్రంథకర్త స్మార్తనందనరీక బ్రాహ్మణుఁ
డైనను వైష్ణవమతము స్వీకరించినవాఁడు. జాలిజాలిగాఁ
గొనరి కొనరి శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామిని గవి యేతిద్వచన
రచనలలోఁ బలుదెఱచులఁ బరమార్థలబ్ధికై ప్రార్థిం
చును. విశిష్టాద్వైతసిద్ధాంతపు జీవగతియగు 'శరణా
గతి' యిందుఁ జాలఁ జక్కఁగా సఁదరింపఁబడినది. కవి
యిందు స్వామిని బలుచోట్ల నేకవచనముననే తేలి
కగా 'నీ' వని యెచ్చరించును. శోఛోఁగొన్నిపట్టుల
'మీ' రని గొప్పగా బహూహరించును. తండ్రియొడ్డిలో
నా'బనేడ్కులశో నుండు ముద్దులబిడ్డఁడు తండ్రిని
నెయ్యంపుముగువునఁ దొక్కుఁబెల్కులతో నీవని తుంక
రించుట, యంతలోనే పద్దతికపుహద్దు తోచగా మరల
మీ రని బహూహరించుట యందం దనుభూయమానమే

కదా ! ఆ యనుభూతి నా కీ తీగునకు సమర్థముగాఁ దోచినది.

ఇందు ౧౪౭ వ వచనమున నూటయెనిమిది తిరు పతుల పేర్లు పేర్కొనఁబడినవి. నిత్యానుసంధానాదు లగునర్వాచీపద్రావికనైష్ఠున సంసదాయగ్రంథములలో నూటయెనిమిది తిరుపతుల (దివ్యస్థలముల) పేర్లు ముద్రి తియు లయి యున్నవి. వాని పరిగణన మాత్రముగా నేనాఁడు జరిగెనో గుర్తింపజాల నయితని. ఆ పేర్లకు నిం దున్న పేర్లకుఁ జాల భేదమున్నది. క్రీ ౧౪౮౦ ప్రాంతముల నూటయెనిమిది తిరుపతులపేర్లు విధిముగా నుండె నని దీనిఁబట్టి తెలియనగును. ఇందుఁ గొన్ని స్థలములపేర్లు తప్పులుగా నున్నట్లున్నవి. ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వరపలాసమునను, హా సవింతిగోను నూట యెనిమిది తిరుపతుల పేర్లు నిం దున్నతీరు ననుసరించి యున్నవి.

ఇందు వచనరచనారీతిలో ననుంతుఁడు చెప్పిన గిద్య (వచన) లక్షణము చక్కగా నుపసాదించి లక్షణ శిరోమణికారుని 'విన్నపము' రచన కేవలము మంచి లక్ష్యము లనఁదగును. దూరాన్వయము. సమాస క్లేశము, నరుప్రాసవిన్యాసపరిశ్రమము నిందు లేవు. సూటిగా మనసున నాటునట్లు భావము లున్నవి. కొన్ని వచనములు టాగోరుగారి గీతాంజలీరచనములఁ దలఁ పించునవిగాఁ గూడ నున్నవి. కృష్ణమాచార్యసంకీర్త

నములు సరిగా నిట్టివే, వీనికి మూలకల్పములే కాని, యిందు భాషాప్రాచీనత యితరకంటె విస్పష్టముగా గోచరించుచున్నది. ఈ పదములను రాగతాళములతోఁ బ్రాచీనకాలమునఁ బలువురు పాడెడివారు గావలయు. కలహం భావానుగుణముగా వీనికి రాగతాళములఁ గల్పించినాఁడు.

తాళ్లపాకవారు

ఏతద్ గ్రంథకర్త తాళ్లపాక పెదతిరుమలాచార్యుఁడు సందనరీక స్మార్తబ్రాహ్మణుఁ డంటిని. తాళ్లపాక నేటి రాజుపేట తాలూకాలోనున్నది. అది వీరి నివాసగ్రామము. ఈకివి తొండ్రీ

అన్నమాచార్యుఁడు

ఈతఁడు పైష్ణవమతమును స్వీకరించినవాఁడు. గొప్పభక్తుఁడు. కవి. మహిమలు గలవాఁడు. ఈతఁడు పెద్దబుద్ధిగొమ్మిదియొడ్లు జీవించెను. ఈ యన్నమాచార్యుఁడు దినమున కొక్కదానికేని తక్కువకాని చొప్పున గేయములు రచించుచు శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి సన్నిధిని సంకీర్తనము చేయుచుగడువాఁడట ! ఈతనికిఁ బదు నాటవయేట స్వామి ప్రత్యక్ష మయ్యెనట ! నాటనం డియే స్వామి యానతిచొప్పున నితఁడు సంకీర్తనములు రచింప నారంభించెను.

ఈతనికి సంకీర్తనాచార్యుఁ డని, ద్రవిడాగమ సార్యభాముఁ డని, పంచమాగమచక్రవర్తి యని బిరు

దులు. శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి కీతఁడు మామ. అలమేలు
మంగాంబ కీతఁడు తిల్లడి వరుసవాఁడు. ఇతని సంకీర్తన
లను వినినచెనిని మఱొకరి సంకీర్తనముల విన నొల్ల
నని శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి ప్రశ్నించె గావించె నట! ఈ
కాండ రచించిన గ్రంథములు ౧ ఆధ్యాత్మసంకీర్తనలు
౨ శృంగారసంకీర్తనలు ౩ శృంగారము. జరి ర సంకీర్తన
లక్షణము (సంస్కృతిము; ఇది దొరకిలేదు) ఈ క్షణ
సంబంధించినచరిత్రము శాసనాదులందుఁ గానరాదు.
1 కాని తాళ్ళపాక చిన్నన్న ద్విపదకృతిగా నితని చరి
త్రము రచించినాఁడు. ఈతని సుమారుఁడు

2 పెదతిరుమలాచార్యుఁడు

ఈతఁడే శ్రీవేంకటేశ్వరసదాశములగుఁ గర్త.
శ్రీ తిరుపతి దేవస్థానమున నున్న రాగిశేకులమీఁద నీ వచన
ములు తిరుమలాచార్యరచితము లని గ్రంథారంభమునఁ
జెప్పబడినది. ఈతఁడు మహాశ్వర్యనుహితుఁడుగా
నెలసెను. శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి కీతఁ డనేక కైంకర్య
ముల జరిపించెను. శ్రీ స్వామి యీతనితోఁ దరునాతి

1. ఇది తిరుపతి ఓరియంటల్ యిన్స్టిట్యూట్ వారు
ప్రకటించిరి.

2. ఈతఁడు పెదతిరుమలాచార్యుఁ డని. పెద తిరు
మలాచార్యుఁ డని. పెద తిరుమలయ్య యని. తిరుమలార్య దేశికుఁ
డని పద దెలుగుల చేర్కొనబడుచున్నాఁడు.

పెదతిరుమలయ్య

మూడుతరములదాచఁ బ్రత్యక్షమును, నేడుతరముల
దాచఁ బరమపదమును సమగ్రహించెనట ! ఈతని నితర
కృత్యము ౧ శృంగార సంస్కర్తనలు ౨ శృంగారదండకము
౩ చక్రవాళమంజరి ౪ శృంగారనృత్తశతకము ౫
శ్రీవేంకటేశోదాహరణము ౬ నీతనీసశతకము ౭ సుద
ర్శనరగిణి ౮ శేషజకారిసర్ణయము ౯ ఆంధ్రవేదాం
తము (ద్విపద) ౧౦ ఆంధ్రపారివంశము ౧౧ భగవద్గీత
(నచనము) ౧౨ శ్రీవేంకటేశ్వర ప్రభాతిస్తవము ౧౩
అభ్యాత్మసంస్కర్తనలు. ఈతని వేదమార్గప్రతిష్ఠాపనా
చార్య, శ్రీరామానుజ సిద్ధాంతస్థాపనాచార్య, వేదాం
తాచార్య, కవితార్కికకేసరి, శరణాగతవజ్రపంజర
బిరుదములు కలవు. స్వామికీత డు జరపిన కైంకర్యముల
సారము :—

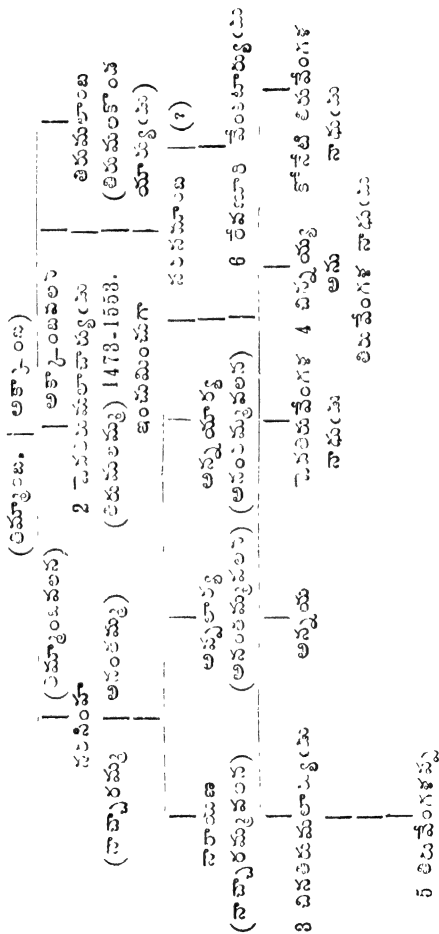
పెదతనములయ్యగారు శ్రీ. 1517 నుండి 1552
దాచ శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామివారికిని, నింక నితరస్థల
ములలోని దేవాలకును నైవేద్యప్రసాదోత్సవాది కైంక
ర్యములకై పనునాల్గు గ్రామముల నన్నించిరి. ఆ గ్రామ
ములు అచ్యుతరాయఁడు, బుక్కయ తిమ్మరాజు మొద
లగువారు తనకు దానము చేసిరివి. అంతేకాని యెన్నో
వేల పణములను గూడ నాయూపుణ్యకార్యములకై వా

రర్పించిరి. తిరుమలమీఁదఁ దమసంక్తీరసములు చెక్కిం
చినరాగిరేకులు దాచియుంచిన సంక్తీరసభాండారము
రక్షించుటకై యర్చించుటకై కూడ గొప్పదానములు
చేసిరి. తండ్రిగారును దామును రచించిన సంక్తీరసము
లను స్వామివారిసన్నిధి బ్రతిదినముఁ బాడుటకై యిద్దఱు
వైష్ణవుల నియోగించిరి. స్వామివారి కోనేటిని, గోపుర
ములను, మంటపములను బెక్కిరిసి జక్కఁబఱపించిరి.
కోనేటిపాదము నీరాదుమంటపమును గట్టించిరి. ఇట్లెన్నో
పుణ్యకార్యముల జరపిరి. తండ్రివలె నీతఁడు గూడఁ
బూర్ణపురుషాయ పజీవితము గల్గినధన్యచరిత్రుఁ డయి
యుండును. ఈతని జన్మకాలము క్రీ. 1473 అగును.
అప్పటినుండి క్రీ. 1553 తర్వాతిదాఁకి నీతఁడు జీవించి
నాఁడు. ఈతనికి సాతానివైష్ణవు లిద్దరు శిష్యులుండెడివా
రట ! వారుకూడ నీతనివలె స్వామికిఁ గొన్నికైంకర్య
ములు జరపిరి.

ఈతనికిఁ గుమాళ్లు ౧ చినతిరుమలార్కుఁడు ౨
అన్నయ 3 పెదతిరువేంగళనాథుఁడు ౪ తిరువేంగళ
నాథుఁడు (చిన్నన్న) ౫ కోనేటి తిరువేంగళనాథుఁడు.

ఇందు నాల్గవకుమారుఁ డయిన తిరువేంగళ
నాథుఁడు రచించిన యష్టమహిమీకల్యాణమున వీరి
సంశవృత్తు మిట్లున్నది.

1 అన్నమాచార్యుడు (౧౪౭౪-౧౫౦౩)

1. మూలపురుషుఁడు శృంగార సంకీర్తనాది గ్రంథకర్త.

2. వేంకటేశ్వరోదాహరణాది బహుగ్రంథకర్త. వేంకటేశ్వరచరిత్రకర్త కూడ.

3. సంగీతసలక్షణాది గ్రంథకర్త.

4. హిష్టమహాక్షిల్యాణ సరిమయోగి లాసోషా పరిణా యాన్నిమాచార్య చరిత్ర గ్రంథకర్త.

5. ఆంధ్రావారుకామరవ్యాఖ్యా కావ్యప్రకాశ వ్యాఖ్యాకర్త.

6. శకుంతలాపరిణయము, శ్రీపాదశేషమాహా త్కయము ఇతని కృతులు.

ఈ తాత్పర్యకవాచకే రేవణాదివారు జానూశ్రు నంశమువారు. రేవణాది వేంకటాచారి తాత్పర్యంతలా పరిణా యమున నిల్లు చెప్పినాఁడు.

శ్రీనత్యావ్యయ శేషణాదిగులజన్ శ్రీపాదరేణుప్రభా సౌందర్యస్థుట కావ్యకల్పకవికా స కీర్తనాచార్యపు త్రిసంశోత్తము సంద వైదికబుధాతిప్రోక్తస్మత్త్వీయం భావుం దిర్మల కొండయార్యమితు శు భద్రేంద్రా భిఖ్యునిన్ .

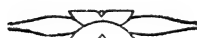
శ్రీ వేంకటరమణులకు..... సమర్పణంబుగా సమర్పించెద నిహపరసాధనములకు నింక నేమి కొదవ యదియునుం గాక యన్మహాదేవుండు మదీయమాతా

మహావంశశిఖారత్నం బగు నన్నయాచార్యునకు జామాత
 రుం డనిపించుకొని భవదీయసంకీర్తనంబు లాలించిన
 కరంబులు నితరసంకీర్తనంబు లాలించ నని ప్రతిజ్ఞ
 గావించె దత్తనూజుం డగు పెద్దతిరుమలాచార్యబిహృజు
 నకుఁ ద్రిపురుషపర్యంతముగాఁ బ్రత్యక్షుంబును, సప్త
 పురుషపర్యంతముగా మోక్షుంబు నొసఁగెద నని నర
 మిచ్చె; సచ్చరిత్రు లగు తదీయప్రభులకుఁ జనతిరుమల
 దీక్షితాన్నయాచార్య తిరువేంగళనాథకోనేటితిరువేంగళ
 నాథ మెగళార్కులకు నిచిత్రముక్తాతపత్ర రత్నకిరీట
 ముద్రికా స్రవండమణిమండిత మకరకుండలోత్క
 రాహః కరదీపికా శాదుకాది బహుకరణంబులఁ గరు
 గొంచె; విశేషించియు సత్తిరువేంగళనాథుండు సంకీర్త
 నంబుఁ బాడిన నాడఁ దొడంగె నేతత్ప్రకారంబున
 సమ్మహానుహునకుఁ బాండనసహాయుండైన ప్రేక్షప్త
 దేవునింబలె సహాయుండై.....ధన్యడ నయ్యెద నని
 నిశ్చయించి” ఈ గ్రంథమునుబట్టి చూడఁగా నీ వేంక
 టాచార్యకవి సంకీర్తనాచార్యుఁ డగునన్నమాచా
 ర్యునికి దాహిత్రసంశయములోనివాఁ డని యేర్పడును.
 రచనమును జాలఁ దర్వాతిదిగానే యున్నది. ఈత
 సిదే యగు *శ్రీచాదరేణునాహస్యముగద్య మాతాండు
 సంకీర్తనాచార్యుని ననుమండే యనఁదగిన యున్నది:—

* ఇది తిరుపతి ప్రాచ్యపరిశోధనశాల లైబ్రరీలో నున్నది.
 కృత్తివరచిత లేదు.

‘ఇది సంకీర్తనాచార్యదాహిత్ర రేవణూరితిరుమలకొండ
యాచార్యపుత్ర వేంకటాచార్యప్రణీతం బైన శ్రీపాద
రేణుప్రభానం బనునిస్సహాయకావ్యంబునందు గంభా
పురందరసంవాదం బనునది తృతీయోల్లాసము.’ ఇది
తప్పయి యుండునేమో! ‘సంకీర్తనాచార్యదాహిత్ర
సంశ్లేష’ అని యుండదగు నేమో!

ఆనాటి తాత్పర్యాక నాశమువారు మహనీయులు.
వారి రచనము లింక నెన్నో ప్రకటితములు గానఁగి
యున్నవి.

హరవిలాసము

కృతికర్త

శ్రీనాథకవి జగ్మదేశము కృష్ణామండలమందలి కాళీ పట్టణము; ఒండే, గలుపటము కాదగును. * పాకనాటి నియోగి గాన యాతఁడు సుట్టి పెరిగినయూరు పాక నాటనే యుండవలె ననుట సరిగాదు. పాకనాటినియో గులు తొలుతి పాకనాట నుప్పతిల్లినవా రగుదురు. అంతే కాని, సదా వారక్కడే పుట్టుచుం బెరుగును నుండవలసినవా రనఁగాదు. శ్రీనాథుని బంధువులు (గాన, పాకనాటి నియోగులు) బెండపూడి యన్నా మాత్యాదులు శ్రీనాథునినాటనే గోదావరీమండలమున నుండిరి. వారు కొన్నితరముల పూర్వముననుండి గోదా వరీమండలవాస్తవ్యులే. పాకనాటివారు పాకనాటనే, వెల నాటివారు వెలనాటనే, యాటువేలనాటివా రాటువేల నాటనే యానాఁ డుండి రనుట కాధారములు గాన రావు.

శ్రీనాథుఁడు క్రీ. శ. 1385 ప్రాంతముల జన్మించి చిరంజీవియై పదునై దనశతాబ్ది యుత్తరార్థమునఁ గొం దాఁకఁ గూడ వెలయుచుండెను. ♦

హరవిలాసము

నీ. కమలనాభునిపాత్రుఁ గవితామహారాజ్య
 భద్రాసనాసీనుఁ జరమపుయ్యుఁ
 బాత్రు నాపస్తంబసూత్రు ధారద్వాజ
 గోత్ర సజ్జనమిత్రుఁ గులపవిత్రు
 భీమాందికామారనామాత్యసందను
 నభిలషురాణవిద్యాప్రవీణు
 నధ్వర్యు వేదశాఖాధీశస్థాను
 సంప్రదాషానైషధాబ్జభవుని
 సుభయభాషావిత్వ ప్రయోగకుశలు
 చాలసభు గారవించి తాత్పర్య మొప్ప
 నవచిత్రపురాంతిపం డలరాధిరాజు
 హితమితోత్తలు వెలయంగ నిట్లు లనియె.

పై పద్యమున శృంగారనైషధరచనప్రశంస
 గలదు. కాన హరవిలాసరచనము శృంగారనైషధ
 రచనానంతరము జరగిన దగుట స్పష్టపడినది. శృంగార
 నైషధము పెదకోమటి వేమారెడ్డిగారు కొండవీటి
 సామ్రాజ్యము నేలుచుండు కాలమునఁ దస్మంత్రి యగు
 మామిడిసింగమాత్యున కంకితముగా రచియింపఁబడి
 నది. అందు మామిడిసింగవంత్రి యిట్లు ప్రస్తుతు
 డయ్యెను.

మ. అపదారణ వివిధాగ్రహరములరొ
 నాందోళికాచ్చత్రదా
 మరక (ప ?) క్యాణివాదికాదిహుస
 మ్మాన్వర్త చిహ్నంబు లా
 చర మొప్పారగి వేమధూపపిచే
 తణ గాంచె సామ్రాజ్యసం
 భరణప్రాధుఁ డిమాత్యనిగఁగు నయ
 వ్రాగిల్పిగిర్వోన్నరణ.

క. శ్రీమహిత పెద్దకోమటి
 వేమక్షింపాల రాజ్యవిభవకళార
 జైమయికి సింగసచివ
 గ్రామణికిఁ బొంద్యరాయగజకేసరికిఁ.

మ. వేమధూపతి మహా
 సామ్రాజ్యరజైమయి
 యవనాధీశ సభానింబులపదో
 వ్యాపార పొంగితా !

శ్రీనాథకవియుఁ బెదకోమటివేమారెడ్డిగారి రాజ్య
 కాలమునఁ దదాస్థానవిద్యాధికారిగా నుండెను. పెద
 కోమటివేమారెడ్డిగారు శ్రీ. శ. 1404 నుండి 1420
 దాక రాజ్యమేలిరి. శృంగార నైషధరచన మాకాల
 మున, అటు తర్వాతనేని జరిగినది కావలెను. హర
 విలాసరచన మొత్తము నిరీకను దర్వాతి దగునుగదా !

భీమఖండమును శ్రీనాథుఁడు శ్రీ. శ. 1428 కిఁ
 దరువాతి రచించెను. * భీమఖండము సంస్కృతగ్రంథ

*చూ. శృంగార శ్రీనాథము.

మునకుఁ దెలిఁగింపు అందలి పద్యము లెల్ల సంస్కృత
మూలానుసాగులు. భీమఖండమునను హరవిలాసమునను
సముద్రమథంకథ గలఁడు. మూలానుసారి యగుభీమ
ఖండపద్య మీ క్రిందిది హరవిలాసమునను గలఁడు.

క. కిటు మగువిషము విషధర

కటకం బగుకేలఁ బూని కౌతూహలియై

ఘటికా సంసిద్ధుఁడు విష

ఘటికయునుంటోలె మృదుఁడు గుటుకని మ్రింగెఁ.

దీనికి సంస్కృత భీమఖండమున మూల మిల్లు కలఁగు.

గ్లో. ప్రసతేస్మ జగత్ప్రీత

విషభృద్భూషణో విషమ్

ఘటికాం ఘటికాసిద్ధో

బద్ధా రసమయా మివ—౧ అధ్య. ౭

కాన, భీమఖండరచనానంతరము హరవిలాసరచ
నము జరగె ననవలె. —అనఁగా, క్రీ. శ. 1430 తర్వాత
హరవిలాసరచనము జరిగిన స్త్రోగ్యదును.

కృతిపతి

హరవిలాసము శ్రీనాథుని బాలసఖుఁ డగు నవచి
తిప్పయ యను వైశ్యవర్షుని కంకితము సేయఁబడినది.
బాలసఖపదమునకుఁ జిన్ననాటి స్నేహితుఁ డని యర్థము.
(ఈ యర్థముననే భారతాదిగ్రంథములయందుఁ బ్రయు
క్తము.) హరవిలాసరచనమునాటికి నవచితిప్పయ కడు
స్మద్గుఁడు.

౩. కంటిఁ బ్రవిశుద్ధసంతతి

వింటిఁ బురాణములు పెక్కు విశ్వము పొగడిన

మంటి బహువత్సరములు

కొంటి యశోధనము సుకవికోటులచేతన్.

హరవిలాసము అవతరణిక.

అతనిబాలసఖుఁ డగు శ్రీనాథుఁడును హరవిలాస రచనమునాఁటికి నృదుఁడే. కాని, శ్రీనాథునికంటెను నవచిత్రిప్పయ మఁగి నృదుఁడు. అనచిత్రిప్పయ కాంచీ పురనివాసి. శ్రీనాథుఁడు కాంచీపురి కరిగి యక్కడ నీ గ్రంథమును భీమఖండరచనానంతరము కాశీఖండరచన మునకుఁ బూర్వము రచించి యుండును. హరవిలాస కృత్య సతరణి కావద్యములు, కాశీఖండమున 'కంచి యట నతఁ లసమాస్త్రుక్షణ్డలలిలు' అన్నపద్యమును నాతని కాంచీపురీపరిచయము నెఱిఁగించుచున్నది

రెడ్డిరాజ్యారంభ కాలమునాఁటసుండియును నవచి త్రిప్పయవంశమువారు ద్వీపాంతరములతో వ్యాపారము జరుపుచు, రెడ్డి రాజుల కత్యాప్తులయి యుండిరి. అద్దం కికిని గొండవీటికిని జేరునగాఁ దూర్పుపనుద్రమునొడ్డున గల ముకుళపురము (మోలుపల్లి) ఓడరేవుద్వారమున ద్వీపాంతరములతో వ్యాపారము నరు జరుపుచుండెడి వారు.

శ్రీనాథుని బాలసఖుఁ డగునవచిత్రిప్పయ శ్రీ. శ. 1390 నుండి 1404 దాక రాజ్యమేలిన కొమరగిరి

నృపాలునివలన 'అంగదోక్తకాశ్చక్రతచామరతురంగభద్ర
 వీణాది రాజ్యచిహ్నములు' నడసెను. అమ్మహారాజునకుఁ
 బ్రతిపత్తురఁబుచు సంగవత్సనోత్పన్నాబులకుఁ దగిన 'కిష్కరా
 కుంకుమకర్పూర సంకుమదహిచూంబు కాలాగురుగంధ
 సార' ప్రధానము లగుచుగంధద్రవ్యము లొకఁగూర్చు
 చుండువాఁడు. మఱియు నాతఁడు 'చీని సింహా తనూయి
 హుళుమగజి జ్యోతింగి సభృతి నానాద్వీప నగ రాజిము
 లగుధన కింక నన్తు నాహర మాణిక్య గాణిక్యములచు'
 దెప్పించి యిచ్చువాఁడు. మఱియు,

నీ పంజారఁ గర్పూరసాదపంబులు దెచ్చె

జలనోగి బంగారు (సింహ) మొలక దెచ్చె

సింహాంబుర గంధసింధురంబులు దెచ్చె

హుటమంటి బలుదేజిహుటలు దెచ్చె

గోవ సంస్థనంబుమప్రవహుఁ దెచ్చె

యాంబు గిహ్వాజిముత్యాలు దెచ్చె

భోమఁ గిహ్వారి కాపు (బరోక) ములు దెచ్చె

టీరఁ జీనాంబరశ్రేణి దెచ్చె

జగదుగోపాలరాయ వేద్యాభుజంగి

పల్లవాచర్య భూదాసపరశురామ

కొమరగిరిరాజదేవేంద్రు హర్మిహితుఁడు

శాణుకగజెట్టి దేవయదామి స్వే.

మ. కుదానీరి, కదాయి, గోవ, రమచా,

సానంబులం బంబునా

గరు కర్పూరహిమూర్తి పంకమరణిః
 కస్తూరికాద్రవ్యమున్
 శరధిఁ గప్పలి జోగు వల్లి పరికా
 సమ్మాన్లఁ దెప్పించు నే
 ప్పరియై వైశ్యపతి త్తముం దవచిరి
 ప్పం దల్పుచే యిమ్మహిఁ.

[ప్రే పద్యములఁ గల దేశనామము] కి మక సిను
 ర్గనము : చీని-చీనాదేశము. సి-హామము ప్రసిద్ధము.
 తివాగి - మలయగ్రీవశిల్పమునఁ గల శేషపట్టణము.
 తొల్లన “పెడ యూశనాయి ఒడ్డు చెరితే” అని వ్యవ
 హారము. హరుగుమరి (ముం)ని - హమ్మత్—పారసీక
 సముద్రగ్రీవమునందలిది. జోణాగి—ఇది మలబారుతీర
 మునఁ గల చిన్న గ్రీవములలోని పల్లె కాదగును. జోణాగి
 శుక్క అని వాడుక గలదు. మలబారుతీరపు లచ్చనాహె
 బులకు శోణహర్ అని పేరు. పంజాబ్—ఇది సునూత్రా
 గ్రీవమున : జూర్ అనుచురు గలది. ఒకటి, బోర్నియో
 గ్రీవమున పంజాబ్ మానార్ అనుచు గలది. ఈ రెండు
 దేశములు కర్పూర వృక్షములకుఁ బ్రసిద్ధములే యట! జల
 నోంగి - ఇది రోదో యెఱుంగి గాలేను. ఇక్కడనుండి
 బుగారు మొలకలను దెచ్చివచ్చునని ఆచారమునఁ

- (1) ఈ విషయమును శ్రీ సోమశేఖరకర్మగారు తెల్పిరి.
 (2) జలనోంగి—చిజగాంగ్ అని శ్రీ కొమరవోలు సుబ్బారావుగారు
 దావించిరి.

దొల్లఁ గర్పూరపాదపములు గలపు నాన, యిక్కడ
 'పన్నీరుమొలక' యని యుండదగు ననుకొంటిని. శ్రీనా
 థునినాటి నీ చుకపూర్వముననుండి మాత్రమే మనదేశ
 మునకుఁ బన్నీరు వచ్చుట యేర్పడెను. పన్నీటికిఁ గాని,
 గులాబీచెట్లకుఁ గాని సంస్కృతమునఁ బేరు లేదు. అట్లే
 మనదేశపుఁ బూలములు గాని, శ్రీనాథుని కీచుక
 పూర్వపుచాఁ డగునాచనసోమన పన్నీటిని పేర్కొ
 నెను. సంస్కృతమునఁ బన్నీటి కప్పుడు 'హిమాంబు'
 అని పేరు వెలసెను. అది 'పన్నీరు' పదమునకు నొప్పుకొ
 కరణము. అది సంస్కృత భీరుభుడమునఁ గలదు. శ్రీనా
 థుని తెల్లు భీరుభుడమునఁ బన్నీరని, గొజ్జగిని నని దాని
 తెలిగియు గలదు మనదేశమునకుఁ గొలుతఁ బన్నీ
 రును నికడఁ గొన్నాళ్లకు దాని చెల్లును వచ్చినవంట ! ఆ
 చెల్లునకుఁ బొరసేకమున 'గుల్' అని పేరు. దాని నీటికి
 'గుల్ + అబ్ (నీరు)' అని పేరుట పన్నీటి నిచ్చు చెల్లు
 గాన అదే గులాబీ చెట్టుయినది. హిందువు నా చెల్లునకు
 గొజ్జగిని అనిపేరు ఈ పేరు హిమాలయచాక్రితారిణ్యక
 స్తవసూరియునఁ గలదంట. పన్నీరు గాని వట్టిగులాబీచెల్లు
 హిమాలయచాక్రితియునఁ బూర్వముండెడి వంట అది
 దక్షిణదేశములకు వ్యాపించి యాపేరితోనే వ్యవహరింపఁ
 బడసెనంట. పన్నీరు తీయుచెల్లు 'గోజ్' రంగు గల
 వేల్పు. అది పారసీకముననుండి వచ్చినదే యంట. రెడ్డి
 రాజ్యమునాల్లగో నా చెల్లును నవది తిప్పయంతయు

వాని మనదేశమునకుఁ గొని తెచ్చి యుండవచ్చును. పన్నీను గ్రీవాంతరమునకుఁ జిప్పయ తెచ్చుచుండు లను శ్రీనాథుడే చెప్పినాఁడు తెల్లనిమఖాడమున 'గొజ్జగిసిరు' 'పొజ్జ' (రోజూంగు) గొజ్జగి నీను' వ్రాతములు. నే న్నిట్లు తెలచినిగాని, శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు అన్వేషియూడి దేశములందు 'బంగారు మొలకలు' (మొలకలు = పలుకులు ఈ యర్థమున) దొరకముడినట్లు గ్రంథస్థమయి యున్నదనిరి. మొలక బంగారు అను పదమునకు శబ్దాత్మకరమున 'పుట్టబలో పురుగులవల్లగలిగెడుబంగారు' అని యర్థము కలదు. గోవా—పచ్చిప సముద్రోరపు గోవాపట్టణమే కావచ్చును. యూనిస్ — యూద్వానము, జానూ. ఇక్కడనుండి ముత్యాల దెచ్చెను. ఇది ముత్యాలకుఁ బ్రసిద్ధమే. భోట — బూటాన్ — ఇది కస్తూరికే బ్రసిద్ధి కెక్కినది. చీచి—చీవాదేశము—పట్టణమున బ్రసిద్ధము. ఇక్కడనుండి చీనాబరముల దెచ్చెను. తరుణాసిరి — తర్నాసిరి (Tarnassari), ఇదియు మలయద్వీపకల్పమున నొక రాష్ట్రప్రధాననగరము. తరుణాసిరి మన తెల్లన నిటీవల 'దనాసరి' అయిన దనుకొందును. 'దనాసరికము', 'దనాసరి గోంగూర' అని వ్యవహారముగలదు. గోంగూర భేదము తరుణాసిరినుండి తొలుత వచ్చియుండవచ్చును.

పాజార్ నూసేనెరుండి—సంపరిపనని, బట్టివియూనుండి
 'బత్తాయి పుట్టు వచ్చిపట్టు. రాగములలో ధన్వాపి
 యుప్పయిది రాగము గలదు - అది 'తనుకానేర' ఇద
 పాకానము గాంబోలును. రాగములు పుష్క-లు దేశముల
 ప్లేషుతో నున్నవి. రమణ-బర్మాదేశభాగము.

కృతిపతి యగు సనచిత్రిష్టయనుగూర్చి యిరికిను
 విశేషములు కృత్యనతిరణితుండి యాశ్వాసాంతపద్య
 మునుండి గుర్తింపనగును.]

గ్రంథరచన

హరపలాస పేజాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఇందు
 చిలుకొండనాబి చరిత్రము, మదనదహనము, గౌరీ
 కల్యాణము. దేవదారుచరిత్రము, సముద్రమంధ
 సము, కిరాతార్జునీయము ననుకథలు గలవు. ప్రథమ
 ద్వితీయాశ్వాసములు పీఠోహో, విలుకొండనాబి
 కథో నిండుమించుగా నిన్నూటపంజెండు గద్యపద్య
 ములు, తృతీయాశ్వాసము మదనదహనకథో నూలు
 గద్యపద్యములు, నాల్గవయాశ్వాసము గౌరీకల్యాణ
 కథో నూటయయిదు గద్యపద్యములు, సయిదవియా
 శ్వాసము దేవదారుచరిత్రహరికథో జెబ్బదరండు
 గద్యపద్యములు, నాల్గవయాశ్వాసము సముద్రమంధ
 కథో నూటముప్పదియైదు గద్యపద్యములు నేడవ
 యాశ్వాసము కిరాతార్జునీయకథో నూటతొంబది

యేడు గద్యపద్యములు వెరసి యేనున్నకు గద్యపద్యములు
గలిగి యీ ప్రశస్తప్రబంధము వెలయుచున్నది.

చిలుకొండనంప చరిత్రము

ఇది పాలకు లేక సోమన బసవపురాణకథ ననుస
రించి కలదు. కాని, మూలమునకంటె హరవిలాసమున
పెక్కి ధి హృద్యముగాఁ జాలు వెల్పు సెందినది. పెంకి
మునఁ గలచెమత్త్యో కోకిమచ్చుశుచుక —

స్వదేశంబునాగినేషమున నున్నోవుడు చిలు
కొండొక్కో

‘నెడుగాలం బయ్యె. నేను హరుచి నుద్దేచి
సీరాహూనెరిము గైకొన్నవాడే. ఆవతిమున కుద్యా
పనము ననుడు గావలయు. ఆతెడు—

సీ. గీ. రోగింకాపడినందు హాసయును

పాద చిల్లియుఁ చంద్రియు వరుగు నేసి

పాద మొనరించి పట్టింప భవుని కొనగి

చిలుక నాటించి నిలుచేయఁ గొని పురుషున

అనెను. చిలుకొండఁ డంగీకరించెను. తుద
కావలయుగాగి యూరిగించునపుడు—

‘విన్నవాడు బులిలో ఘోషనంబు సేయక నాకుఁ
గడి నోరికఁ బోదు. మగబిడ్డండు లేనినిర్భాగ్యునింట
ఘోషనంబు సేయ. నీకుమారు నాబంతి నారగింప రిప్పింపు’
మనెను. చిలుకొండడ—

మ. మొదలం దేవర యానతిచ్చితిర, యే
 ముఁ జిత్తవృత్తి మదా
 మచి, నాకుం గొడు కింకనుం గలఁడు, వాఁ
 వాడంగ నెం దేఁగెనో,
 చనువం బోయెనొ, పిల్వఁ బంచెప నవ
 శృంగుం, బ్రహ్మించునీ
 యదనం గూరలు చల్లనాటవె మహా
 త్మా : యోగిచూచామఁడీ ?—

అనెను. సోమనాథునికృతిలో వృద్ధునియోగి నరమాంస
 మడుగఁగా—

‘సర్వజ్ఞ : మీ మనోజ్ఞం దైనయట్టి
 సర్వలక్షణగుణసంపూర్ణుఁ డొక్క
 వరపుత్త్రుఁడున్నాఁడు నరమాంస మింక
 బొరుగింటికిని పిల్వఁ బోయెద నయ్య :
 యరుదైవమీవ్రతోద్యాపన నేడు
 గర మర్థిఁ జెల్లింతు త్తణము గొమ్మనిన

పినప నారగించునపుడు—

‘అతిధిపూజలు నేయు నవసరంబునను
 సుతులును దారు నుత్పక లీలతోడఁ
 బొత్తునఁ గుడుతు రట్లుత్తమపురుషు’—లు
 —‘కాన పుత్త్రుఁడు గలఁడేని పిల్పింపు
 లేనినాఁ డొల్లము పాన లొండేల ?’—

అనెను. చిలులొంకఁడు—

చకితదేహుఁ డగుచుఁ జయ్యన మ్రొక్కి
 ‘యకలంక : మీ రప్పు డన్నారు నేను

విన్నాడఁ బుత్త్రుఁడు సున్నాఁడు చదువు
 చున్నాఁడో యాడుచు సున్నాఁడో పదపఁ
 బనుడెంచి మఱి మీప్రసాదంబు వాఁడు
 గొనియెడిఁ గాక భోజన మాచరించి
 రక్షింపవే యోగిరములు శాములు
 నక్షయాత్మకః చల్లనాక యుండి—

అనెను. శ్రీనాథుని రచనమున నృద్ధశినయోగి శోల్లఁ
 బెప్పినదాన

‘హసఁ దల్లియుఁ చింద్రియుఁ వడుగునేసి
 పార మొనరించి పక్షింప భవున కొనగి
 కుడుతు నాబంతి నిలుతేఱుఁ గొడుగుఁ గుడువ’

అనుచో రె డువిధముల వాక్యాన్వయములతో నర్థ
 భేదము లున్నవి. ఇంటియజమానుఁడు గూడఁ గొడు
 కును (అనఁగాఁ గొడుగుమాంసమును) నాబంతి నాగ
 గింపనలె నని యొక విధము. ఈ విధమున ‘ఇలుతేఱున్’
 అను నది సముచ్చయార్థకవిగ్రహ మయిన ప్రథమాంత
 పదము. కొడుకున్ అనునది ద్వితీయాంతపదము. కొడుకు
 మాంసము నొడి యొరగింపఁ బెట్టుచో నా బంతి నా
 యింటియజమానుఁడు వానిని పుత్తుఁడును నొరగింప
 నలయు నని రెండవవిధము. ఈ విధమున తేఱున్,
 కొడుకున్ అనుపదములు రెండును సముచ్చయార్థక
 పేతము లయిన ప్రథమాంతములు. శ్రీనాథుఁ డీ
 చుర్థద్వైవిధ్యమును జతురముగాఁ బొసఁగించినాఁడు.

సోననాధుని కృత్తిగో నీ చమత్కృతి గానగాదు.
 మఱియు హరవిలాసరచనమందుఁ గథారము కరుణా
 శ్చుతరసోబ్బాముగాఁ గడు విపులముగా నున్నది ఏ
 తత్కథానుబంధము లైనను ద్వియోగశాస్త్రములే
 యొక స్వతంత్రవిబంధ మునదగును.

మఱియుఁ బ్రసిద్ధాశాస్త్రముగోని దనుకొనవల్య
 మును బిల్లులమట్టి చివరన శ్లోకరశాకుంతలమున
 ననుకరించినాడు—

మ. అనిమీదన్ సురభాజి నించుదొబ్బై
 పార్వన్నచో నీ రరా
 భ్యసప్రహ్ని సురించురా యవచిత
 ప్పా చంద్రసారంగ నా
 భిసముత్పాదిత రాఘవంతపవ
 ప్రేంభోలసప్రయ
 వసరోదించిత సాధనాచరణ
 ద్యాలోలరోంబముల్.

—హరవిలాసము.

మ. విసరక జూడచు రమ్మ పూవుసురటుల్
 విశ్రాంతిమూలంబుగా
 ససుపు ల్వాపుఁ దదంతరాంతరనిరాం
 నామోదహేలాంతాం

తనమాత్రాంతకృతాంతరూపపవమా

నప్రేంభనప్రక్రియా

వసరోదంచిత సారసౌరభరస

వ్యాలోలరోలంబముల్.

శృంగారశాకుంతలము. అ. 3.

మాటియు ద్వివీర్యాశ్వాసపద్యము నొకదాని
జక్కన విక్రమార్క చరిత్రమున ననుకరించెను.

ఉ. చూనిగ లాడఁజొచ్చె దివి

ధూళి భ్రమింపఁగఁ జొచ్చెఁ బిచ్చుకల్

మానక యుచ్చి గిబ్బులుఁగు

మాటికి మాటికిఁ గ్రోచ్చెఁ గొమ్ముపై

వాన యచశ్య మింక బహు

వాసరముల్ జిహ్వ వట్టు నం బొగి

వానికి వాని కాదీరి య

వారణఁ బాదులు గందిలోపల్క,

—హరవిలాసము

ఉ. చూనిగ లాడెఁ దోయనిధిఁ

దోరపుమోలఁ బనించె బంతులై

కానఁబడెఁ బలాకములు

కన్నయెలుంగు చెలంగె నిర్జల

స్థానములందుఁ గుంభములు

దణ్ గృతలాసము నిల్చి నింగిపై

వానన మెత్తె భూమిరణ

మంగిముసం బెరయించెఁ బిచ్చుకల్.

—విక్రమార్కచరిత్ర

జక్కన శ్రీనాథులు చాత్రికాధారములఁబట్టి
యిందుమిగులుగా నమకాలమువాగుగాఁ జెలియవల్సివెను.
స్వప్నముగాఁ బూర్వదీక్షఁడు, పుణ్యదీక్షఁడు నని నీహ
పిండదగ్గరాధారములు లేవు. కాన శ్రీచాధజక్కన
లూనో నెవ్వ రెవ్వరి ననుకరించిరో నీహుమిగులు ననువు
ననెను. అయినను నీక్రొదినిధము పరిశీలించుకొ జక్క-
ననో శ్రీనాథుల ననుకరించె నను ననును. శ్రీనాథుని
భీమఖండమున—

మ. జగదీశ్వరంబునసహజము వి

త్వభ్యాతముం గానా

నగరంబుం వెతఁదాని నును జగ

నానైక చారిర యా

చిగురుబోలెనే నానెనుం గదిపరా

చేట్టాటు పాల్గె నీ

ముగురం గూర్చినముందైనై వమునెనినె

మోమోదు లేదో మును.

అన్న సద్యము సంస్కృతభీమఖండశ్లోకముల

క్రిందివానికిఁ జెలింగింపు—

“జగదే ప్రశంసార్హచరిత్ర కలశోత్పవ

జోదేవరంసహజాయాః కాశ్యా విరహా కారణాన్

ర దాస్యాః రోమలాంగ్యా శ్చ మమా ప్యార్తి రజాయత

ప్ర నేదా యోజితవత్ దేవస్య సు ర్విపా స కేమె.”

జక్కన విక్రమార్కచరిత్రలోని పద్యమునఁ
గూడ శ్రీనాథుని యీ సంస్కృతానుసారి పద్య
చరణానుకరణము వ్రాసినట్లుచున్నది. మంచి పలుకుబడి
గలది శ్రీనాథుండు చేసిన “ప్రీతేతా యోజితసఖో
దేవస్య ను కృపా న క్రియే” అనుదాని తెలుగుసేతను
జక్కన యనుకరించె ననిచెలు. శ్రీనాథుఁడే
సంస్కృతభీషణుండమున గూడ రి విచియుండు నన్నటు
నే స్నేహో చిన్నవాడు విన్నకినదగతియే నిక్కమగు
నేన యీ విరయము నిలువజాలకపోవును. విక్ర
మార్కచరిత్రపద్య మిది :

చిగురలు నునుగెల్గెఁ రేచొడిపు లి
చ్చుఁ జిత్తజం దండు రో
నిగు సేలాగు ముఠంబు పీరిలలు నె
న్నం దిచ్చె సమా యసుఁ
చిగుఁదో వీరికి నాని సంగమము పో
నాపాలిభాగ్యం బనుఁ
ముగురఁ గూర్చిసమంధుడై వముసమన్
మ్రొక్కుంటు చేజే యిసున్.
చుదలచహసము — గౌరీకల్యాణము

ప్రథమ ద్విశీయా శ్వాసముల (గొలుతుండినంది
కథ) రచనమునకుండు నీ శృతీయచతుర్థాశ్వాసముల
కవితారచు పశ్యంతరిముగా నున్నది. తృతీయశ్వాస
కథ మదనదహనమును, చర్వాణి యా శ్వాసకథ గౌరీ

కళ్యాణమును, కాళిదాసుని కుమారసంభవమహాకావ్యమున కించుమించుగాఁ దెలుఁగుచేత యనఁ దగినట్లు శ్రీనాథుఁడు రచించినాఁడు. కాని కాళిదాసు కుమారసంభవములోని కథాక్రమ మిందుఁ గొంత మార్పు పెందినది. శ్రీనాథుని గ్రంథము లెల్లఁ బ్రాయశఃముగా నాంధ్రీకరణములే యైనను, నా యాంధ్రీకరణము సంస్కృతపు హద్దుపద్దులలో నుండక శ్రీనాథుని యిచ్చకు నచ్చినట్లు విచ్చలవిడిగా నుండును. కొలఁది పట్టుబందు మూలాతిశయిసౌభాగ్య మున్నను రసోత్తరమైన కాళిదాసుని కుమారిసంభవమును దెలిఁగించుటలోఁ గూడ జాగ్రత్త నహింపక విశృంఖలముగా వర్తించుట గొన్నిచోట్ల వైరస్యకారణమును నైనది. ఐనను కాళిదాసకృతి నెఱుంగక స్వతంత్రముగా శ్రీనాథరచనమునే చూచువారి కది శయ్యా సౌభాగ్య సౌశబ్ద్యాదిగుణవిశేషములచేఁ గొంత తోషనీయనంత హృద్యతతోనే యున్నది. సంస్కృతమూలము ననుసరించి యందలి విషయమును గొంత విడిచియు, గొంత గ్రహించి సంగ్రహించియు, గొంత పెంచియు విశృంఖలముగాఁ జేసిన తెలుఁగుచేతలు కొన్ని—

అథ సలితయోషిహ్నురితాచాశృంగం

రతివలయపదాంకే చాప మానజ్య కింతే

సహచరమధుహస్తస్యస్త చూతాంబురాస్తః

శతిమధు ముపతిస్థే ప్రాంజలిః పుష్పధన్వా.

నీ, కాంచానంబుల కటివంక యెమలరోఁ
 బ్రతివచ్చు పుష్పచాపంబుతోడఁ
 గోకిలవ్రాతంబుఁ గ్రుక్కిల్లు మ్రింగించు
 క్రొమ్మావిచిగురాకుగొడుగుతోడ
 రతిదేవి నిడుదొంగ గ్రామరన్నులదాబుఁ
 దలఁపించుమీనకేతనముతోడ
 భుజిగవీలావలీ భుక్తిశేషము లైన
 గంధవాహకిశోరరంజులతోడఁ
 జండురునిరో వసంతమాసంబుతోడ
 రాజీరంభం దెక్కి ప్రాభవమున
 వచ్చె వలరాజు చిర్రానువర్తనముగ
 సంధ్రముముతో మహేంద్రనాథానమునరు.

హర. ఆ. 3. ప. 38.

రతివలయేత్వాది సంస్కృతశ్లోకభాగము నూటి
 నది. పద్యము బాగుగాఁ జెరిగినది. హృద్యత కొఱవడి
 నది. సంస్కృతమునఁ దోచు కామవినీతత తెలుఁగునఁ
 గానరామి కొఱంతయే కదా.

దదౌ రసా త్పంచరేణుగంధి
 గజాయ గంధూషణిలం కరేణుః
 అర్థోభుపక్తేన వినేన్ గజాయాం
 సంభావయామాస రథాంగ నామా.

మూర. స. 3. శ్లో. 37

ఉ. పంచరేణుగంధి యగు

పల్వలవారిఁ గరేణు విచ్చె ని

శృంగ మదావళంబునకుఁ,
 తొడి గిజంబును బిడ్డినీమృదా
 లాంకుర మర్చుచు న్నము ని
 తొంగినఁబం ద్రయ మార నిచ్చె నా
 వంకఁ ఁపోధనుల్ హృదయ
 వర్జితంబు ద్రయ మంది చూడఁగన్.

హర. అ. 3, ప. 61.

ఇందుల్లోకమునఁ గల గంఢూషజలము పద్మ
 మునఁ బల్వలవారి యగుట హృద్యముకాదు. పోతలో న్ని
 రారమున గిఠాగము తొలపద్యమున గజముగా
 మాత్రపది. ఈ మార్పు నేర్పుగలదే.

సుగంధినిశ్వాసవిపృష్టప్రస్థం
 చింతాధరాసన్న చరం ద్వి రేఖమ్
 ప్రసక్తం స భ్రమలోలప్రస్థి
 స్థిలారవిందేన నివారయంతి.

చూర. స. 3, ప్లో. 56

ఉ. పద్మనియూర్పు గాఢపుం
 గంఢముఁ గ్రోలఁగ వెచ్చి యొక్కఁ
 బమ్మునమీప దేశమునఁ
 దాయక యాదెను రేటిఁ గేళి
 ద్విమ్మున మాటిమాటికి స
 మంచితవిభ్రమలోలప్రస్థియై
 యమ్ముదిరాక్షి చోఁగె దర
 హోంవిలస్వరగంఢపాశియై.

హర. అ. 3, ప. 71.

ఇందు “సుగంధనిశ్వాసనివృద్ధతృష్ణం” అనుటకు
 నిమ్మనీయూర్పు, చుక్కలగొదము, క్రోలగ నచ్చి
 చును తెలిగింపు సుదనము గాను.

మమహస్తరిణే సహాయతాం

బహుః స్వామ్యుః సకస్త్య మావయోః

మమ సంప్రస రావ చాకు మే

ప్రణిపాతాంజలియాచిత శ్చిరామ్.

మమ జ్వలసం మువిద్భవం

త్వరియే స్త్రీణాదాపి బహైః

వివరం యు రే యథా స్మరః

క్షణ ముచ్ఛ్రియతే న మాం వినా.

ఇది చారి విధాయ రీయతాం

మరిత స్యాంజలి రేర ఏవ నా

అవిభజ్య పరశ్ర చం మయా

సకలః సావ్యరే రే స బాంధవః.

పరలోకవిధా చ మాధవ

స్మరి ముద్భిక్త వీరోర్లవాః

నివ ఘో సహచారముంజయే

ప్రియమాప్రసదో హి రే సథా.

మూల. స. 4, శ్లో. 35-38

సీ. హస్తయుగ్మం హెచ్చి ప్రార్థించి పలికెను

దమ్మనా : నా కిమ్మ చగు విరాగ్ని

మంచమంచమ్మగా మలయాపలము గామ్మ

వెరిపురో మంచంగి వినయ గారం

బరిలోకప్రప్తికై బంధు రిద్దవసు

ధర్మోదరం నెంచు తమ్మిరేనె

సహకారమంజరీచరుపింశరబళంబు

పెట్టుండు మాకు నై పిము ముట్టఁ
దేనె పెట్టుండు కస్తూరిఁ దీర్చి యవటఁ
జేర గొట్టంగ పూనీటఁ జెంబు లిటుండు
సన్న వలరాజుఁ దలఁచి మన్నన దలిర్పఁ
చగ సమర్పన నేయుండు దంపతులకు.

హర. అ. 3. ప. 49.

ఈ తెలుఁగు నీసపద్యము మూలమును గొంత
విడిచినను హెచ్చుగాఁ గొంత సంతరించుకొని ముచ్చట
గొల్పుచున్నది. తమ్మితేనె ధగ్గోనక మిడుట, పికములు
ముట్టునట్లు సహకారమంజరులు పిండములు పెట్టుట,
గొజంగిపూనీటి యుదకుంభము లిడుట మూలాతిశయి
సౌందర్య సంపాదకములు.

భవ త్యనిష్ఠాదపి నామ దుస్సహాత్

మనస్వినీనాం ప్రతిపత్తి రీదృశీ

విచారమార్గప్రహితేన చేతసా

న దృశ్యతే తచ్చ కృశోదరి : త్వయి.

చూర. స. 5, శ్లో. 42.

నీ. ప్రథమ ప్రజానాథ.....

గీ. దుష్కరంబైన రవ మిట్లు దొడరి నేని

మేను డయ్యించుకొనఁగ నేమిటికి వచ్చెఁ

జితము విచారమార్గంబుఁ జేరఁ దెచ్చి

తత్త్వముఁ దెలియఁజెప్పు చూతము మృగాక్షి :

హర. అ. 4. ప. 23.

శ్రీనాథు ణాంధ్రపద్యము సనత్కుతో నాశుకవి
తనో గచించియుండును. మఱియు,

కియ చ్చిరం శ్రామ్యసి గౌరి! విస్యతే
మమాపి పూర్వాశ్రమసంచితం తపః
తదర్థభాగేన లభస్య కాంక్షిం
వరం త మిచ్ఛామి చ సాధు వేదియమ్.

కుమార. స. 5. శ్లో 50.

ఉ. ఏనును బ్రహ్మచారిఁ, చర
శేషః! సేపును గన్య, వింతికా
లాసకు సేమిఁ గెండ్లియె ఁ
లం బగునేని విచార మేలః స
న్మానమురోత నన్ను ముం
మాన్య విదాహము గిమ్ము తెమ్ము. కా
దేనిఁ చపంబురోని సగ
మిచ్చెద మాను కపోభిమానమున్.

హర. అ. 4. ప. 25.

పై శ్లోకమునకు శ్రీనాథుని తెలుఁగుపద్యము
సరియయినదికాదు.

‘కన్యే కామయమానం మాం
సం త్వం కామయనే కథమ్
ఇతి గ్రామ్యోఽయ పఠ్యా
వైరస్యా మైవ కల్పరే’

అను దండిసూక్తికి లక్ష్యమై యున్నది.

‘ఎంతదాఁక శ్రమింతువు? బ్రహ్మచర్యరీతి మగునాతపసున సగ పాలితును. దాన నీకాంక్షిత నరలాభమును బడయుము. నీ వరాపేక్ష యేదో యదియు నేఁ దెలియుఁ గోరుచున్నాను.’ అని యరము గల శ్లోకమునకు సరిపడని తీరున నీకుఁ బెండ్లియే కావలసి నదియేని మునిమాన్యుని నన్నుఁ బెండ్లాడుము. లేక, తిలస్సే కావలసినదియేని నా తపస్సుగోన సగ పాలితును. కైకొని తపోభిమానము వీడుము’ అన్న తెలిఁగింపు గోత్రగా నున్నది. ఇట్టి వటునిమాట విని పార్వతి యట నుండి లేచి పోవలసిందే! వటుఁడు శివుఁడే కనుక, పార్వతికిఁ దనపై నేకాంతానురాగముకల్మిని గుర్తింప నట్లు పలికె నని సరిపుచ్చుకొందమన్నను వటుఁ డిట్లన్న మీఁదటఁ బార్వతి రోత చెందినట్లు చెప్పగుండుట యసంగత మగును.

నన్నయభట్టారక పద్యానుకరణోత్సాహమున శ్రీనాథుఁడు కాళిదాసశ్లోక రసభావచిత్వానుశీలన మును మఱచినాఁడు.

శ్రీనాథుని ప్రస్తుతపద్య మీ క్రింది నన్నయ భట్టారకపద్యమున కనుకగణము—

ఉ. నీవును బ్రహ్మచారివి వి

నీకుడ వేనును గన్యకన్ మహీ

దేవకులావతంసః రవి

తేజః వివాహము నీకు నాకు మున్

భావజక్తి నైనయది

పన్నుగ నన్నుఁ బరిగ్రహింపు సం

జీవనితోడ కురుదయఁ

జేయుము నాకుఁ బ్రియంబు నావుంక.

ఆది. ప. ఆశ్వా. 3.

శ్రీనాథుఁ డీ తృతీయ చతుర్థాశ్వాసముల రెంటిని
రెండ్రునాళ్లలో వజ్రవజ్రగా రచించినట్లున్నాఁడు రసో
త్తరములయిన మూలశ్లోకములఁ బెక్కింటిని దేలికపాటు
నచనుచుఁగోరి బొందించినాఁడు.

ఈ కథను శ్రీనాథునికిఁ బూర్వము నన్నిచోడ
ముహూకవికూడఁ గుమారసంభవ ప్రబంధగర్భమునఁ
గూర్చినాఁడు. అతఁడును గాళిదాసకుమారసంభవశ్లోక
ములఁ గొన్నింటి నందుఁ జెల్పించినాఁడు. కాని యది
చాలఁగా స్వతంత్రరచనమే. శ్రీనాథుని రచనకుఁ గల
శయ్యసాంపు. ప్రసాదము దానఁ గానరాదు గాని
దాని కున్న దేసరచన, జానుఁదెనుఁగు పాలుపు, భావ
గాంభీర్యము, అర్థప్రప్తి శ్రీనాథుని రచనకులేదు. గాళిదాస
కథాకల్పనానుసారి యగు శ్రీనాథకథాసంగ్రహము నన్ని
చోడకథాకల్పనమునకంటెఁ జతురత గలదై యున్నది.
అర్వాచీనాంధ్రకవి యగు కోటికఞ్ఘనాథ భూపాలుఁడు
నొక కుమారసంభవ ప్రబంధమును రచించినాఁడు. ఆది
కథాసౌందర్యము, కల్పనాచమత్కారము, నేటి తేట

తెలుగు కూర్చుంటున్న గలనై చాల జక్కగా చున్నది.

దాదావనవిహారము

సంస్కృతమున నుత్ప్రేక్షావల్లభుడగు కవి యీ దాదావనవిహారమును 'భీక్షాటనకావ్య' మను పేర పరిచియున్నది. అది శృంగారరసపూరితమగు చుట్టూరికావ్యము. ఆ కావ్యమునకును శ్రీనాథుని యీ రచనకును సంబంధములేదు. సామాన్యతలమున నీ కథాఘటనలను నొచిత్యచర్చ జరుపుట సంగతము గాదు. ఎవరు శ్రీనాథుడి కథారచనలో నొచిత్ర సంతకాఁ గోల్పోవకుండుట ముదావహము.

'ఎంచి నుతింప శక్యమె యహీశ్వరు సంతటివాని కైన' ఇత్యాదిక మగుహావిలాస పంచమాశ్వాస పద్యము పిల్లలవత్తి పిసవీరన శృంగార శాకుంతలమునఁ గూడఁ గానవచ్చుచున్నది. నిజముగా దాని రచయిత యెవ్వరో యీ యిద్దటిలో?

సముద్రమథనము, హాలాహలభక్షణము

శ్రీనాథుడి కథను భీమఖండగచనానంతరమే రచించినట్లు గుఱింపవచ్చును. సముద్రమథనారంభమున దేవాసురులు విఘ్నేశ్వరపూజ సేయుట సంస్కృతభీమ ఖండమునఁ గలదు; తెలుగుభీమఖండమునను గలదు. ఈ సందర్భము భాగవతాదిపురాణములలోనిది గాదు. హరవిలాసమునఁ గూడ నీ విఘ్నేశ్వరపూజాప్రకరణ

మున్నది దీని యునికి భీమఖండ కథాసందర్భాచుకరణమే
యనుకొందును. మరియు సస్కృతభీమఖండశ్లోకప్రం
దేనుఁగునేత కందపద్యము భీమఖండమును చున్నది.
ఆ పద్యమే యీ హరవిలాసమునను నున్నది. ఇందు
హాలాహలభక్షణము, సముద్రమథనము వడి గల కథా
గతితో నున్నవి.

కిరాత్పానీయము

భారవి గచించిన కిరాతారునీయకాన్యపుంగవయే
యిది. కాని నా చూచినంతలో నా కాన్యమునకు దీనికి
సంబంధము కాలరాలేదు. భారతారణ్యపర్వమున గల
కథాసంక్షేపమున కిది విస్తృతి. శ్రీనాథుని కవితాశయ్య
యీ యాశ్వాసమున మిక్కిలి సిగనిగలు దేరి యున్నది.
ఈ యాశ్వాస మొక్క స్వతంత్రసత్కృతి యనదగినది.
ఇంద్రుఁగూర్చి యర్జునతపశ్చర్య, వృద్ధబ్రాహ్మణవేష
మున జేరనచ్చి ఇంద్రుఁ డరుసునితో సంభాషించుట,
శివునిఁగూర్చి తపస్సుచేయు మచి బోధించుట, శివునిఁ
గూర్చి యర్జునునితోను, శివకఠాంతవేషము, నరాహ
హననము, అరుసకిరాతనివాదము, పరస్పరయద్ధము,
ఈశ్వరసాక్షాత్కారము, పాశుపత నర ప్రదానము,
అరుసస్వర్గయాత్ర, ఊర్వశీదర్శనము, అరున్ద్యోశీభాష
ణము, అర్జున నిర్మలశీలసాభాగ్యము, ఊర్వశి యన
మానపాటు, శాపప్రదానము, అరుణోదయాదివర
ణము, నివాతకవచాదులవిజయము, ఇంద్రసత్కారము

నను విషయవిభాగములు గలదై యీ యాశ్వాస
మీ గ్రంథములోని యన్ని యాశ్వాసములకంటె
గొప్పదై యొప్పు మీటి యున్నది. ఇందు అరునోర్వశీ
సంవాద మాచితీగుచిరమై మనోహరముగా నున్నది.
శ్రీనాథుని గ్రంథములనుండి కండ్లపట్టచందగిన కథపలును
దెలింగింపు గానిదానిఁ బేరుకొనఁ గోరుకొందుమేని
యీ కిరాతారునీయమే యందుకుఁ దగినది.

హరవిలాసము శ్రీనాథుని తిక్కన గ్రంథములన్నిటి
కంటె మృదునుధురరచనము గలది. బహుప్రౌఢ
సంస్కృతపదఘటనలు, అన్వయకేశములు కారక
ప్రయోగ వైచిత్ర్యములు-భాషాంతరీకరణము లగుటచే
శ్రీనాథుని యితరగ్రంథములలో సభిదములైయున్నవి.
ఇది దంత గానరావు. శ్రీనాథుని రచనల లోతుపాఠ
తుల సక్రమముగాఁ నెఱుంగఁ గోరువారు హరవిలాసోప
క్రమముగాఁ దద్గ్రంథములను జగువఁ దగుదురు.
సన్నయ తిక్కన నాచనసోమసల త్రైగురచనల
పోలికలు, మురారి నాటకశ్లోకానుకృతులును నీ హర
విలాసమునఁ గొన్ని కాననగును. విస్తరభీతిచే వాని
నిందుఁ జూపకుంటిని. అపూర్వశబ్దములు, ప్రయోగ
విశేషములు, లక్షణవిశేషములు నిందుఁ గొన్ని గాన
నచ్చుచున్నవి. సవిశేషము లని పరికింపఁదగినపద్యాంశ
ములఁ గొన్నింటి మాత్ర మిందుఁ జూపుచున్నాను.
పెడము వెట్టి, చింకల్, వాడెపట్టులు విటిని, బారాది

దిన్వించి, భోరిని కుర్చుచుండి, అంపాజాలంబు గురిసి,
అనంచుచో కంచి నీకు, ఎలకాసంగుటమ్మలు, మిన్నక
మిరెండుకునూరకుండు, చిలుబుతిసనపుతోఁ జెవపు
నలది, నీకాయయజున జిడుఁటపి, కిటవాఁడిగా
నూటి గంటి దీడె, గొజంగనీటఁ జేపట్టు గావించి, చిత్త
స్పృహ ముఱుకు, ఒత్తిల్ చీకీ, వానె నైశ్యులఁ బిళ్ల
యర్వలను గూడి—ఇట డైవేయుండు...కత్తము
తోడఁ బుండరీకంబుతోలు, మన్మథస్థిగతరక్షుచర్మ
మయ, నైయూఘాజినఖండమధ్యమున, ఏటలవి
నేసి...గాఁబెఱుకునఁ గొఱఁతిడి, అబసరపుండెఱంగున-
ఇత్యాదులు.

కూచిమంచి తిమ్మకవి లక్షణపారసంగ్రహమున
హరవిలాసపద్యములఁ బెక్కింటి నుదాహరించినాఁడు.
ఆయాపట్టులఁ దప్పివ్యపాఠముల గుర్తించితిని. మిన్న
కమిరెండు, అబసరపుండెఱంగున ఇత్యాదిపాఠములు
నాతఁడ్రెవతులలో నున్నట్లే నిష్కాకవి యుదాహరణము
నను గలవు. ఇట్టిపట్టులఁ బూర్వపూర్వతర ముద్రణ
పాఠములు గొన్ని సరియైనవిగావు. శక్యమయినంత
వఱ కవి చక్కఁబఱుపఁబడినవి. పూర్వ పూర్వతర
ముద్రణములందు ‘కమ్మనూనె’ మొనఁటి నలుంగుతో
జలకమార్చి యొనంగిరి ధౌతనస్త్రముల్’-(ద్వితీయా
శ్వాసము) అని కిలను ‘ఒసగు’ పానుస్వార మనుట
కాదికవిప్రయోగాములు మృగ్యములు. శాసనములలో

ఎసగు, ఒసగులు నిరనుస్వారములుగా నున్నవి అవి
 తిక్కనభారతమున నిరనుస్వారములుగాఁ బ్రాసస్థల
 మాల నున్నవి. శ్రీనాథుని గ్రంథములలోనే గుర్తించి
 సంతోషో పది యొక్కటే 'యొసంగిరి' అని పూర్ణాను
 స్వారవిశిష్టముగాఁ గానవచ్చెను దీనిఁగూర్చి భావతి
 సంపు 12, సంచిక 12, పు 881—4 చూడఁదగును.
 హరివిలాసపు వ్రాతప్రతులఁ బరిశీలింతుచుగదా—అందు
 'జలక మాచ్చరి యిచ్చిరి ధౌతవస్త్రముల్' అన్నచో
 మున్నది 'ఒసంగిరి' అన్న పూర్వ పూర్వతర ముద్రిణ
 పాఠము గానరాదు. ఆముక్త మనుచరిత్రాద్వర్వా
 చీన గ్రంథములందు 'ఒసంగు' నానుస్వారముగా
 నున్నది.

అధ్వాన్నపుం బట్టునన్ (74 పుట)—'అధ్వా
 న్నము శత్రుమధ్యము' అని నానుడి కలదు. దాని
 సుసరించి పై యట్లు ముద్రిత మయ్యెను. 'అధ్వా
 నము' అనియే వ్రాతప్రతి. 'అధ్వ' శబ్దము తత్సమ
 రూపము 'అధ్వానము' కాబోలును. శ్వ, శ్వాన
 శబ్దములు సంస్కృతముననే యున్నవి అట్లే అధ్వ,
 అధ్వానశబ్దములు నున్నవేమో! శబ్దత్పాకరకాండ
 అధ్వానము = అమార్గము అని యర్థముతో అకా
 రాంత సంస్కృతపదముగా గ్రహించిరి. కర్ణాటమునఁ
 బంపకవి విక్రమార్కున విజయములో 'అధ్వానపదపరి
 శ్రమశాంతి' యని ప్రయోగ మున్నది. తన్మూద్రాపకు

లాయభ్యాసపదములు మార్గార్థకముగా గ్రహించిరి.
మార్గమున, అనార్య మనియేని యర్థము గలసంస్కృత
శబ్ద మని, అభ్యశబ్దపుఁ దత్సమరూప మనియేని గ్రహిం
చినను, శ్రీనాథుని 'యభ్యాసపుం బట్టు' సమగ్ధిత
మగును. వ్రాతప్రతి పాఠము పరిగ్రాహ్యమే కావ
చ్చును. కాని తెలుగు విశ నెక్కడను నీ 'యభ్యా
సము' నాకుఁ గానరాలేదు. వాచస్పత్యమున 'అభ్యాంత
శాస్త్రమునూర్చినీమూరిపుఁ' అని యున్నది దానిఁబట్టి
'అభ్యాంత' మని యుండిన భా గనిపించును.

కా. మౌళిం గోహళి సంపదించినక్రియన్

మధ్యాహ్న వేళన్....

ప్రాలేయాహితసంప్రదీప్తిరణ

ప్రక్రీడ దర్శోపల

శ్వాలాశాలజటాలశాంగలతటీ

వాచాలకోయస్థిమై

హర. అ. 7. ప 109.

పయిపద్యమున 'కోహళి' కర్థమెఱుంగరాదు.
'అలకట్టము' కాని, 'ఉల్లడ' కాని కాదగు నను
కొందును. నాచనసోమన కూడ నీ పదమును బ్రయో
గించెను. 'పార్వతీపతికిఁ బ్రభాతభూపతి గొన్నయలరుఁ
గొదమ్మి కోహళి యనంగ____భానుబింబులు కన్నుల
పండు నయ్యె'____ఉ. హరి. ఆశ్వా. 3. ఇక్కడఁ గూడఁ
బై యర్థములే సంగతియు లగును. సంస్కృతాంధ్రము

లలో నా కి పద మింక నెక్కడను గానరాలేదు—
పయిపద్యోత్తరారము క్రిడాభిరామమునను గలదు.
మూరారి నాటకశ్లోక భాగము దీనికి మూలము.

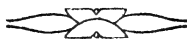
నాటియు—‘విభూతిమంగళ, స్నానముఁ జేసి
భౌతిపరిధానము గట్టి’ (ఆ. 2. ప. 37.) ఇక్కడ
యతినిగూర్చి పూర్వము ‘భారతి’లోఁ గొంత చర్చ
జరిగెను.

స్నానపదము ‘స్నానము’ అని యుండవలె
ననియు, నది వేదోచ్ఛాసకార మనియు, శ్రీనాథుఁడు
వేదజుఁడు గాన యట్లు ప్రయోగించెననియు నొకానొకరి
వాదము. వేదోచ్ఛారము వేదమునకే కాని భాషకుఁ
గాదు. ప్రశ్నమునకు ప్రశ్నము, సంస్కృతమునకు
‘సంవత్సరము’ అని యిత్యాదివిధముల వేదోచ్ఛార
మున్నది. సంస్కృతభాషలో నట్టియుచ్ఛారము గాని
లిపి గాని కానరాదు. సంస్కృతగ్రంథములందుఁ గాని,
శాసనములందుఁ గాని కానరాకున్నను నీ యతిని రక్షిం
చుటకై యిక్కడ ‘స్నానము’ ను ‘స్నానము’నుగాఁ
జేయ నక్కఱలేదు. తెలుఁగునఁ దద్భవవ్యాజయతి
యని యొక యతి భేదము గలదు. దానిఁబట్టియే ప్రాచీన
కవీశ్వరులు ‘జ’ కు ‘స’ తోను ‘కవర్గము’తోను యతిఁ
గూర్చిరి. విజ్ఞానము-విజ్ఞానము, సజ-సన్న, ప్రజ-
పగ్గె, సంజ-సంగ అగుటనుబట్టి ‘జ’ కు స, కవర్గము
లతో యతి చెల్లినది. అంతేకాని విజ్ఞానాదిపదములలో

‘జ కారము’ న ‘నకారము’ గాని కవర్గాక్షర మేది గాని కల దన రాదు. అట్లే న్నాసపదము గూడఁ దద్భవ మయి నపుడు తాన మగును. సంజాది శబ్దములువోలె సంస్కృతసమాసగతముగా నున్నను న్నానశబ్దము దద్భవవ్యాజమునఁ దసర్గముతో యతిమైత్రి జెందెను.

వాటియు నీ హరవిలాసమున ‘ప్రారంభం బొక యింత లేకను తృణశాయంబు నట్లు’ అనుచో ‘లేకను’ అని ప్రయోగమున్నది. ఇది సన్నయ భట్టారకుని ‘లేకను సంతానోచ్ఛేద’ ప్రయోగముం బోలింది. అక్కడఁ జెప్పఁ దగ్గసమర్థనో పత్తులే యిక్కడను జెప్పఁదగినవి.

ఈ హరవిలాసము వీరికాభాగము కొఱతగా గ్రంథ మెల్ల నొక తాటిమీనుపతి తంజావూరు లైబరరీలోఁ గలదు. వీరికాభాగ ముండి సప్తమాశ్వాసము లేక ప్రాచ్యలిఖితశాలలో వేఱొకప్రతి గలదు. ఈ రెండు ప్రతుల తోడ్పట్టుననే పూర్వము కాకినాడ సరస్వతీ పత్రికాధిపతు నీ హరవిలాసమును ముద్రించిరి. వాటికి నేఱుకీ నీ రెండుప్రాతప్రతులే కాని క్రొత్త దేదియుఁ గానరాలేదు.

౮

మనుచరిత్రము

ఉ. తల్లి సమస్తభాషలును దైవతభాషయు, దేశభాష లఁ
పిల్లలలోన నాంధ్రి యను పేరిటి దెంతయు ముద్దులాడి రా
త్తల్లజా లావరించినకితమునఁ బుట్టులఁ గుల్కు మీది య
ల్లలనఁ దక్కు నక్క నెలియఁద్రుచు నెక్కుమిక్కి చీకొనెన్.

క. జిలిదిలిఁబులుల నిలుము
ద్దులు గులికెడు తెలుఁగుదాసతో సరియగునే
తెలిసియుఁ తెలియక పీనుల
సలయించెడు వెట్టిమొట్టి యలమొబదాసల్.

సంస్కృతిమని పేర్కొనఁబడిన యార్యభాషయే
తొలుదొలత భరతఖండమునఁ బెంపొందిన వాఙ్మ
యము. చాలనటకు దానివలననే తర్వాతఁ బ్రాకృత
ములును దేశభాషలును పెంపొందినవి. దక్షిణహిందూ
దేశమునఁ గల దేశభాషలలో నాంధ్ర ద్రవిడ కర్ణాట
భాషలు ప్రధాన మునవి. ఇందు ద్రవిడ కర్ణాటభాష
లాంధ్రమునకంటెఁ బ్రాచీనములని యూహింపఁ బడు
చున్నవి. ఆ రెండుభాషలలోను గ్రంథములు రచింపఁ
బడుచు వచ్చినకొంతకాలమునకుఁగాని యాంధ్రభాషలో
గ్రంథరచన ముపక్రమింపఁబడినట్లు చూపట్టదు. గ్రంథ
రచన ముపక్రమింపఁబడుటకుఁ బూర్వ మాంధ్రభాష

సితి యెట్టిదో ఏ న కొనుకయుఁ దెలియరాదు. ఇట్టివల
సాంధ్రకవితకుఁ బుట్టెలనఁ జెల్లిన వేంగీదేశమునం
దానాఁడు జన్మించిన నాగవర్మ కర్ణాటభాషకు ఛందోం
బుధి యను ఛందశ్శాస్త్రు గ్రంథమును రచించె; కాని
యాంధ్రభాష యుబుసైన నెత్తెడయ్యె. నాటి కీభా
షకుఁ దిన్ననిరూ పేర్పడలేదు కావలయు. ఆకాలమున
మనదేశమును జాళుక్యులు పాలించుచుండిరి. ఆర్య
ధర్మము నిర్వక్రముగా నాగింపఁబడుచుండెను. జనులకుఁ
బురాణాదిజ్ఞానయం దాదిరము మొందుకొని యుండెను.
వారు సగస్కృతిభాషాగ్రథితములైన తత్త్వద్వందములను
'గాసటబీసటే' చదివి గ్రంథలు ద్రవ్యుచుండిరి. రాను
రాను దేశభాషకును గొంత రూ పేర్పడుచుండఁబోలు.
అక్కఱిన నతటి దేశభాషాకవన మానెశ్వకమయ్యెను.
అయినను దానికిఁ దగిన సామాగ్రిని గూర్చి కవితను వెల
యించువా రవతరింపవలసియుండిరి. ఇట్లు సనఁ జన,

౪. మును మార్గకవిత లోకం

జున వెలయఁగ దేశకవితఁ బుట్టించి తెనుం

గు నిలిపి రంధ్రవిషయమునఁ

జన సత్యాశ్రయనిదొట్టి చాళుక్యనృపుల్.

నన్నెచోడని కుమార సంభవము.

దాదాపు నేటికి వేయి సం॥లకుఁ బూర్వము
చాళుక్యనృపాయభూషణమును సత్యాశ్రయాది బిరు
దాంచితుఁడును రాజమహేంద్రము రాజధానిగా వేంగీ

దేశమును బాలించినవాడును సగు రాజరాజనరేంద్రుని
యాసానమునఁ గల సర్వజ్ఞుఁ డగునన్నయభట్టాకరుఁ
డను పండితికివియో మన యాంధ్రభాషలోఁ దొలుతఁ
గలిత సంతరింపఁజేసినవాఁ డని తలఁపఁబడుచున్నాఁడు.
రాజరాజనరేంద్రుని ప్రేరణమున నీతఁడు పంచమ నేద
మగు భారతమును దెలుస రచింప దొరఁకొని యరణ్య
పర్వము లోని కొంతభాగమువఱకును నెఱవేర్చెను.
ఈతని కవనమున సంస్కృత మర్యాదలు మెఁడుకొని
యుండును. సుషికారము గల తెలుఁగుఁ బలుకుబడులఁ
గూర్చుటయం దీతఁడు తక్కువవాఁడు కాఁడు.

చ. బహువనపాదిచాబ్ధికులపర్వరఘుర్థనరస్పరస్వరీ
సహితమహామహీభర మజస్రసహస్రపఞ్చాశిః దాల్చి దు
స్సహతరమూర్తికిన్ జంధిశాయికిఁ బాయక శయ్య యైనయ
య్యహిపతిదుష్కృతాంతకుఁ డినంపఁడు మామఁ బ్రసన్నుఁ
డయ్యెఁగన్.

గీ. పల్లవారు నెఱుంగ నొల్ల నిధర్ములు
బేల! నీకుఁ చెప్పి! నేల వలనఁ
జిఱుతవాని కింత తఱుసంటి పలుకుట
సన్నె వృద్ధజనము బున్నచోట.

పదపడి కవిబ్రహ్మ నాఁబడుతిక్కన విరాటపర్వము
మొదలు ౧౫ పర్వములభారతమును దెలుఁగు కావిం
చెను. తెలుఁగుఁ బలుకుబళ్లను గుబాళింపఁజేయుటయం
దీతని కీడు మఱి లేదు. ఈతని కవనమున రసపోషక
ములు కాని పదములు సాధారణముగాఁ జూపట్టవు.

ఉ. చిచ్చుఱున్న మూసికొని చేతిత్రుళులము దాచి లీలమై
వచ్చిన రుద్రుడంబమున వ్రాలుదు వీ వనితోన నోర్యగా
వచ్చునె నిన్ను నెట్టిచుగవారికి నీకృప నాశ్రయింపఁగా
వచ్చి మెవ్విధిం గెయవ వచ్చు మహాత్మా యెఱుంగజెప్పవే.

తర్వాత నీ యిర్వురకుఁ దుల్యుఁ డనఁదగు వా
డెఱ్ఱాపెగ్గడ. ఈతని కృతులం దగ్గ్యాపర్వశ్రేష్ఠపూరణ
మొకటి.

చ. స్ఫురదపిఠాంశురాగచిచి దొంపిరివోయి నిరస్తనీరదా
వరణములై పితృమలవై భవజృంభణ ముల్లసిల్ల ను
ద్ధరతిరహంససారసమధువ్రతనిస్వనము లెంబగఁగాఁ
గిరము వెలింగె వాసరముఖంబులు శారద వేళఁ జూడఁగన్.

ఈ మువ్వరను గీచిత్రయ మందురు. వీరివాక్కు-
లాంధ్రభాషకుఁ బరస్పరసమాణములు. ఇట్లాంధ్రభార
తము ముగియునప్పటికి దాదాపు 300 సం॥ పట్టెను.
ఈ సమయము గొడఱు మేటికపులితర పురాణాదులను
దేలిఁగించుచు వచ్చిరి. ఇట్లు రానురాను గ్రొత్తత్రోవలు
త్రొక్కి కనఁచును మార్పులు గలిగించిన
వాఁడు కవిసార్వభౌముఁడు నాఁడు శ్రీగాధుఁడు.
ఈతఁడు తొటివారివలెఁ జాలమట్టునను సంస్కృత
గ్రంథములనే తెలిఁగించివాఁ డయ్యును గూర్చునందు
మార్పు కలిగించి తర్వాతి ప్రబంధరచనకు మార్గ

దర్శకుఁ డయ్యెను. *సీసపద్యముల యొక్కారపు నడకలు మొదలగునవి యాతఁడు నెలకొల్పినవే. శ్రీనాథునితర్వాత నాతని చరణముల నందుకొనక కినిత సెప్పు నేచ్చినవారు లేరు. శ్రీనాథుని కాలమునకు ముందే యననులయలజ్జి కిలుగుచు నచ్చుటచే నారియాచార స్వసహారములును గొన్ని మన దేశమున నెలకొనఁ జొచ్చినవి. కావున నా కాలమునందేయుఁ గవులు తమ కింపుమునఁ గొన్ని యన్యదేశ్యపదములు రుచిపఱేషముగబట్టి యుదందుఁ బొందుపఱచుచు నచ్చిరి. మచ్చున కొకటి యుదాహరింపఁబడుచున్నది.

ఋసి మీఖఁ సురధాణి నిండుకొలు వై కూర్చున్నచోఁ.

శ్రీనాథుని హరవిలాసము.

కొందఱు

సీ. పచ్చని హారుమండి పనివాగె పక్కెర

పారిసి పల్లంబు పట్టమయము

రాణ నొప్పారు పైతాణంబు సింగిణి

తఱుపలకోరుల తరక సంబు

* శ్లోపపద్యములు సమానార్థకము లయ్యు నవి యాంధ్ర భాషలో సంస్కృతభాషాగ్రథితమునకును నాంధ్రభాషాగ్రథితమున కును వ్యవహరింపఁబడుచుండునట్లే ప్రబంధపదము భారతాది సర్వ గ్రంథవాచక మయ్యు నిటీవల మిశ్రోత్పాద్యాస్యతర మగునితివృత్తముతోఁ జిత్రర్థవర్ణనలఁ గూర్చి రచింపఁబడు కావ్యమునకుఁ బేరుగా వాడఁబడుచున్నది.

మిహి పసిండి పడుంజ మొహదా కెలంపుల
 తావు గుఱ్ఱినేర కేవళంబు
 నాకెలండున నీరాజీక రా చురకర్తి
 కుఱుగటఁ గ్రొవ్వాడి గొరకలపొది
 పీలికుంచెతలాపంబు దేరజంబు
 మణుల మొగముట్టు వన్ని పాహణి యొకండు
 కర్త యెదుటికిఁ గొనివచ్చె గంధవాహు
 బాంధవం బగునొక మహానైంధవంబు.

అ. 4, ప. 28.

ఈ మొదలగు పద్యములలో బెద్దనయే తొలు
 దొలుతఁ జూప్పింప మొనరించె ననిరి.

పదపడి శ్రీనాథుఁడు చూపినత్రోవఁ గొని
 సంస్కృతగ్రంథములఁ దెల్పించుటయ కాక పురాణకథలఁ
 గైకొని స్వకపోల కల్పనలఁ గూర్చి చతుర్దశవిధములతో
 మిశ్రప్రబంధములను దర్వాజికవులు రచింప నారం
 భించిరి. ఆకాలమున నుత్పాద్య మగు నితివృత్తముతో
 గృతి సెప్పుట తప్పకఁ దలఁపఁబడుటచేఁ గావలయు
 నాగ్రధమున నేకవియు దానికి దొరకొనినవాఁడు కాఁడు.
 అట్లు శ్రీనాథునకుఁ దర్వాజ మిశ్రప్రబంధములు రచిం
 చినవారిలోఁ దొల్టివాఁ డనఁదగు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీర
 భద్రకవి యీవిషయము నిట్లు వాక్కుచెప్పును.

కా. ప్రధాతం బు మిశ్రబంధ

మన సుత్పాద్యం బనంగా ద్రిధ

వ్యాభ్యాతం బగు పస్తు,

వందు మఱి యధ్యాహారముం జేసుగాఁ

బ్రహ్మాతం చితివృత్త మైనఁ

గృతి నెప్పు పక్షుఁ డ్రోతకుఁ

విశ్వాతిం గలిగించుఁ బుణ్య

మహిమఁ విశ్వంభరామంబలిఁ.

ఈతఁడు భారతమందలి శకుంతలోపాఖ్యాన కథను గైకొని దానికిఁ గాదాసుని యభిజానశాకుంతలనాటకమును దోడుచేసికొని శృంగార శాకుంతలమును ప్రబంధమును రచించెను. శృంగార శాకుంతలము రచింపఁబడిన తర్వాత సర్వోత్కృష్టముగా నెల్వడిన మహాప్రబంధము మన యీ

మనుచరిత్రము.

దీనికిఁ బ్రధానముగా గ్రంథకర్త షేర్లోన్నషేరు స్వారోచిషమనుసంభవము. అయ్యును మనుచరిత్ర మన నామము కివితే 'మనుచరిత్ర' బంకుకొనువేళ' నని యొకచోఁ షేర్లోనఁబడియున్నది మఱియు లోకమున రూఢమై యున్నది. ఇది చతుర్దశవర్ణము గలిగిన యాతాశ్వాసముల ప్రబంధరత్నము. దీనికి

కృతిభర్త కృష్ణదేవరాయలు.

ఈతఁడు ఒళ్లంమండలములోని యానెగొందికి సమీపమున నుండిన విద్యాసగర మనుపట్టణరాజము రాజభాగగా దక్షిణహి నూదేశమున కెల్ల నేకచ్ఛ

త్యాగివత్వము నిర్వహించిన శూరాగ్రేసరుఁ డగు నృప
సార్వభౌముఁడు. ఈ స్వపాలరత్నము జనించినకాలము
సరిగఁ దెలిసినదికాదు, గాని ౧౫౦౯ సం॥ డిసెంబరు
షిక్షుఁ డయ్యిట్లు కనుగొనబడినది. కృష్ణరాయలు
బహువారములు దండయాత్రలు నెఱచి నానారాజుల
జయించి రాష్ట్రముల నాక్రమించుకొని తురుష్కుల
ముష్కర కృత్యముల నడగించి మహారాజ్యనైభవము
సనుభవించుటయ కాక సరసకవితావిలాసలాలన
పెద్దనాదియకివీ మృగ పంక్తిదేవచులఁ జూతలఁ గొని
సంస్కృతాంధ్రములందు మీ లయించినము చెప్ప
నేర్చిన సుకవిరాజభిఖామణి. ఈతఁడు తెలుఁగున విష్ణు
చిత్రము మను ప్రాకృప్రబాధమును రచించెను. సంస్కృత
మున మదాలసచరిత్ర, సత్యాప్రీతినము, సకలసాధానార
సంగ్రహము, జానపదంతామణి మొదలగుగ్రంథములను
రచించిన ట్లా ముక్తిమాల్యదఁ డజెప్పికొనెను గాని
యని నామావశ్యము లయినవి.

* కృష్ణరాయ లేనినుచున్నప్పుడునకే కాక ముక్కు
తిమ్మన రచించినపాదజాతాపహరణమునకును, గిర్రాట
భాషలోఁ దిమ్మనార్యుఁ డనుకని రచించినభారతిము
నకుఁ గూడఁ గృతిపతియయ్యెను. ఈతఁడు దండయాత్ర

* అస్మద్విప్రు లొందు జాంబవతిపరిణయ మను పేరి నాటక
మొకటి కృష్ణరాయవరచిరము సూక్ష్మముగాఁ దమకుఁ జిక్కిన దని
చెప్పుచున్నాడు.

లకు నెహలనపుడు నెంటు గవీంద్రుల సయితము కొంపో
యెడువాడు.

♦ ఈతనికి జదర గపుటాయందు మిక్కిలి కమా
హల ముడిసిల్లు క్రింద నుదాహరింపబడిన ప్రాచ్యలిఖిత
పుస్తక భాండాగారమందలి ప్రాచీన విశేషమునలను
దెలియుచున్నది. ఆంధ్రభాషను మహాచ్చదశ నడించిన
యీ ప్రభువార్యభాముడు ౧౫౩౦ సం॥ కీర్తిశేషు
డయ్యెను. ఆంధ్రభాషా దని ప్రసిద్ధి గన్న యీ కృష్ణ
రాయల యాస్థానమున దక్షనిగజములునాబడు కవీశ్వ

• ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమందలి చారిత్రక సంపుట
ములలో “సృనింహదేవరాయల కుమారుడు శ్రీకృష్ణదేవమహా
రాయలు విజయనగరమందు వజ్రసింహాసనాధిపతి పృథివీ
రాజ్యం చేయుచుండగాను పై వ్రాసిన (కొప్పోలు) గ్రామ కులబాలు
దొడ్డుచర్ల పెద్దతిమ్మన్న చిన్నతిమ్మన్న అనే యిద్దరు అన్నతమ్ములు,
పీరితో పెద్దతిమ్మన్న అనే ఆయన గ్రామంలో కరియేకిం అనుభవిస్తూ
వుండెను. చిన్నతిమ్మన్న అనే ఆయన కవీశ్వరయ్యగారి అనిపించుచుని
కృష్ణరాయలవారివద్ద పోయి రాయలతో చదరంగం ఆడుతూ వుండే
వాడున్నా అట గెలిస్తే వెయ్యార్లువరకు పండుచేసి గెలుస్తూ
ఉండేవాడున్ను. అప్పుడు శ్రీకృష్ణదేవమహారాయలు చాలా సంగో
షించి కొప్పోలుగ్రామం సర్వాగ్రహారంగా దారవోసి యిచ్చి
కొప్పోలుకు ప్రాంతామం కృష్ణరాయపురం అని నామం
యేర్పరిచిరి. ఈ చిన్నతిమ్మన అనేకరణం కవీశ్వరుడు చెప్పిన
పద్యం.”

రులలో నెల్ల వయసునందును గవితానైపుణియందును
బెద్దవాఁడు మన యీ మనుచరిత్రమునకు

కృతికర్త పెద్దనామాత్యుఁడు.

ఈతఁడు నందరికీక బ్రాహ్మణుఁడు. ఇంటిపే రల్ల
నానిచారు. తండ్రిపేరు చొక్కన. బళ్లారిప్రాంతమందలి
దోపాడు పరగణాలోని దోరాలగ్రామ మితని వాస
స్థలము. కృష్ణరాయలు మనుచరిత్రమును గృతి నందు
కొనుచున్న డూరేగించుటకై పెద్దనామ్యుని బల్లకి
నెక్కించి తన చెతితో నద్దాని లేచినెత్తి యాతనియెడఁ
గలయాదరాతిశయమును వెల్లడించెనట. కృష్ణరాయల
యాసానమునఁ గల యాకవిపండితసుండలిగో నాతనికే
గౌరవ మెక్కువ. ఒకిప్పుడు కృష్ణరాయలు పసిడిపల్లెర
మునఁ గవిగండపెండేరిమును గొనినచ్చి సభాసాసమున
నిడి సంస్కృతాంధ్రములందు సమముగాఁ గననము

౪. శతసంఖ్య లొక్కదైనను

సతతము శ్రీకృష్ణరాయజగతీపతిరో,

జరురంగి మాడి గెల్చెను

వృత్తిమంతుఁడు దొడ్డుచెల్ల తిమ్మన జళిరే.

౫. పీఠుఁడు దొడ్డుచెల్ల చినతిమ్మనమంత్రియమారుఁ దంచినా

కారుఁడు సత్కూవామిఁడు కౌశిక గోత్రుఁడు పద్మ నేత్ర నే

వారతబుద్ధి నందవరపంక్తుఁడు సత్కవిలోకనాథుఁ డా

చారసమగ్రవర్తనుఁడు చారువదన్వీతి నొప్పువాఁ డొగిన్.

చెప్పనేర్చినవా రిద్దానిఁ గైకొన నర్హులనఁగా సభ్యులు
మిన్నకుండి గనియు దానిపైఁ గృష్ణ గాయలు

ఉ. ముద్దుగి గంత పెండియరముఁ గొనుఁడంచు బహుఁరింపఁగా
నొప్పఁ నాకొనంగు మని మొక్కుచుఁ గోరఁగ లేదు రేరాహ్

అని సగమునద్యముఁ బడినె సనియుఁ పెద్దనా
మాత్యుఁ డంతట లేచి

పెద్దనఁ దోలుపండితుఁ బృచ్ఛిని లేరని నీ వెఱుంగవే
పెద్దనఁ దలంచినను జేరిమి నా కిటు కృష్ణరాజ్ఞుపా :

అని పూరించి

ఉ. పూత మెఱుంగులుం జనరుపాప బెడింగులుఁ జూపునట్టిదా
కైతలు బగ్గునగ్గు నెని గావలెఁ గమ్మునఁ గమ్మనిస్వరె
రాతిరియుం బవర్ మఱపు రానిహొయల్ చెరియారజంపుని
ద్దాతరితీపులంబలెను దారసిలన్వలె లోఁ దలంచినఁ
బాఁతిగఁ గైకొనన్వలెను బైడలిపిత్తులోని పల్లదీ
కూత లనన్వలె సొగసుకొర్కులు రావలె నాలకించినఁ
జేతికొలందిఁ గొఁగిటను జేర్చినఁ గన్నియ చిన్నిపొన్ని మే
ల్యూఁతల నున్నచోయివలె ముచ్చట గావలెఁ బట్టి చూచినఁ
చారొడ నున్న మిన్నులమిటారపు ముద్దులగుమ్మ కమ్మనొ
వాలెఱ దొండపంతువలె వాచవి గావలెఁ బంట నూఁచినఁ
గాతలఁ దమ్మిచూలిదొరకై పసపుంజవరాలి సిట్టెపు
నేమీ తెలియబ్బురంపుటిగినిబ్బరపుబ్బగుగబ్బిగుబ్బ పొం
బూఁతల నున్నకాయ సరిదోఁడిమి కిన్నెర మెట్లబంటి సం
గాతపు నన్నబంటిబయకారపుఁ గిన్నడగొళ పంచుకా
సారిత తానతానలపసం దివుటాదెడుగోట మీటుబల్

మోతలునుంబులె- హుచ్చ మొల్లము గావలె నచ్చ తెస్స వీ
 రీరిగి సంస్కృతము పఠించినపట్టున భారతీవధూ
 తీరమసియగర్భనకటి భవదానసపర్వ సాహితీ
 చాతర నాటర ప్రాంతభారతభారతసమ్మత ప్రభా
 సాతసుదా ప్రాంతజహుభంగముమంఘుమఘుంఘుచూర్పతీ
 జాతక రాకయుగ్మలయంగుల చుగచుపిపందికొమ్మపిం
 గాతర వేహితర్త హితహోధిరిపంధియభానుభిందిమి
 ద్రాపిసయానుహిలపదదాపిహూహ్విహూహోరికింకిణీ
 సూతసమిద్ధలాచరణసూపురిహూహ్విమరింపిసం
 ఘాపివియద్దుసీచరి చరిద్విరి చోర్పలసారసంగ్రహో
 యారపహుంగింధిపహూహోరింగింధివిలాసయు త్తమై
 చేరము చెల్లజేయవరె చెల్లరె జిల్లవరె న్మనోహర
 ద్యోపిరిగోర్తసిపలమధుద్రవగోమృత వాయుసప్రసా
 రారిరసప్రసారిరుచిరప్రసరింబుగ సారెసారింబు.

అనుపద్యమాలిక నాశువుగా విరచించి చదివె
 నెట ! దానిపైఁ కృష్ణరాయలు తానై యాకవిగండ
 పుండేరము నాతని పాదమునఁ దొడ్డిగెను. ఆశుకవిత్వ
 మనఁగా నాలోచనము నల్పము నెట్టిరసము కూర్ప
 ననునో యట్లే యాశువుగను జెప్పినేగ్గినది గాని చెత్త
 కూరుపు కానేరదు. మఱొకప్పుడేదో కృష్ణరాయ
 బాశువుగా విరచించు మని కోరఁగా నాతిండు—

చ. నిరుపహత్ఫలము రమణీయమాతి తెచ్చియిచ్చుక
 ప్పురవీదె మాత్మ కిం పయిచభోజన ముద్యోలమంచ మొప్పుత

ప్పరయరసజ్ఞా లాహ తెలియంగల లేఖక పాతకోత్తముల్
దొరకినఁ గాక యారక రృతుల్ రచియింపు మనంగ శక్యమే.

అని నిరాశరించె నని చెప్పుదురు.

బెద్దనార్యున 'కాంధ్రకవితాపితామహుఁ' డని
బిరుదనామము కలను. ఈ బిరుదము "పురాణకథను
గొని స్వకపోలకల్పనలు గూర్చి తొలుదొలుత మను
చరిత్రమును బ్రబంధరూపమున రచించుటచేఁ గలిగిన"
దని కొందఁ జెప్పుదురు గాని యది సరికాదు

ఇట్టి ప్రబంధములఁ గూర్చినవారిలోఁ బెద్దనా
ర్యుఁడు తొలుదొలుతటివాఁ డనునది నిలుననేరనిమాట.
అంతకుముందే ఇట్టి రచనము కలదని తెలిపి యున్నాఁ
డను. ఒకవేళ తొలుదొలుతటి దనియే యొప్పుకొన్నను
నీ బిరుద మీఁగంధరచనమును బట్టి నచ్చినదనుట పొసఁగ
నేరదు. మనుచరిత్రమును రచింపు మని కోరునప్పుడే
కృష్ణరాయలచే,

క. హిమఁడవు చతురచోనిధి
వరులపురాణాగ మేతిహాసకథార్థ
స్మృతియుతుడ వాంధ్రకవితా
పితామహుడ వెవ్వ రీతు పేర్కొనవీరుక

మను. పీఠిక. ప. 15.

అని పెద్దన వేర్కొనఁబడియున్నాఁడు.

కృష్ణరాయలు తన యాథానకవులతో నెల్ల
నయసుచేసెను, గవిత చేతను బెద్దనాఁ డగుటచేఁ బెద్దనా

మాత్యున కీ బిరుద మొసంగి యుండును. ఈతఁ డీమను
చరిత్రమును గాక హరిశ్చంద్రాసార నాన వేటాక ప్రబంధ
మును రచించి తన గుగు వసుశతకోపయతికిఁ గృతి
నొసఁగెను. ఆగ్రంథమునకుఁ డి యీ కీర్తిపద్యములు రంగ
రాట్నాదమున నుదాహరింపఁబడి యున్నవి.

క. అంబరము పగుల నార్చి ప్ర
లంఘింపఁ దాగ్రహము వెలయఁ గడిసినవే
పం బలరాముఁడు చేమున
లంబన వానిండు మ్రుంచె లావు మెఱుఁగఁ.

క. అదేవిత్తముఁడు సుధాం
భోధి నవై కాగ్రహమున బాయం దై
చేదోయిచేతి చక్షిణ
సాచిము గొని నోటఁ దెప్పఁ బరిపర నగుచుఁ.

క. శరరోపయంతి ఘనతరు
చితారకోపమమతికిని గుటలమహూర్తి
ర్మరనిరితిఁ జతురాగమ
పర నాయరనియంతిని జపాసంధ్యతిఁ

గీ. అధిలపారి కాంక్షి కాశ్రయప్రణా
రోపకంతమునకు లోకర్త
చే నేఁగి యచటఁ బారివంబున డిగ్గి
యధివసించి యుండు నర్థితోడ.

క. బాలరసాలకిసాలము
గ్రోలుచుఁ బలికెడిసికింబు కో యనఁ జాలం

జారిఁబడి యానయమధు

రాలాపము అనియె నాదరణమున విసంగెఁగా.

ఇది గాక కృష్ణరామయు స్వర్గస్థుఁడైనదివ
నాతని నిర్యాణమునుగూర్చి సీసపద్యశతక మొకటి
రచించె ననియుఁ దా మాసపద్యశతకము కాకచోఁబ్రాది
యుఁటి మనియు మిత్తు లొకరు నుడువుచున్నారు; కాని
ఁబడి లభించినది కాదు.

సీ. ఎదు లైనచోఁ దన మహారీప్రసాదు నిచ్చి

కేలారయొసఁగి యెక్కించుకొనియె

కోకటగ్రాహస్య నేర్పాఁహరింబు

అడిగిఁగీమలయందు నిచ్చె

మనుచరిత్రం బంబుకొనువేఁ బం మేఁగె

బల్లకిఁ దనకేలఁ బట్టియెల్లె

దిట దైవకవిగంప పెందేరమున వీరె

తగు పని తానె పాపమునఁ బొడిగె

గీ. 'అంధ్రులవిరాపరామహ అల్లసాని

పెద్దకపింధ్ర' యని నన్నుఁ దిజుచునట్టి

కృష్ణరాయలలో దివి కేఁగి లేఁ

బ్రహ్మయున్నాడ జీవచ్ఛవంబ సగుచు

అనుపద్య మొకటి మాత్రము వాడుకలోఁ గలదు.

మఱియుఁ గృష్ణరామ నిర్యాణానంతరము కన్నడ

రాజ్యముపైగి గజపతి రాజు దండెత్తిరాఁగా

సీ. రాయరావుతుగండరాజమేనుగు వచ్చి
 యార్జునోద గోరాజునాడు
 సం పెదనరపాంశ్వాబౌముడు వచ్చి
 సింహాద్రి బసుశిల జేచ్చునాడు
 సెంగోలునిహుడు చేరి ధిక్కుపెరి గంచు
 తల్పుల గజుల దీకొల్పు నాడు
 మనవరినిర్భరగండ పెంచెర మిచ్చి
 హుడు రాయల కొనిగొట్టునాడు
 గీ. నొక తెలుంగవా వచ్చియొ యువ్వి లేవా
 చేరజాలఁ రల చెరి ట్టిరై ఘైరా
 కన్నడం బెట్లు సొచ్చెడు గజపరింఘ్రః
 తెలుదినెలు బుక్కు సొచ్చెను తెలుగుల వోలు

అను సీసపద్యమును బంపె ననియు, దానిపై నాతఁడు
 స్థిలి తిరిగి పోయె ననియుఁ దెలియుచున్నది. మును
 మచుమసిదిరాజు బ్రతాపగుహగ్రామము దసరాజ్యము నోడి
 పోగాఁ దక్కునామాఁజ్యుడు తన కవితచేతఁ బ్రతాప
 గుహగ్రామ మెప్పించి మరల నారాజ్యమాతలి కిప్పించెనట !

వెలుగోటిరా జయిన మాదయలింగమనే
 పిల్లయవేముని తల నెఱికి తనతమ్మపడిగం బొదిగించి
 సందికంత పోతరా జనువేరి కతారిఁ గైకొనఁగా శ్రీనాథ
 కవిసార్వభౌముఁ డాతనిఁ జేరి నరిగి కననముచే నాతనిఁ
 బొగడి మెప్పించి మరల నాకతారిఁ గొనితెచ్చెనట !
 బభిరా కవిత్యమహత్త్వము !

ఇంకను గృష్ణరాయనిచే రచింపఁబడినట్లు గల యాముక్తమాల్యదయుఁ బెద్దనచేతనే రచింపఁబడిన దని యొక యైతిహ్యము బహుకాలమునుండి కలదు. రంగ రాట్నందమునం దాముక్తమాల్యదలోని పద్యములుదాహరి పఁబడునెడ ‘పెద్దనగారి యాముక్తమాల్యదలో’ నని నుడువఁబడియున్నది. మఱియు నాముక్తమాల్యదకుఁ బ్రాచీనవ్యాఖ్యాతి యొకఁడు తన వ్యాఖ్యానావనానమునఁ ‘పెద్దన రచించిన యాముక్తమాల్యద’ యని సద్యసూచనూన వాకొవియున్నాఁడు. ఇంకను గొన్ని యెడలఁ బెద్దనకృతి మని కలదు. మరుచరిత్ర మెట్టి హృదయంగమము లగుభావములలో నిలిసియున్నదో యాముక్తమాల్యదయు నట్లే చెల్లు మిఱుచున్నది. కాని రెండిటికిని శైలియందుఁ గొంతొక భేదము కలదు. ఇట్టిభేద మొకవివే కాలభేదముచే రచించిన కృతులందుఁ జూపఱుచుండుట లేకపోలేదు. ఇయ్యెడ బాణుని కాదగబరీహర చరిత్రములు తార్కాణముగాఁ జూపనగును. ‘కవితాప్రావీణ్యఫణిశః’ మొదలగుపదములచే సంబోధింపఁబడిన కృష్ణరాయలు కవనము చేయలేక యితరుఁడు రచించినదానిని దనవేగఁ బ్రకటించుకొనె ననుటయుఁ బొసఁగుఁబోటు కలదిగాఁ దోచుటలేదు. ఈ విషయము సత్యమైనను నసత్యమైనను దాము రచించిన గ్రంథములను దమరాజులు రచించినట్లే వారి పేళ్లతోఁ బ్రకటించునాచారము వెనుకటి కవులకు లేక

పోలేదు. ఇవిగాక పెద్దకృతము లని వాడబడునవి కొన్ని చాటుపద్యములు గలవు.

తన దివ్యకవితానిలాగను చేరి గృష్ణగాయల
మచ్చించి యాతని కవ్యగతశోభననీయుండై యీమను
చక్రము నానానికే కృతాననీ యనేకాగ్రహరములను
గొని మహాభోగముల ననుభవించి యైహికేచ్ఛల
దనయుటను కాక నైష్ఠాగ్రేసరుండై కోకట మను
తన యాగ్రహరమునకు శతకోపపుర మని యాత్మగురు
డకు శతకోపయతివేకు వెట్టి శాస్త్రాబులకు సర్వాగ్ర
హరముగా నొసంగి యిత సనేక దేవాలయములకు
భూవాంఛలు నేసి చారిత్రాసాధ్యమును సయిత
మూరించుకొనిన యీ యాధ్యైవితాపితామహుడు
కృష్ణరాయ నిర్మలానంతరిము సయితము జీనించి
యిండి ౧౫౪౦ సం॥ ప్రాంతమున నశ్వర మగు భౌతిక
శరీరమును దృఢించి శాశ్వతమగు కీర్తిమూర్తిని
గైకొనెను. ఎంతవఱ కీ యాధ్యైభాష ప్రచారము
గలదై సుస్థితిని వెలయుమండునో యంతవఱకును పెద్ద
నార్యుని యశశ్శరీరమునకు భంగపాటు వాటిల్లనేరదు.

—: గ్రంథవిమర్శనము :—

రచనాచాతుర్యము.

మార్కండేయపురాణమునం దీస్వారోచిషమను
జన్మవృత్తాంతము సమగ్రముగాఁ గలదు. ఆపురాణమును

మారన యాంగ్రికిరించెను. రెండుపండువలు నొచ్చితీ
 పోషణమునకై చిలువనూర్పుల గావించె గాని పెద్దనా
 మాత్యుఁ డీ ప్రబంధరాజమును దుదఁగుట నామార్కం
 డేయపురాణపు ద్రోవనే పొందుదంచెను. మారన
 కివేష్యమున ౧౫౦ పద్యములలో ముగిసికొని యున్నది
 కవనమున ౮౦౦ పద్యములవఱకుఁ జెరిగింపి. ఈ మను
 చరిత్రము “అల్లనానివాని యల్లికజిగిది” యనునట్లుకను
 బ్రతిపదమునను నారఁజిలుచుచున్నది. పెద్దనామాత్యుఁ
 డీ ప్రబంధమును నీర్థికాలము పరిశ్రమ చేసి తిలకవ్యాసో
 ముఖ పాండిత్యమును జతుర్విధకవితానిలాసమును నెల
 మించి నిబ్బరమైన పైలి నాహుటై చుట్టు పోహ
 లించెను గాని యుండదుకులుగా నెదును ముడిపెట్టలేదు.
 ఈ గ్రంథమునందుఁ గూర్చునేర్పుచు భావప్రబిత్త్యమును
 బిక్కటిల్లని పద్యము గాని గద్యము గాని చూపట్టదు
 ఎక్కడఁ బట్టిన నక్కడఁ గవేశ్యముని లోకజ్ఞానమును
 భాషా వైదుష్యమును గల్పనాచాతుర్యమును నెల్ల
 విరియుచున్నవి. పెద్దనామకవి పద్యములు ముద్దులొలుకు
 నిద్దంపుఁబలుకుల నేర్చి కూర్చి తీర్చిదిద్ది చికిలిసేసి నను
 మెఱుఁగు వెట్టి వెల్పుగింపఁబడినవి కావుటచే నెక్కడను
 నొక్కలు వోయి కాన్పింపవు. మఱియు సంగ్రహతాండ్ర
 ముల నుదముకాఁ గలయఁగూర్చు కతన నితని కవనమున
 సుస్కృతప్రాధిమ్యం దెలుఁగునడికారమును మిసమిసలు
 దేలుచుఁ జెఱలాచుచున్నది.

శ్లో.

శా॥ రాపుల్ ప్రేవలఁ జిల్లుదెంగలువ తేవారంబురంబునఁ
 మాపుల్ ప్రోపులు నల్లదెల్లి గొనుకాంతారంబులం దైంపన
 గ్రాదారల్పికాయమానఁజింద్రాక్షగుపచ్చంబులం
 బూపుందీ దెల నొప్పునొక్క ననుంబుక గారునోర్కిష్టముకా.

ఆ 2. ప 22

౨. మృగమునసారథవిభవ

ద్విగుజితమునసారసాంప్రవిషీగంధ
 స్థగిరేరపరిమళ మై
 మగుపహులుపు దెలుపునొక్క మారుత మొలనెకా.

ఆ 2. ప 24

ఈ సన్ద్యకు నాల్గవరణ మట్టిచూగుతము నొల
 యించుచునే యున్నది.

శా॥ చాలారం గొనగోళ్ళ నీ వలన నొ చాయించుచో నాదున
 మేలం దైనవిబంచి నిన్ను మొనరుకా నీ వంబుమఁజేసి యా
 యాలానంద మువేళఁ బరెన్నుఁ బ్రథారాయంచారాహత
 లోలత్తప్రసవ మేలంబుఁగలవే లోలాశీ దేశాక్షిన్.

ఆ 3. ప 57.

చ॥ జిలుగుల దెట్టుచుం దొడలఁ జెంద్రుంఁజూచి యంబ మైరకిం
 దెవదెవ లేనిదీరఁ గటింబు పులఁ జిన్నులం చేర్చియొందు వే
 జలంబు లాడి యాడి యొందాన కిరస్థితకేయై నపు
 నెవ్వలవడి చూచె లోలకిం నీ లని దానను నిరెన్నో యనన్

ఆ. 5. ప 68.

బొచితీనిగ్వాహము.

౪. అల్లదె కంటే పొనపొన

దెల్లనిగిట్టబుర మబ్బు దేదెడుపొలమం

దెల్లెడఁ జూచిన ధరణి

వల్లభ సీరాముసేన వాలు మెకంబుల్.

అ. 4. ప. 16.

౫॥ తిమిరంపుగుబ్బ వన్నుల

కొమరాలపు సేనుఁ దిగినగోవాళ్ళ మహిన్

నెమకి నగరాదె ముడిసిన

మముఁ జెనకిన నేమి గలదు మద మేమిటికిన్.

అ. 4. ప. 83.

కల్పనాచాతుర్యము.

౬॥ మరున కొనంగఁ గాలము తమళ్ళు గాటుక గా నవోదయ

స్ఫురవరుణప్రభావధికశోణిని త్తనితో మభ త్తమున్

హరిహయదిజ్ఞుభస్మలమునన్ బలి చల్లి వటాంతమున్ వసూ

త్కరభరితంబు నై వెలుగఁ గాంచి సుధానిధి నెరై నత్తటిన్.

అ. 3. ప. 21.

భానప్రకాశనము.

మ॥ మునుమున్ పుద్దెనుకొంప లౌల్యము నిదన్ మోదంబు విఘ్నతం

తొనుపం గోర్కులు గ్రేష్ట త్రిప్ప మచి మెచ్చుల్ చెప్పలల్లార్చన

త్యనుషంగస్థితి తిచ్చసా దాసఁగ నొయ్యారంబునం బండ్రికల్

దనుకం జూచె లతాంగి భూసురుఁ బ్రపుల్ల న్నేత్రపద్మంబులన్

అ. 2. ప. 30

స్వభాసపరిజ్ఞానము.

చ॥ పలుకులు నేర్పువేళఁ గలభాషిణి నీ విటు లుండఁ బంజరం
బుల నరగన్ను వెట్టి ముఖముల్ చరణాగ్రసఖిఁ గ్రోకుచున్
నిలుగుచు నాపులించుచు వనీవిహగోత్కర మెట్లు వల్కు న
ప్పలుచురె యట్లు లెత్తి విని పక్కెడు వింటివె కీరళారికల్.

ఆ. 3. ప. 58.

సీ॥ ఏ విహంగముఁ గన్న నెలుఁగించుచును సారె
కును నైతంబులఁ గూడఁ దారుఁ
దారి కన్గొని యది తనఁజోచు గాసున్న
మెడ యెత్తి కలయంగ మింట నరయు
నరసి కన్నీటితో మరలి తామర యెక్కి
వదన మెండఁగ సరోవారి నద్దు
నద్దిత్రావఁగ నైఁప కట్టిట్లు గన్గొని
ప్రకటించ మీక్షించి బ్రమసి యులుకు
నుటికి యెబకలు చకియ వేదొక్కతమ్మి
కడుగు సరిగి రవంబుతోఁ దిరుగు లేంట్లఁ
దొడుచు ముక్కున మఱియును బోవు వెడక
సంజఁ బ్రియుఁ జాని వగ నొక్కచక్రవాకి.

ఆ. 3. ప. 16.

ఈ నీనపద్యము పెద్దనార్యునిభాషాంతరీకరణ
చాతుర్యమును వెల్లడియించుచున్నది. చూడుఁడు.

శ్లో. ఆయాతి యాతి పున రేవ బలం ప్రయాతి
పక్షంకురాణి విచిన్తోతి ధునోతి ఏక్షే
ఉన్మత్తవ ద్భ్రమతి కూజతి మందమందం
కాంతావియోగవిధురో నిశి చక్రవాకః.

(22)

ఈశ్లోకమున కాపద్య మనునాద మయ్య నెంత
యేని మనోజముగాఁ బెంపొందింపఁబడినది. మఱియుఁ
బుంలింగమున కన్న కర్తృపద మత్యంత స్వాస్థ్యా
పాదక మగునట్లు స్త్రీలింగముగా మార్పఁబడినది.
పెన్ను-చోటుల నీతఁ డేదే నొకలోకోక్తిలో, ప్రకృతి
చిత్రమునో కైకొని దానికి నన్నెలు చిన్నెలు నచ్చు
నట్లు మే లయినకల్పనఁ గల్పించి పద్యమునఁ బెట్టి
బొగు బొ గసిపించును.

చ॥ మదకలకుంభికుంభనవమౌక్తికముల్ గనుపట్టు దట్టమై
వలక కృష్ణరాయకరవాలమునం చగుధారసీద న
భ్యుదయము నొంచి శాత్రవుల పుట్టి మునుంగఁగ చేనపంక్తిలోఁ
దొడిగొని పైవయిన్ వెడలు బుద్బుదపంక్తులువోలె బోరులన్.

అ. 1. ప. 41.

ఈ పద్యమునందలి కల్పన 'వానిపుట్టి మునిగినది'
యనునలోకోక్తిని బట్టి పుట్టినది.

ఉ. ప్రూరివ నేభదింత హతకుడ్య పరిచ్యుతవజ్రపంక్తిఁ బొ
ల్పారుమిడుగుఱుంబురువు లందు వెనఁ గొనిపోయి పొంత శృం
గారవనద్రుమాళి గిజిగాడులు గూడులఁ జేర్చుదీపికల్
గా రహఁ గృష్ణరాయమహికాంతుని శాత్రవపట్టిఱంబులన్.

అ. 1. ప. 36.

ఈ పద్యము గిజిగాడులు మిడుగుఱుంబుర్వులను
దను గూండ్లలో వెల్తురునకై చేర్చి యుంచుకొను నను
ప్రకృతిచిత్రమునుబట్టియందనుగాఁ బొందుపఱుపఁబడినది.

కృష్ణగాయని వంశాదివర్ణనమున నితఁడు చిత్రించిన
ప్రతిఃస్పృహయు ననుపమానమై వెలయుచున్నది.

పెద్దన తనవైకుంఠకవ్యము కూర్చి కూర్పులలోని మే
లేర్చికొని పొదునగా నడుకకొనుచు నొక్కొక్కయెడఁ
దొంటికంటె సుతొగము మీఱునట్లు హంభించును.

చ. ఉడిగి మడింగి మై మఱచి యున్నతఱిం గలలోనఁ జేరె నె
క్కడిమగవాఁడొక్కో యనుచుఁ గంచఁగ మేల్కనుచో నతండు
(యి
స్పృహ మగఁడందుఁ గోరుటకుఁ బొందుగఁ జెప్పితి ముల్లు పుచ్చి
(కొ

అడఁచినచంద మయ్యెఁ గమలాసని యీ విరహానలంబునన్.

ఉత్తరహరివంశము. సోముఁడు.

చ॥ ఉడుసరిబారికి వెఱచి యూటట యో నని పేరుటామనిన్
ముడివలెనంట నేనటట ముయ్యెలగు ట్టయినట్టియందు రా
నడఁగునె తావహ్ని మనమై హరిజేక్షణ ముల్లు పుచ్చి కొ
అడచిన చంద మయ్యెఁ బరమా యెలదోటఁ జరింప నేటికిన్.

ఆ. 3. ప. 34.

మ. అసుమానింప యాసుధాంధసులు మాయాల్ప నావంచనం
బున వైశ్వానరుని హరించిరి యవుంబో యింతమాత్రంబులో
నని నాయోగమహానుభావమునను భంగంబు వాటిల్లు నే
ననిక ల్దాచినఁ బెండ్లి హాసునొకొ దుశ్చారిత్వంబుంబిరే.

కాశీకాండము శ్రీనాథుఁడు.

శా॥ తండ్రీ : నాకు ననుగ్రహింపఁగదె వైష్యం బంచుఁ బ్రార్థించినఁ
గండ్రల్ గా నటు లాడి ధిక్కుతులఁ బో కాల్మంటి వోహో
(మదిం

దీప్త్రీ గల్గినవారి కేకరణి నేనిన్ విద్య రాసుండునే
గుండ్రా దాచినఁ బెండ్లి యేమిటికిఁ జిక్కుం గష్టముష్టింపచా !

అ. 5. ప. 17.

సీ. పులిమల్లఁ డడవిపోతులరాజు గరుడుండు
గాలివేగంబు పండేలసనిడి
విష్టుప్రసాదంబు వెండిగుండులపరి
పచ్చిమిర్యము వెట్టిపుచ్చకాయ
వేటమాణిక్యంబు విరవాది మెడబల్మి
పెట్టుగాఁబు వకారి పిడుగుతునుక
జిగురుఁబు చిత్రాంగి శ్రీరామబాణంబు
పురియండు కస్తూరి దొడ్డుమలై

గీ. యశఁగి మలయును దెక్కుతోయముల పేళ్లు
దారులు దేరి వచ్చె నుద్దండపుత్తి
వేటబుక్కలు మృగరాజవిగ్రహములు
వటుక నాటుని వాహ్వళివాహనములు

శృంగార శాకుంతలము. పినవీరభద్రుని.

చ॥ పులియఁడు బూచిగాఁ డనురపోతులరా జనుమంతిగాఁడు చెం
గలువ నివంగి భైరవుఁడు గత్తెర సంపగి వెండిగుండు మ
ల్లలగుది వాయువేగి చిటిలింగడు సామ్యఁడు వత్సనాభి యే
కలములమిత్తి గచ్చి యనఁగాఁ గలవాని గ్రహించి యుష్టతెన్.

అ. 4. ప. 32.

పెద్దనానూత్ముండు పిల్లలమట్టి పినవీరభద్రుని
శాకుంతలమునఁ గల వేటనగనము మొదలగునది తిన్నగ
నెత్తుకొని దానికంటె బెక్కుమడుఁగు లెక్కున చక్కఁ

దనము గలుగట్లు తాను సమకూర్చెను. మఱియు
 మారన మార్గఁజేయపుగాణమును బట్టియే యీ
 గ్రంథము బెంపొందింపఁబడిన దగుటచే నందలి రచనలును
 గొన్ని యిందుఁ జొచ్చినవి. ఒండు రెండు జక్కనపద్య
 ములఁ బోలినపద్యములుఁ గలవు. ఇవిగాక గడుసుఁ
 బోకడలకు గనియు, నుడికారములకు విడిదిపట్టును నగు
 కవిసార్వభౌముని కవితాఽలాసములు బహువారములు
 తఱచి తఱచి చదివి ముదంపడిననాఁడు కావుటచేఁ
 బ్రౌఢాననహం దత్త్యంతాదరము గలపెద్దనార్యుఁడు తన
 యాదరాతిశయమున కుద్ద్యోతకముగాఁ గావలయు నాయా
 రచనాచమత్కారములను మనుచరిత్రమునఁ బెక్కు-
 చోట్ల నెలకొల్పెను. “మిన్నులు పడ్డచోట, కులము
 నాములు, నెన్నతోఁ బెట్టినది, కడుపారఁ గన్నతల్లి,
 హుటాహుటికడలు, చన్నపిసి పిదుకన్, బండికంబెన
 చాయ” మొదలగు మేలయిన తెలుఁగు పలుకుబడులు
 పెక్కులు శ్రీనాథుని కవనమునుండి మనుచరిత్రమునకుఁ
 గొనితేరఁబడినవి. పైగ్రంథములోని పద్యములు పరిమి
 తముగాఁ బెద్దనార్యుని పద్యములతోఁబోల్చి చూపఁబడు
 చున్నవి.

సీ. అని యమ్మహాభాగుఁ డాచమన మొనర్చి

నియతుండు శుచియు నై నిలిచి గార్హ

పత్మాగ్నిఁ దనమది భావించి వందన

మొసరించి యిట్లను ననిలమిత్ర

నీయంద యాహవనీయాగ్నియును దక్షి
 ణాగ్నియుఁ బ్రభవించె నభిలదేవ
 తలకును దృప్తి నీవలన సిద్ధించును
 సకలలోకముల కాశ్రయము నీవ

గీ. నిత్యసత్యమూర్తి నీ ప్రసాదించున
 నినుఁడు గ్రుంకరుండ నిపుడ యింటి
 కరుగుఁవాఁడఁ గాక యాగమోదితకర్మ
 జాతనైష్ఠికుండ నైతినేని.

మార్కండేయ పురాణము.

తే॥గీ॥ అనిన నేమియు ననక యవ్వనజగంధి
 మేఁజివ్యాదిపన గదంబించునొడలు
 గదిగొని వార్చి ప్రవరుండు గార్హ పత్య
 వహ్ని నిట్లని పొగడె భావమునఁ దలఁచి.

ఆ. 2. ప. 74.

మ॥ శివిష్ణువర్ణము నీ ముఖించునన తృప్తిం గాంచు సన్నీశుగా
 స్తవముల్ నేయు శ్రుతిల్ సమస్తజగదంతర్యామివిన్ నీవ యా
 హవనీయంబును దక్షిణాగ్నియును నీ యందుచ్చవించుం గ్రతా
 త్వవసంధాయక నన్నుఁ గావఁగదవే స్వాహాపదూ వల్లభా :

ఆ. 2. ప. 75.

ఉ॥ దాసజపాగ్ని హోత్రపరతంత్రుఁడ నేని భవత్పదాంబుజ
 ధ్యానరతుండనేనిఁ బరదారధనాదులఁ గోరనేని స
 న్మానముతోడ నన్ను సదశంబున నిల్పు మినుండు పశ్చిమాం
 భోనిధిలోనఁ గ్రుంకరయమున్న రయంబున హవ్యవాహనా :

ఆ. 2. ప. 76.

తే॥ అసలు మందాచవిద్యాధరాత్మజస్మ
 నే విభావని యనుచాన.....

మార్కండేయపురాణము.

తే॥ అనఘ మందారవిద్యాధరాత్మభవను
నను విభావనీ యంఘ్రు గంధర్వవరులు
తెలిసి యుండును నిమ్మహీతలమునందుఁ
బరఁగుమృగపక్షిజాతుల భాష లెల్ల.

ఆ. 6. ప. 17.

ఇట్లులు సూర్యుండేయపురాణస్థఁ బోల్చి లుకొన్ని
గలవు.

సీ. సంపూర్ణ హృత్తి మాసాంద్రచంద్రాతప
విలసితశశికాంఠ వేదికలను
మంజరీసంజాతమకరంచనిష్యంద
మాకందమాధవీమంచపముల
శృంగారవనమహాశృంగారమణిశృంగ
హృదక శైలశృంగాటకముల
సంపుల్లహల్లంసహకారవాసనో
జ్వలదీర్ఘదీర్ఘ కా నైకతముల

గీ. గగనగంగాతరంగిణీగంధవాహ
బంధురోదగ్రసౌధాగ్రభాగములను
సవనవోల్లాసరతిఃశా నైపుణములఁ
బ్రతిదినంబు రమించిరి నయియుఁ బతియు.

జక్కన విక్రమార్కచరిత్ర.

సీ॥ గంగాతరంగిణీరంగ త్తరంగ శీ
కంశీత నైకతోత్కరములందు
మందారమాకంఠమరందచుంచలేం
దించిరానందకృష్ణుండనములఁ
గాంతనిశాకాంతకౌంతివిత్తికా
క్రాంతభూభృష్టుండకందరముల

మస్మణదిసాహారమాంసలహింసితా
 సంపదాసారకాసారతలులఁ
 దమక లమక క్రియం దని లమక పెసఁగఁ
 బుఁతు బుప్పొంగఁ గ్రీడించెఁ బద్మినీప్ర
 బావ ఘటితాన్నపానభూషావిశేష
 మాల్యపస్త్రానురేపసామగ్రిఁ జెంది.

అ 6. ప. 62.

సీ. నలినసంభవువాహనమువారుపంబులు
 రులముసాములు మారుఁ గువలయాక్షి
 చపలేటిబంగారుజలరుహంబులయాంధ్రు
 భోజనంబులు మారుఁ బువ్వఁబోడి
 సత్యలోకముదాక సరలలోకంబులు
 నాటపట్టులు మారు నబ్జవదన
 మధురాక్షరము లైనమామాటలు వినంగ
 నమృతాంధసులు యోగ్యుల నుపమాంగి

గీ. భారతీదేవిముఁచేతిపలుఁబిలుక
 సమదగజయాన సబ్రహ్మచారి మారు
 వేదశాస్త్రపురాణాదివిద్య లెల్లఁ
 దరుణి నీయాన ఘంటాపథంబు మారు

సీ॥ చిన్ని పెన్నెలకందు పెన్ను దన్ని సుధాల్లిఁ
 బొడమిస చెలువ రోబుట్టు మారు
 రహి వుట్టి జంర గాత్రములరాల్ గరఁగించు
 విమలగాంధర్వంబు విద్య మారు
 ననవిల్లుకాస్త్రంపుమిసురు లావ ర్తించు
 పని పెన్నులొడఁ బెట్టినది మారు
 హయమేధ రాజసూయము లసఁ బేర్పరక్ష
 సపనతంత్రంబు లుంకువలు మారుఁ

గనునగనీమఁ గల్పవృక్షములనీడఁ
బచ్చరాచట్టుగిమి రిచ్చపట్టు మాయఁ
బహుసంభవవైరుంతభర్గసభలు
సాముగరిచీలు మాయ గోత్రామరేంద్ర.

అ. 2 ప. 43

నీ గిరినిరుంజయులఁ గుంజరపుంజ మనుశంకఁ
గంతీరవంబు అత్కింత నెగయఁ
బల్వలంబులఁ గిరిప్రకరంబు అనుశంక
నెఱురరాజులు విండు లెక్కవెట్టఁ
గిడలిమవ్యంబునఁ గారోల మనుశంక
జలదేవులు భీతిసంభ్రమింప
నదయులఁ గువలకాసనవాటి యనుశంక
నిందిందిరశ్రేణు లెనురుకొనఁగ

గీ. రజతగిరియందుఁ దాండ్లవారంభరభస
భంగిపరిరపరస్వపాణివికట
కంధరాచుప్తగజస్త్రితింశంకం
ప్రమథులయఁ దోప సంధరాంబు ప్రబలె.

భీమభండము — శ్రీనాథుఁడు.

నీ॥ ఉరుదిరీకుహరసుప్తార్థశాస్త్రాలముల్
రురవారి శోణితశంకఁ ద్రావ
వనకుంజమధ్యశాస్త్రాలచరస్మృగపంక్తి
దావసావకిభీరి దల్లడిల్ల
నాశ్రమాంతరభూమిహాగముల్ మునికోటి
బద్ధకాషాయవిభ్రాంతిఁ జూత
మనసానుశృంగశృంగాటకంబులఁ గాంచి
యమరులు హేమాద్రి యనుచు వాలఁ
గానెఁ దేశలరుచిఁ గింతుప్రవాళ
ముస్సృజకిసలయకంకేశిమనుగుచ్చ

బంధుజీవజసారాగదాంధవంబు
లన్నగంబున బరతార్జుణాతపములు.

ఆ. 3. ప. 11.

సీ॥ పతిపాణి పల్లవచ్యుతనీవిబంధన
వ్యగ్రబాలాహస్తవసరుహంబు
ధివక్తృతాచరవింబుపశనక్షతవ్యధా
భుగ్నలీలావరీ హ్రూతంబు ..

శృంగారస్తైష్యము.

సీ॥ సహసానఖంబదస్తనదర్తిపరిరంభ
మామూలపరిచుందితాభరోష్ఠి
మతిశయప్రేమ తల్పిరదింసందాభ
మగణితగ్లాని శయ్యానిపాత
మతివేలనుణితయాజ్ఞార్గల్లదపేట
మతిదీనవాక్పూచిత్రావిరహ
మంతురచ్చలకచాలావిప్లవస్వాంగ
మాంబదృతిహారవాసనాబ్జ
మాద్రమక్షణనులపర్ణ మానిమీరె
తాత్ మాన్విన్నగింతి మాయత్తచేష్ట
మాన్తిమిరహషచారవ మావధూటి
ప్రభమసురతంబు గింధర్వవతీ గిరంచె.

ఆ. 3. ప. 116.

చ. కొనరి వసంతకాలమునఁ గోయిల త్రోల్చినభంగి నేడ్చెన
బ్బినచుహనేత్ర కొండిచటిఁ బెద్దయెలుంగున వెక్కివెక్కి వె
క్కిన మగుమన్యువేగమునఁ గాటుకున్నులనీరు పోనలై
యుసిరికి కాయలంకిలు ఏయోచరముల్ దిగువాలునట్లుగన్.

కాశీఖండము.

ఉ॥ పాటన కింతు లోర్తురె కృపారహితాత్మక నీవు త్రోవ ని
 చొట్ట భవన్నాంబరము పోకెడ గనుంగొనుమంచు జూపి య
 ప్పాటలగంధి వేదన నెఱి విడి యేడ్చె గల స్వనంబుతో
 మీటి పచ్చిగుట్టచనుమిట్టల నశ్రులు చిందువంపిగన్.

ఆ. 2. ప. 70

ఇట్లనేకముగాఁ జూపఁదగును. పై యేడ్పుపదై
 ములఁబట్టి పాఠజాతాహరణమునఁ దిమ్మనయు, నను
 చరిత్రమున రామరాజభూషణుఁడును రెండుపద్యములఁ
 గూర్చి

ఉ. ఈకునఁ బట్టి దెంచును హెచ్చినశోకదవానంబుచే
 గానీతి యేడ్చె ప్రాణవిఘ్నదైదురీ లలితాంగి పంపిజ
 శ్రీనఖ మైనమోముపయిఁ జేలచెయిం గిడి బాలిపల్లవ
 గ్రాసకషాయకంఠకంఠపథూకలకారీధ్వనిఁ.

పారిజాతాపహరణము.

శా. ఆతాదిల్లి చెయింగు పెల్లిం చాయఁ లేక రాకానిశా
 రాజశ్రీనఖ మైనమోమునఁ బట్రాగిం బొల్లియైరెత్తి యా
 రాజీవానన యేడ్చె గిన్నరవధూరాజకర్కరాంభోజకాం
 జీతో మేళవింపించికారవసుదాపూరింబు తోరంబుగన్.

మనుచరిత్రము.

ఈ పద్యములపైఁ దెనాలి నులింగకవి 'ఆల్ల
 నాని పెద్దన అటు నిటు నేడ్చెను. ముక్కు శీమన ముద్దు
 ముద్దుగా నేడ్చెను. బట్టమూర్తి బావు నేడ్చెను'
 అని యభినాయ మిచ్చెనట!

పెద్దనామాత్యుని తర్వాత మనుచరిత్రమునకుఁ
 బ్రతిబింబముగాఁ బ్రబంధములు కప్పితిన్నలె యుప్పు

తిల్లినవి. మనుచరిత్రమునందలి పద్యముల పోలిక పద్యములు చురు బెక్కులు పొడసూపినవి.

క॥ సురగరుడోరగనరభే

చరకిన్నరసిద్ధసాధ్యచారణవిద్యా

ధరగంధర్వరుమారుల

నిరతము గనుగొనమె పోల నేర్తురె వీనిన్.

అ. 2. ప. 37.

క. నరభేచరవిద్యాధర

గరుడోరగసిద్ధసాధ్యగంధర్వరతి

నిరతము గనుగొందున యీ

నరనాథుని బోలగలరె నమ్రనిరూఢిన్.

సకలకథాసారసంగ్రహము.

మ. అనిమేషస్థితి మాన్వై చిత్తరపుజూ పస్వేదతావృత్తి మా
న్వై నవస్వేదనమృద్ధి బోధకక మాన్వై మోహవిద్రాంతి తో
డనె గీర్వాణవధూటికి భ్రమరకీటన్యాయ మొప్పన్ మను
ష్యుని భావించుట మానుషత్వము మెయిం జూపట్టె నానర్తతిన్

అ. 2. ప. 38.

మ. అనిమేషస్థితి మాన్వై జంచలపుజూ పస్వేదకావంబు గ్ర
ద్ధన వారిచె విసూత్న ఘర్మజలవిస్తారప్రహరంబు తో
డన దేవాంగన కయ్యెడన్ భ్రమరకీటన్యాయమై యొప్పి య
మ్మనుజేంద్రున్ భ్రమియించునంతనె రహిన్ మర్త్యత్వమున్

(సంధిరెన్

సకలకథాసారసంగ్రహము

సి॥ వదనప్రభూతలావణ్యాంబుసంభూత

కమలంబు లన వీని కన్ను లమరు

నిక్కివీనులరోడ నెక్కెసక్కెము లాడు

కరణి నున్నవి వీని ఘనభుజములు

సంకల్పసంభవాస్థాన పీరికవోలె

వెడచయై రనుపట్టు వనియారము

ప్రతిఘటించు చిగుళ్లపై నెట్టివాచిన

రీత నున్నవి వీవి మృదుపదములు ...

సీ. పవనసౌందర్యవిస్ఫారాంబుసంభూత

కంజంబు లగు వాని ఎన్నుచోయి

మదర సామ్రాజ్యసమ్యక్పీఠి యసంగ

సరసమౌ వాని పక్షస్థలంబు

లల్లపండల రిర్నికాంతులఁ గొన నిక్కు

పగలు మీదెటు వాని యెగు భుజములు

అతులప్రవాళసంతతి రుచిసంపద

నదలింపఁ జను వాని మృదుపదములు ...

సకలకథాసారసంగ్రహము.

ఈ సకలకథాసారసంగ్రహము నొనర్చిన య
య్యలరాజు రామభద్రకవి కృష్ణరాయలయాస్థానకవియే.
ఈతఁడు పెద్దనకు శిష్యుఁ డందురు. సమకాలముననే
యిట్టి ప్రతిపద్యము లేర్పడినవి. ఇట్టివి చూప దొరఁ
కొన్న నెన్నేనిఁ జూపనగును. పెద్దన నాగరాజు
మాత్యుఁడు రచించిన శకుంతలాపరిణయము మను
చరిత్రపుఁ బ్రతిరూపమే. ఇట్లనేకులు కవులు మనుచరిత్ర
మునకుఁ బోలికగాఁ గవనము చెప్పబూనుటకు దాని
యందుఁ గల గొఱతొత్కృష్టమే కారణము.

కథాసంవిధానము

సంస్కృతిభాషలో ¹ దృశ్యకావ్యములయందుఁ
 డక్క శ్రవ్యకావ్యములందు వస్త్రైక్యము లేకుండు కన్న
 టదు. శౌకుంతలమృచ్ఛికాదులగు రూపకములలోని
 యితీప్సత్తము ప్రధానపాత్రములగు నాయికానాయకుల
 వృత్తాంతమున కనుబడియై పుట్టింది తుద కానాయికా
 నాయకుల వృత్తాంతముతోడనే సర్వవసించుచున్నది.
 నాటకములం దితీప్సత్తమును హారమునకు నాయికానాయ
 కులు కొలికిముఠైచూలుగా వుండురు. ఇయ్యది యత్యంత
 చమత్కారపాదకమై యింపుచుండును. ఇంక
 శ్రవ్యకావ్యములందుఁ గొన్నిట నల్లుగాక యెక్కడ
 కక్కడ కీతిప్సత్తము తెంపు చెందుచున్నది. దీలీపుని
 వృత్తాంతముతో నారంభింపఁబడిన రఘువంశకావ్యమగ్ని
 వరుని వృత్తాంతముతో ముగింపఁబడినది. ఎక్కడనో
 యాగఁభింపఁబడినకథ యెక్కడనో ముగింపఁబడుట చే
 వస్త్రైక్యము లేదు. ఇక మన యాంధ్రభాషలోఁ బ్రాచీన
 కవులు దృశ్యకావ్యముల రచింపరైరి. మఱియు
 సంస్కృతముందలి దృశ్యకావ్యములను దెనిగించునెడ
 సహితము శ్రవ్యకావ్యములుగనే తెల్లించుచు
 వచ్చిరి. యక్షగానము లను కొండొక తెఱఁగు రూపక
 ప్రతిరూపము లుప్పటిల్లినవి గాని వానిని దృశ్యకావ్య
 ములక్రిందఁ బరిగణింపఁబోలదు. ఇటీవల విశ్రోత్పా
 ద్యావ్యతర మగు నితీప్సత్తముతో గావింపఁబడుచు

నచ్చిన పెక్కు శ్రవ్యకావ్యములందు సాస్కృతనాటక
 క్రమమునఁ గొంత వస్త్రైక్యము కాననచ్చుచున్నది. వీర
 భద్రుని శృంగారశాకుంతలము, తిమ్మన పాజాతాప
 హరణము మొదలగునవి వస్త్రైక్యము గలవియే కాని
 యట్లులు వస్త్రైక్యము కలిగి తీరవలయు నను విబంధ
 మీ తెలుఁగు ప్రబంధముల పట్లన నున్నట్లు చూపట్టదు.
 దీనికి నిదర్శకముగా రఘువంశాది కావ్యములవలె మన
 మనుచరిత్రమును వస్త్రైక్యము లేకయున్నది. ఇందు
 రసోత్తరముగా రచింపఁబడినవచూధినీ ప్రవర నృత్తాం
 తము మూడవయాశ్వాసముతో ముగిసిపోవుచున్నది.
 నాలవయాశ్వాసముతో సుపక్రమింపబడిన సర్వోచి
 నృత్తాంతమాటవచూశ్వాసముతోఁ గొంతవఱకే గలదు
 ఆవల స్వారోచిషును నృత్తాంతముతోఁ బ్రబంధము
 ముగింపఁబడినది. ఇట్టివిచ్ఛేదము శ్రోతలకుఁ గొఱవకప
 టుల నేరుత్సాహము గల్పించుచుండును. అందును నిందు
 సరిసగమునఱకు గ్రంథమునఁ బొపొందినప్రవరచరూధి
 నీనృత్తాంతము విచ్చిన్నమై వేఱొకకథలో సంక్రమించి
 పోవుట యెంతయుఁ బాఠకుల ముత్సాహమును నెప్పడఁ
 జేయుచున్నది. కాని లోకస్వభావమునకు సరిపోవు సం
 విధానముతో నయ్యైచాత్రముల నెఱుఁగిల్పి యశాచితి
 కెందును భంగము రాకుండఁదత్తద్రూపచేస్తాదుల సమర్పి
 యేపట్టునఁ నూచిన నాపట్టున పదిరాయనవలయు నట్లు
 లితిస్మృతమును నడిపించునేర్పు పెద్దనకుఁ గుదిరినట్లు

మఱియొకకవికిఁ గుదిరినది కాదు. నిగూఢములుగా నుండుమనోభావములను స్ఫుటపఱచి చప్పున నిష్ఠి చెప్పు నట్లు పద్యమున నీతఁడు వ్రూపించును.

ప్రసరుని స్వరూపస్వభావానులను నిర్ణయించుపట్టును సింహనితోడి సంభాషణముఁ దెల్పెడిపట్టును జదివిన పద పక్షి జ్ఞానదృష్టికిఁ బ్రసరుని శాంతిస్ఫూర్తు లోలుకు స్వరూపము పొడసిట్టకపోదు.

ఈ సందర్భమున నీ చిన్నిపద్యమును స్మరించినఁ జాలును.

గీ. మానినాథ : కుటుంబజంబులపట్ల
మగ్నమావృతగృహమేధిమండలంబు
నుద్ధరింపంగ నొషణ మొందుగలదె
యుస్మదంఘ్రిరజోలేశ మొంటిదిక్కు.

ఆ. 1. ప. 64

పద పక్షి ప్రసరనరూఢినీసంభాషణమున నీతఁడు శాంతిశ్శృంగారరసములకు స్పర్ధ పెంచి నించినహఠాయలు వర్ణనాతీతము. ఇచ్చోటాకుటాగ్రడజంకెలును నలపు లును నిలచులును బసరు పిండి నట్లు పిండివడపోసి తేచ్చి చూపించెను మఱియు బ్రహ్మవాదుల యైహికేచ్ఛావై ముఖ్యమును, వైదిక కర్మాదరమును, బ్రహ్మనర్చన ప్రాభవమును వెల్లివిరియించి యద్విరా యనిపించెను.

॥పిన్నిధవంబులం గలుగు నిజశరాసనసాయవ్యధ

భిన్నత వాడి వత్తలయి కేలఁ గపోలము లాచి చూపులన్

విన్నదనంబు తోలఁ గనువేడుఱునం బయిగాలి పోకినన్
వెన్నవలెం గరంగునలివేలులఁ గొంగిటఁ జేచ్చుచాగ్యముల్.

ఆ. 2. ప. 57.

ఈ పద్యము వెన్నవలెం గరంగుచునేయున్నది.

ఈ పాండిత్యము నీకుఁ దక్క మచి యెందేఁ గంటిమే కామకా
స్త్రోపాద్యాయువి నా వచించెవపు మే లోహో త్రయాధర్యము
ల్పాపంబుల్ రతి పుణ్యమంచు నిడి నేలా తర్కముల్ మోక్ష ల
క్ష్మీ పథ్యాగమసూత్రపంక్తి కివె పో మీ సంప్రవామార్థముల్.

ఆ. 2. ప. 64.

ఓహో! వేదాదివిద్యాసంపన్నుఁ డగు ప్రవరుని
భాషణ మెట్టికూర్పునఁ గూర్చి యాచిత్త్యము వించెను.

ఇట్లాచిత్త్యవిచారచర్చ గావించుట కెంతయేని నన
కాశము కలదు. కాని యిది యదను కాదు.

ఈ తెఱఁగున సరససంగిధానము గలయీప్రబంధ
రాజమునఁ గొందఁ తొక యసందృభమును జూపు
చున్నారు. ప్రవరుని యింటికి సిద్ధుఁడు కుతసకాలమున
నరుదొచినట్లు కలదుకదా! కుతస మనఁగాఁ బగటి పడు
నెన్నిది ముహూర్తములలో నెఱుమి కని ముహూర్తము.
అప్పు డాసిద్ధున కీష్టస్థానము కలనచే నాతుష్టిఁ గావించి
యింకను దీర్ఘయాత్రాస్మత్ప్రాప్తిసంగము కొంత
జరపి పదపడి యూరినియొద్దఁ బాదలేపము గొని ప్రవ
రుఁడు హిమవంతమునకు బయలుదేలునప్పటికిఁ గొంత
సమయము కడచి యుండును. అవ్వల హిమవంతమున

కరిగి యందుఁ గొంతతడ నయ్యెవిశేషములఁ బరి
కించి చూచిన పదపక్షి ప్రచరుఁడు

మ. తలమే బ్రహ్మకు నైన నీనగ మహత్త్వం బెన్ననేనియ్యెడఁ.

గలచోద్యంబులు తేపు గన్గొనియెడఁ గాకేమి నేడేగెడఁ

నలిసీదాంధవదానుతప్తరవికాంతస్యందినీహరకంఠకచూ

క్కార పరంపరల్ పయిపయి మధ్యాహ్నముఁ దెల్పెడిన్,

మను. ఆ. 2. ప. 12

అని యనుకొనుట యసంగతము. ఎంత లేదని నప్పటి
కిపరాహ్ణమునఁ జాలవఱకుఁ గడచని యుండును. ఇచ్చో
బ్రనరుఁ డాసిద్ధుఁడు చనుదెంచిననాఁడు హిమాలయమున
కిరుగక మఱుదినము ప్రొద్దుట నరిగె నని చెప్పి మఱి
కొంద తాయనుపపత్తిని నివారించుచున్నారు. ఈ సమర్థ
నము మార్కండేయ పురాణానురోధియే కాని పెద్దన
మాత్ర మట్టి న్యవధి నించుకయేని సూచించినవాఁడు
కాఁడు. గర్భితమనవలెను.

ఇదిగాక యొండు రెండు శబ్దదోషములును బొడ
కట్టుచున్నవి.

‘పఠినసూనుకణాదిబాదరాయణసూత్ర

ఫక్తి విద్వాంసు బుపన్యసింప.’

ఇందుఁ బ్రయోగింపఁబడిన పఠినసూనుపద మసా
ధువు. కవిసార్వభౌముఁడును దనశృంగారనైషధమున

కా. ‘ప్రాతఃకాలము వాయసంబు పశి నా

పత్యోక్త శాస్త్రంబులోఁ.’

అనెను. పెద్దన యాశ్రోవనే త్రొక్కెను. అష్టాధ్యాయి మొదలగు గ్రంథముల రచించిన వ్యాకరణశాస్త్ర ప్రవక్త పాణిని 'పాణిని' మునియొక్క - సంతానముగాని పణినముని సంతానము గాఁడు. 'పణినం పణః 'పణోఽస్యాస్తీతి పణీ' నకారాంత మగు నీ 'పణి' శబ్దముపై గోత్రాపత్యార్థమున "అఞ్" ప్రత్యయము రాఁగా "పాణిని" యను రూప మేర్పడినది. పదపడి యువాపత్యార్థమున "ఇఞ్" ప్రత్యయము రాఁగా "పాణిని" యనురూప మేర్పడినది. ఎట్లయినను బాణిని పాణినిసూనుఁ డగునుకాని పణినిసూనుఁడు గాఁడు. ఇది సమర్థింపవలెవు గానరాదు. మరియుఁ గృత్యవతరణమున

'కొఱతం ఐమి గురవి పృథ్వీభృత్సమీపస్థలిః'

అనుచో న్యూనత యనునర్థమునఁ "గొఱత" యను పదము సరి యగుఁ గాని, 'శూల' మను రెండవయరమున 'కొఱత' అను రూపము సరికాదు. కొఱశబ్దమునుండి యట్టిరూప మేర్పడనేరదు.

'కొఱిది యెక్కడ హ విధి యేమి నేయుదుఁ'

కొఱిలి అది, అనుచో నికారసంధి కావింపఁబడినది.

'అనాశ్వాసితదుఃఖితే మనసి సర్వ మసహ్య మన న్నైఋంగవే' ఇచ్చో "అన న్నైఋంగవే" యని పోతన్నగారు ప్రయోగించెడు తెఱఁగునఁ బ్రయోగింపఁబడినది. ఈ సంధిసమంజ మైనది కాదు.

అన్యుతరసపూర మగు పెద్దన్నగారి సరసకవితా ప్రసారమున నీ నలుసులు పరిగణనీయములుగావు. ఆ నెఱిగి యాంధ్రకవనము నీతఁడు కూర్చుగల్గిన టిట్టివల నెఱ్ఱును గూర్చనేరరైరి.

కొంటె కోణంగి యగు కవిచౌడప్పయును దన వేక్కిరింపు స్వభావమును మాని

క. పెద్దన వలె గృతినెప్పినఁ
 పెద్దనవలె నల్పఃవినిఁ బెద్దనవలెనా?
 యెద్దనవలె మొద్దనవలె
 గ్రద్దనవలె గుండవరపుఁ గవిచౌడప్పా !

అని పెద్దనార్యునిఁగూర్చి తన మెప్పును వెల్లడించెను. కృష్ణరాయలవంటి రాజచూడామణిని పెద్దనార్యునివంటి విద్వత్కవిరత్నమును గాంచుభాగ్య మాంధ్రదేశమున కిఁక నెన్నఁటికైనఁ గలుగఁగలదా !

ఉ. కూర్చినకూర్పులా : స్వరస
 గుంభనముల్, కవితాప్రసారమా
 తేర్చినతేనె : యంచు విను
 తింపఁ బ్రబంధము సంతరించి లో
 కార్పించు వైన పెద్దనమ
 హాకవిసత్కవితావిలాసముం
 గూర్చి విమర్శ సల్ప నొనఁ
 గూఢు నె యొక్కని కల్పబుద్ధికిన్.

ఉ. ముద్దులు మూట గట్టునుడి

పొంతమునందును, మేల్మీకూరుపుం

బద్దెపువీరికమందు, రస

బంధమునందు, గఢాప్రకారముం

దిద్దెడు తీర్పునందు గడి

దేజీననూకవితాపితామహుం

బెద్దన నాంధ్రపుంగయితఁ

బెద్దననారతముం దలంచెదఁ.

౯ శతావధాని

వెంకటశాస్త్రి.

సీ॥ మోహనమ్మున జగన్మోహనంబుగఁ బద్య
పఠనంబు నిచ్చోటఁ బాదుకొల్పె
మాధ్విశాంతేవానిమండలంబున కెల్ల
వేక్కుమై నిచ్చోట విద్య నేర్పెఁ
దేట తేటగఁ దియ్య దియ్యఁగా సత్కావ్య
నిర్మాణ మిచ్చోట నిర్వహించె
నుల్లాసవారాళి నోలార్చు నల్లారు
బెల్లంబు నిచ్చోటఁ జేర్చిఁ గనియె

తే॥ నెన్నఁటికి వీడరానట్టి యిట్టి యిట్టి
శాశ్వతానుబంధంబు లెసంగి యుండ
నెట్టు నిబ్బరించెనొ కదే యిట్టిపురము
వీడనాడంగ మాకవివీరవరుడు ?

నేను వెంకటశాస్త్రిగారిదగ్గఱఁ బడువుకొన నరి
గిననాఁడు “అల పఠంజలికృతం బయిన భాష్యమునకే
పరిథవిల్లును మహాభాష్యపదము” ఇత్యాది పద్యమును
మోహనరాగరసమును బద్యభావము జీర్ణింపఁజేసి
వారు చదువఁగాఁదన్మయత చెందితిని. అంతకుఁబూర్వము

భైరవ్యాది రాగములను దీగవార్చి పద్యముల నీడిగిలఁ బఱచి పౌరాణికులు చదువు చదువుతీరే నే నెఱిగినది.

రసస్ఫూర్తితోఁ దెలుఁగుపద్యములు చదువుచాతు రికినేడాంధ్రదేశమున శ్రీశాస్త్రిలుగాఁజే యాచార్యపీఠము. ఆనాటిచుండి ప్రతివిద్యార్థియు శ్రీశాస్త్రిలుగారింబోలి పద్యములు చదువుటకుఁ బ్రయత్నించువాఁడే ఎందఱో వారిపద్యపఠనానుకరణద్వారమున నాంధ్రభాషాపండితు లయిరి. వెంకటశాస్త్రిగారి శిష్యులలో వారిపద్యపఠన చాతుర్య మావంతైన నంటనివాఁడను నే నెఱిగి నంతవఱకు నే నొక్కఁడనే కానవచ్చుచున్నాను.

ఉ॥ కొంచులు వోని సత్కవన

గుంధన మంతకు మించి చింతముఁ

చింతము గల్గఁగాఁ జివులు

పొంపిరివోఁ బరియిందు నేర్పు మా

వెంకటశాస్త్రి పండితక

విప్రభుచక్కటిఁ దక్కుఁ దక్కువి

ద్యాంతులయందు నెందుఁ గల

దా సకలాంధ్రమహామహీష్ఠలిఁ.

ఆగాఁడు బందరులో శ్రీ శాస్త్రిగారి యుపన్యాస సగపర్కము లేని పౌరసభ లుండెడివి గావు. వారి యుపన్యాస మన్ననే శ్రోతలు సభలోఁ గిక్కిరియ నిండెడి వారు. వారి యుపన్యాసమునకు ముందు సందర్భము చక్కఁ జూచుకొనుట మొదలయిన జాగ్రత్త లక్కఱ

లేదు. ఐనను జాగ్రత్తపడి నచ్చి చెప్పినవారి యుపన్యాసముకంటె శ్రీశాస్త్రులవారి యుపన్యాసమునకే సంగతులు చమత్కారములు హెచ్చుగ నుండెడివి. సభానంతరము సభ్యులు వెంకటశాస్త్రుగారి వాక్చమత్కృతినే సంస్తుతించుకొనుచు నిండ్ల కేగెడివారు. ఆనాఁడు సభలకు పద్యములు, శుభలేఖలకు పద్యములు, స్వాగతములకు పద్యములు, సంగీతములకు పద్యములు, బాతులాటలకు పద్యములు, ప్రకటనములకు పద్యములు. అనాటినుండియే పద్యరచనాబిభీషికకు బహువు తగ్గించి. వెంకటశాస్త్రుగారికిఁ దీటిక లేవపుడు నారినిద్యార్థుఁగో, బడిబాలురో కూడఁ బద్యము లల్లి యిచ్చుచుండెడివారు. అంతకుఁ బూర్వము బందరుప్రాంతములకు బ్రహ్మశ్రీ నాదెళ్ల పురుషోత్తమకవిగారే పద్యరచనావిషయమున నధ్యవీత్యులు.

పూర్వము భోజరాజు ముఖదర్శనమాత్రముననే పలువురు విద్వాంసులైరని ప్రతీతి. నేఁడు శ్రీ శాస్త్రులవారి ముఖదర్శనమున నది ప్రత్యక్ష మయినది. స్కూలులో శ్రీ శాస్త్రులవారు పాఠములు చెప్పకుండనే, తామును బాఠములు చదువకుండనే పరీక్షలలో నొదఁటో బాలకులు కృతార్థు లగుచుండిరి. అంతేకాదు. కవులగుచుండిరి. మనలక్ష్యకాంతకవిబ్రభృతు లట్టిస్కూలు విద్యార్థులలో నాటితేఱిన జగజ్జటులే. ఇది నింతి గాదు. శ్రీ శాస్త్రులవారిచే నెన్నఁడును జూడఁబడని

వారును గూడ వారి శిష్యులై యెందఱో నేడు సరస
కవితారచనము నేర్చి సర్వాంధ్రదేశమునఁ బ్రఖ్యాతి
గనుచున్నవారున్నారు. ఈవిధముగా శ్రీ శాస్త్రులవారు
విద్యావంశవృక్షమును దొలుత బందరుపురముననే
యానాఁ డంటు ద్రొక్కిరి. అది యిప్పు డాంధ్రదేశమున
సర్వత్ర ప్రబలి చెల్లు గట్టుచున్నది. దీనికి శ్రీ శాస్త్రుల
వారి కొకమంచిప్రతిఫలము గూడ లభించినది సుమండ్రి !
గోదావరీతీరముననుండి కొనివచ్చి శ్రీ శాస్త్రులవారు బంద
రున విద్యావంశవృక్షము నంటు నాటిసండులకు సరిగాఁ
దామును బందరునుండి యపురూపము నసాధారణము
నైన జహంగీరుమామిడియంటును గోదావరీతీరమునకుఁ
గొనిపోయి తమతోటలో నాటికొనిరి. వారిమూలము
ననే జహంగీరుమామిడి కూడ నక్కడనుండి సర్వాంధ్ర
దేశమునను వ్యాప్తినొందుచున్నది.

శ్రీ శాస్త్రుగారు నివసించిబహువర్షములు కవితా
మృతప్రపను నాగించిన భైరవప్రెస్సుప్రక్క యింటిపట్టు
ధనాద్యుపపత్తు లనుకూలించెనేని వారిపేర విద్యాస్థాన
ముగా వెలయించుట యుక్తమని నాయెన్నిక.

శ్రీ తిరుపతివేంకటేశ్వరకవీశ్వరుల శతావధాన
సత్ప్రబంధచాటుధారాకవితాచమత్కారములఁ గూర్చి
ప్రశంసాలేశము జరుప నారంభింపనున్న నా కీ సందర్భ
మున

చ. పరిణత పాండితీబలమ

భంగుర ధారణమాధురీపరి
స్ఫురితకవిత్వము స్థలిగి
శుభ్రయశంబు గణించుకొన్న మా
తిరుపతిశాస్త్రి సర్వవి గ
తించెనె యాంధ్రవచోవధూటికిన్
స్థితరకావ్యభూషణవి
శేషపరిష్కర్య తీరిపోయెనే :

అన్నవిచారము కొంత తొట్టు గల్గించినది. కాని
తిరుపతివెంకటేశ్వరులు భిన్నశరీరులైనను గవితావిష
యమున నొక్కరే. శ్రీ వెంకటేశాస్త్రిగారు కవిత రచించు
చున్నంతనఱకును శ్రీ తిరుపతిశాస్త్రిగారును నున్నవారే.
వెంకటేశాస్త్రిగారి కవితాగంగానవంతిలో తిరుపతి
శాస్త్రిగారి కవితాసరస్వతి యంతర్వాహినిగా నున్నది.

క. సుతవితామృతవాహిని

నతిరోపయశశ్వరీర మగపడుచుండెన్
మృతి యటె తిరుపతికవికిన్
జిత యగు వెంకటకపిండ్రుచా టయి యుండెన్.

అని యూరడిల్లితిని. తిరుపతివెంకటకవు లెక్క
డేని యవధానము చేసి రసంగా నా చుట్టుపట్టులవా
రనేకులు ప్రతిభాసాధమున పదిమొట్టు లెక్కిరన్నమాటే.
మెదడు కమలిపోవునో, నరముల బగువు సడలి శరీరము
సకనకలాడునో యని సాధారణబుద్ధిమంతులు సందే

హించునట్లు పగలు శతావధానతంత్రము జరపి, రాత్రి పదిగంటలదాకఁ బరిపరివినోదములఁ బాల్గొని తరువాత నిమ్మకు నీ రెత్తినటుల నిశ్చలముగా నిద్రపోయి మఱు నాటి ప్రొద్దుట మఱల మందహాసనదనముతో నల్ప హారములనైన నారగింపక యనధానశేషమునుబూరింప నారంభించు నీ జంటకవుల యంతఃకరణములు శ్రుతి కలసి యొకే 'మనము' అయ్యెడివి. అదియొక వింతతీరు. ఆసమ యములందు వెంకటేశాస్త్రిగారు విశ్వమూర్తులు !

తిరుపతివెంకటేశ్వరుల కవితాధార ప్రాచీనసంప్ర దాయ ఘట్టములఁ ద్రవ్విత్రవ్వి యూట యూరించి చేది చేది పాటించినది కాదు; స్వయము ఉద్బుద్ధ మైన బుగ్గధార ! వారు ప్రాచీనగ్రంథములకంటె హెచ్చుగాఁ బ్రస్తుతపరిసర పరికిరములనే చదివిరి. కావుననే సంప్ర దాయమాత్రపరిజ్ఞాతలు కొందఱు వారికవితను సంప్ర దాయదూర మైనదానిగాఁ గ్రొత్తతీరు గలదానిగాఁ దలఁ తురు. నేటియువకవులు వారికవితను నవకవితామార్గో పదేశకమును గా నారాధింతురు.

తిరుపతివెంకటకవులు ప్రౌఢపండిత ప్రభుసభల లోనే కాదు. బాలపామర జారవోరాదుల గోష్ఠులలో గూడఁ గవితాచమత్కారములను గల్పించి సత్కార ములను బడయఁగలరు. వెంకటేశాస్త్రిగారికి లల్లాయి పదములు పాడ వేడుక; కొల్లాయిగుడ్డలు వాడ వేడుక. వారికి భాషాడంబరము గిట్టదు. అట్టే వేషాడంబరమును

గిట్టను. కనుకనే వారి కవితాకన్య 'జనముదు' గా వెలసి నది. వారిచనపు అల్లారుబెల్లముగ నందఱికి నాస్వాద్యమైనది. సమయస్ఫూర్తి, హాస్యయుక్తి ప్రయుక్తి, చమత్కారము వెంకటశాస్త్రిగారికి నాజానజమగు నలవాటు. ఇట్టివారు నూతేండ్రకుముందు నడిమింటి మంగళేశ్వర శాస్త్రిగా రొక రని వింటిని. బ్రహ్మశ్రీ వేదము నొకట రాయశాస్త్రిగారిని నింకొకరిని గంటిని. మంగళేశ్వర శాస్త్రిగారు బొబ్బిలిరాజసభలో నక్క కుడిప్రక్క నుండి యెడమప్రక్కకు పాటినమేలా, యెడమప్రక్క నుండి కుడి ప్రక్కకు పాటినమేలా యని ప్రశ్నరాగా, అది కఱవనిచో నెటు పాటినను మేలే యని రట! వెంకటశాస్త్రిగారు బందరు హైస్కూలు పండితపదమునఁ బ్రవేశింపఁ గొత్తగావచ్చినప్పుడు నైషికశ్రేష్ఠులయిన బ్రహ్మశ్రీ జంధ్యాల గౌరీనాథశాస్త్రిగారియింట పలుబట్ట మడి గట్టుకొని భోజనముఁ జేయుచుండగా “పలుబట్ట యంతకాలముదాక మడి యండి” యని గౌరీనాథశాస్త్రిగారు ప్రశ్నింపఁగా వెంకటశాస్త్రిగారు “చెమటకంపు గొట్టకున్నచో నెన్నాళ్లకైనను మడియే” యనిరట! ఇది యొక చమత్కారలేశము. ఇట్టివి వెంకట శాస్త్రిగారి చమత్కారము లనేకములు.

ప్రాచీనాంధ్రకవులలోఁ బ్రబంధములకంటె శాశ్వతము లగునట్లు చాటురచనలను సాగించినవాఁడు శ్రీనాథుఁడు. అతని చాటురచనలను నేటికిని నాంధ్రరసికుల

నాలుకలపై నాట్య మాడుచున్నవి. వర్తమానాంధ్ర కవులతో నట్టివారు మనతిరువతివెంకటేశ్వరకవీశ్వరులు.

పద్మనైదేండ్లకుఁ బూర్వము విశాఖపట్టణమండలమున శృంగవరపుకోటనుండి యేదో యొక యూరికి రాత్రివేళ బండిమీఁదఁ బ్రయాణమై నే నేగుచుంటిని. ప్రక్కబండిలో నొక పట్నాయకుడు “ఇంజరం బొక సాక్షి యేనాము దా సాక్షి-పల్లెపాలెంబు దా నెల్ల సాక్షి— ఇత్యాది పద్యమును బాడుచు నడుమ - “శంకరుం డాతనిసాని సాక్షి” యనుపట్టున నాఁగి యొక నవ్వునవ్వి మరల నారంభించి పద్యము ముగియఁ జగువుట వింటిని. తిరుపతి వెంకటకవుల చాటుధారలు మలయమారుతిపుఁ బింజెలు. అవి యాహ్లాదజనకములై సర్వాంధ్రప్రపంచము నలముకొన్నవి. లక్షలకొలఁది గ్రంథసంఖ్య యుండునట్లు (ముప్పదిరెం డక్షింపుల రచనమునకు గ్రంథ మని పేరు) బహుగ్రంథముల రచించు కవీశ్వరులు పలువు రిప్పు డున్నారు గాని వారి పద్యములు గొన్నియేని హాయి మని పండితులు గాని, పామరులు గాని పలువురు పలుమాటులు పఠించునవిగా నున్నవా యన్నప్రశ్నకు సమాధానము చదువరులే సమాలోచింపఁ దగుదురు.

శ్రీ వెంకటశాస్త్రిగారికిఁ బ్రాయపుబ్రాద్దు కొంత పడమటికిఁ దిరుగ నారంభించెను. విద్యావివాదసంజ్వరము గొంత చల్లనాటెను. అన్నవస్త్రములకుఁ గొంత లేని

స్థితి యేర్పడెను. ఇట్టిస్థితిలోఁ దమ కప్పటకీ సంతానము కలుగకున్నను సంతానవంతుడై వంశవృద్ధి కల్గింపఁ గల్గెననుకొనుచున్న చిన్న వెంకటశాస్త్రిగారు పుత్రసంతాన రహితులుగానే కీర్తిశేషు లయిరి. ఆనాఁడు శ్రీ వెంకట శాస్త్రిగారు స్వైకశ్రయమై యున్న చెళ్ళపిళ్ళ వంశ వృద్ధిని దలపోసి యన్మదాది శిష్యగోష్ఠిలో నొకనాఁ డాపరాని విధమున దుఃఖిఁడు లయిరి. అల్పకాలమునకే భగవంతుఁ డనుగ్రహించెను. వెంకటశాస్త్రిగారు గృహ రామ ధనకనక వస్తువాహన సమృద్ధితోపాటు సత్సం తానలాభమును గూడఁ బడసిరి. ఆనందమయముగా జీవయాత్రను గడప ననవుపడెను. ఆకాలమున నట్టి యానందసందర్భమున నే నొక జాబులో శ్రీ శాస్త్రులు గారికి వ్రాసినపద్యమిది :

సీ॥ గాటఁపుడమిఁ దోట నాటుకొన్నారు నిం

దారఁ బందెనె బహంగీరుచూచి ?

యవధానములుసూడ నభ్యర్థితులు వేఁడి

నేఁగుచుందురె యిప్పు డెచటికేని ?

సత్కవితారహస్యము లభ్యసింపఁగా

వచ్చుచున్నదె శిష్యవర్గ మిపుడు ?

భగవత్పరము లైనవరమార్థరచనముల్

క్రొత్తవి యేవేనిఁ గూర్చినారె ?

కుల్కుఁగుజ్జల నునుదొక్కుఁ బిల్కులందుఁ

బ్రౌఢి మీజినసుకవిరాఫణితులందుఁ

బరువుగల యంటుమామిడిపండులందుఁ

జక్క గుఱుతించుచుందురే చవులవాసి ?

శ్రీ. వెంకటశాస్త్రిగారు నెలలబాల్కురై యుండఁ
గా వారి తండ్రిగారు కడియముననుండి వారిని విజయ
నగరపు తేగగ్రామమునకుఁ గొనిపోయి యక్కడ వారిం
గూర్చి పక్షిప్రశ్నమడిగిరట ! ఆ ప్రశ్నగ్రంథమున వారిని
గూర్చి కొన్ని శ్లోకము లున్నవి. అందు స్వసమాన
వయస్కుకించుతుఁ డగునొకసుకవితోఁ గూడి బహు
గ్రంథములు రచించుకవి యగుట. రాజపూజితు లగుట
మొదలగు విషయము లేనో కొన్ని తర్వాత వాస్త
వము లయినవి గలవు. తుద నందు “షష్ఠివత్సరకీర్తి
మాన్” అని కలదు. ఆ తుదిపలుకునకు షష్ఠిపూర్వ
త్సవవై భవసందర్భమున గొప్పకీర్తి గలుగని యర్థము
చెప్పనలె నని నేను సిశ్చయించుకొన్నాను.

వెంకటశాస్త్రిగారు విద్వద్బ్రాహ్మణగోష్ఠులయందువివిధ
సత్కారములఁ బడసిరి; విద్యావివాదములందు విజయము
లందిరి; రస. తాగన్యములఁ బెక్కింటి రచించిరి;
చాలమంది శిష్యులకుఁ జదువు చెప్పిరి. సంతాన
సమృద్ధిని బడసిరి; సకలసంపదలఁ బడసిరి; సమా
నులతో నుత్తమశ్లోకు లయిరి. ధర్మార్థకామములందుఁ
బరిపూర్ణ మయిన పరితృప్తి వారికి దొరకిన దనియే నా
విశ్వాసము.

భారత ముద్రణాలయము,
విజయవాడ-2.

